

Silvestru Augustin Prunduș - Clemente Plaianu

**CATOLICISM
ȘI ORTODOXIE ROMÂNEASCĂ**

**SCURT ISTORIC
AL BISERICII ROMÂNE UNITE**

Casa de Editură VIAȚA CREȘTINĂ

ISBN 973-96224-2-9
Cluj-Napoca 1994
© Casa de Editură Viața Creștină
cartea este publicată online
pe situl www.bru.ro

Preaiubiți cititori,

Este un fapt bine cunoscut și deplin afirmat de istorici, că poporul român s-a născut creștin. În geneza sa neamul românesc a îngemănat în mod fericit și armonios daco-latinitatea și creștinismul, dimensiuni simbiotice a căror origine și pecete romană au constituit pilonii neclintii care au stat la baza existenței noastre naționale și creștine.

Părăsiți, odată cu retragerea romană a administrației și legiunilor romane de către împăratul Aurelian (271-275), am rămas "în calea răutăților", călcați de popoarele migratoare euro-asiatice și, apoi, înconjurați din toate părțile de marea masă a neamurilor slave și slavizate. Minunea rezistenței noastre atâtea veacuri a răzbirii nesufocați prin această nefericită ambianță, o datorăm aceleiași îngemănări, nemaîntâlnite în viața altor popoare, a latinității care ne-a împărtășit propria ei limbă, vorbită de români până azi - firește, pe lângă inerentele schimbări impuse de scurgerea timpului - , cu creștinismul care ne-a inoculat în suflete credința, înnobilându-ne și confirmându-ne calitatea de fii legitimi ai Bisericii creștine universale, una sfântă, catolică și apostolică, sub cârmuirea vicarului lui Cristos, urmașul Sfântului Apostol Petru, Papa Romei.

Deși "fatalul destin al istoriei", cum definește istoricul Dimitrie Onciul momentul în care bizantinismul slavo-bulgăresc ne-a impus prin violență o limbă liturgică străină, slavona, (mai târziu în Principate greaca), atentând la însăși ființa noastră etnică romană, "adevărată tragedie a acestui popor născut latin și creștin de pe aceste plaiuri" (Pr. Prof. univ. Dr. P. Rezuș), iar prin Marea Schismă din 1054 ne-a rupt de comuniunea cu Biserica Romei, totuși n-a reușit să ne deznaționalizeze, cu toată izolarea, tocmai datorită identificării noastre cu latinitatea, atât în sânge și limbă, cât și în spiritualitate, în credința ce ne-a fost împărtășită "corde romano - cu inimă romană".

Încercările întreprinse în cursul veacurilor, fie din inițiativă occidentală, a papilor, fie orientală, a împăraților bizantini, de a reface unitatea Bisericii, n-au dat rezultatele scontate. Ultima încercare, cea de la Ferrara-Florența (1438-1439), la care a aderat și Ortodoxia românească prin delegația condusă de mitropolitul Damian al Moldovei și vicarul său, protopopul Constantin, a avut și ea viață scurtă, datorită aceleiași vechi și mereu reactualizate fobii antilatine. Sperăm ca dialogul de azi dintre Catolicism și Ortodoxie să aibă o fericită izbândă.

După atâtea veacuri de înstrăinare, conducătorii Bisericii Românești din Transilvania, chibzuind, purtând îndelungate tratative și consultându-se cu propriii lor credincioși, s-au întrunit în trei "**săboare mari**" la Alba Iulia, în 1697 sub Mitropolitul Teofil, în 1698 și 1700 sub Mitropolitul Atanasie Anghel, și au hotărât să se întoarcă la Biserica Mamă a străbunilor, adevărata noastră Biserică Strămoșească și s-au unit cu Biserica Romei.

Primul efect benefic al Unirii a fost contactul cu Apusul, care ne-a adus regăsirea originii noastre romane, deșteptarea conștiinței naționale și un nemaîntâlnit avânt cultural. Toate acestea au generat mișcările politice și sociale, care, în final, au fost încoronate de realizarea statului național unitar, **România Mare**. "**Dacă nu era Unirea religioasă de la 1700** - spune întâiul cardinal român, Episcopul Dr. Iuliu Hossu - **nu era nici Adunarea de la Blaj de la 3/15 mai 1848, unde s-a strigat «Vrem să ne unim cu Țara» și fără acestea nu era nici Unirea de la 1918**".

Cartea de față intitulată sugestiv **Catolicism și Ortodoxie românească**, o succintă istorie a Bisericii Române Unite, interpretează faptul istoric pe bază de documente și elucidează probleme până acum necunoscute sau tendențios prezentate. În ea cititorul se va regăsi pe sine însuși în multe din strădaniile și izbânzile străbunilor noștri. Se va convinge de aportul adus de ierarhii, preoții și fiii Bisericii noastre la toate marile acte istorice ale Neamului, la care au fost prezenți fără excepție, în tot cursul existenței Bisericii.

Dar, totodată, ca orice om de bună-credință, indiferent de confesiune, își va da seama de nedreptatea strigătoare la cer ce i s-a făcut acestei Biserici când a fost pusă în afara legii, ilegalitate care a generat jefuirea ei de toate bunurile patrimoniale, inclusiv lăcașurile de cult, biserici și mănăstiri, și trimiterea în temnițele cele mai dure, în lagăre, gulaguri și colonii de muncă, a tuturor slujitorilor și credincioșilor care au refuzat conformismul, în frunte cu cei 12 ierarhi, din care nouă s-au stins din viață în timpul prigoanei comuniste, adevărați martiri ai credinței catolice pe care n-au părăsit-o și eroi ai neamului pe care nu l-au trădat.

Încuviințând apariția cărții, Împărtășim Arhierasca Noastră Binecuvântare, autorilor care au ostenit la alcătuirea ei, și, deopotrivă, și cititorilor care o vor lectura.

Cardinal Alexandru Todea

PREFAȚĂ

Preocupat, încă din liceu, de cauzele și consecințele dezbinării religioase a românilor din Transilvania în "*uniți*" și "*neuniți*", sau "*greco-catolici*" și "*greco-orientali*" -, cum li se spunea ortodocșilor pe atunci - am citit tot ce mi-a căzut în mână în legătură cu această problemă. Preocuparea m-a stăpânit cu și mai mare intensitate în cursul studiilor teologice, urmate între anii 1933-1935 la ACADEMIA DE TEOLOGIE UNITĂ din Cluj și continuate, între anii 1935-1943, la ROMA. Aici am studiat la două institute universitare de mare prestigiu, Ateneul "*De Propaganda Fide*" și "*Institutul Pontifical de Studii Orientale*", la acesta din urmă promovând cu succes doctoratul în Teologie, cu o teză pe linia acelorași preocupări: *Introductio linguae romenae in sacram liturgiam* (Introducerea limbii române în Sfânta Liturghie), 23+335 pagini dactilografiate. Chemat să revin acasă, teza mi-a rămas nepublicată, în speranța că, tradusă în limba română, va vedea lumina tiparului în țară.

Fișele documentare, adunate pe timpul studiilor la Roma și al pregătirii tezei de doctorat, treptat s-au înmulțit, ajungând la un moment dat îndeajuns pentru o lucrare istorică ce urma să abordeze problema celor două confesiuni românești din Transilvania. Dar ocupațiile și sarcinile multiple încredințate de neuitatul și ilustrul meu chiriarh, episcopul de Cluj-Gherla, mai târziu cardinalul dr. Iuliu Hossu, atât în gremiul eparhial cât și în învățământul teologic, m-au obligat să mai amân realizarea proiectului. Mai târziu mi-au fost și mai înșelate speranțele de a-mi realiza lucrarea, de evenimentele ce au urmat celui de-al doilea război mondial, care s-au succedat cu repeziciune și, în 1948, au culminat cu ilegalizarea Bisericii Române Unite de către statul comunist ateu. Declanșându-se prigoana ateo-comunistă împotriva ierahiei, clerului și credincioșilor români uniți, n-am fost nici eu scutit de la urcușul acestui Calvar.

Au urmat anii grei de suferințe, cauzate atât de teroarea comunistă, cât, în egală măsură, și de colaboraționismul ierarhiei și structurilor superioare ale Bisericii Ortodoxe Române, care ne urmăreau pas cu pas. Oferindu-mi-se în 1959 scaunul episcopal ortodox de la Oradea, am fost pus în fața alternativei de a alege între *episcopat, cu Pobeda* (marcă de autoturism sovietic) *la scară, pe lângă un salar de zece mii lunar, sau închisoare, mai grea decât cea de la Jilava și Aiud*, pe unde trecuserm deja până atunci. Refuzând încadrarea în Ortodoxie, osânda a fost necruțătoare. A urmat Canalul, coloniile de muncă infernală de la Stoenеști, Grădina, Salcia, Strâmba, Sfiștofca, Grind și Periprava. Zece ani, opt luni și opt zile din viață i-am petrecut în această robie babilonică. Decretul de grațiere generală m-a readus și pe mine în libertate, la 29 iulie 1964. Dar, deși eliberați, preoții greco-catolici eram considerați în continuare asemeni ciurmaților. Era imposibil să obții un serviciu pe măsura pregătirii. Pentru a-mi câștiga pâinea cea de toate zilele am intrat muncitor necalificat. Mai târziu am reușit să ocup un mic post de funcționar, apoi casier, arhivar și în urmă bibliotecar, funcție din care, în 1976 am fost pensionat.

Cu toate greutatele întâmpinate după eliberare, cu tot riscul ce-l prezenta asistența spirituală acordată mulțimii de credincioși rămași fideli Bisericii Unite cu Roma, pe lângă sarcinile de mare răspundere ce mi s-au încredințat în conducerea clandestină a eparhiei de Cluj-Gherla, la început provicar general episcopesc II și în urmă vicar general și Ordinarius, ca și obligațiile monahale în calitate de călugăr al Ordinului Sfântul Vasile cel Mare, nu m-a părăsit deloc gândul lucrării ce mi-am propus în tinerețe și, pe măsura posibilităților, studiam și completam mereu fișele documentare cu alte și alte date. Maica Domnului, Ocrotitoarea și Povățuitoarea noastră, care la 17 mai 1917 a prezis la Fatima (Portugalia) biruința Răului, a comunismului anarhic și ateu în Rusia pravoslavnică, ne încuraja, vorbindu-i unui suflet ales că "*va zdrobi capul dragonului roșu*" - ceea ce s-a și întâmplat și în România prin Revoluția din 22 decembrie 1989 și spunându-i "*Biserica voastră este în ființă. Își va recăpăta libertatea când Fiul Meu va spune că este purificată. Ea este piatra pe care n-au putut-o înfrânge și nu o vor putea înfrânge niciodată. Credința în Fiul Meu și în mine să vă fie!*" (1 IX.1970). În această lumină și cu deplină speranță am ajuns la depășirea impasului și la realizarea - deși parțială - a unor înflăcărâte proiecte din tinerețe, prin colaborarea cu părintele CLEMENTE PLAIANU, profesor și publicist, om de cultură, cu experiență și îndemnare în mânăuirea condeiiului, autor a mai multor lucrări istorice, manuscrise ce așteaptă să vadă lumina tiparului, între care și

monografia **Chiuza, veche vatră românească și leagăn al Rebrenilor**, o lucrare de proporții - peste 1000 de pagini - lucrare îndelung citată de istoricul literar și editorul operei lui Rebreanu, Nicolae Gheran, numindu-l pe Clemente Plaianu "**autorul unei solide monografii consacrate Chiuzei**" (Cf. N. Gheran, Tânărul Rebreanu, Editura Albatros, București 1986, pag.32). Părintele Clemente Plaianu a asigurat redactarea și unitatea acestei lucrări.

Roadele colaborării cu Părintele Clemente Plaianu sunt, deocamdată, două monografii istorice, manuscrise dactilografiate gata de tipar, **Cardinalul Iuliu Hossu, 1885-1970**, (la care au mai colaborat preoții dr. Ion Bota, Alexandru Nicula și regretatul Ion Costan) și **Canonicul Nicolae Pura, 1913-1981**, precum și acest scurt istoric al Bisericii Române Unite cu titlul **Catolicism și Ortodoxie Românească**. Lucrarea aceasta este abia un compendiu din ce am proiectat și am început să facem încă înainte de Revoluția din 1989. Ivindu-se, însă, după Revoluție nevoia de a pune cartea cât mai degrabă în mâna cititorilor, atât de înstrăinați de problemele bisericesti în timpul celor aproape cincizeci de ani de dictatură ateistă, precum și condițiile atât de grele de editare, cu scumpirea hârtiei și a manoperei tipografice, am fost nevoiți să o reducem și să renunțăm, deocamdată, la o lucrare de proporții, cum a fost inițial concepută și cum s-ar cuveni să fie, tratată până în cele mai minuțioase detalii, problema atât de complexă a conviețuirii celor două Biserici românești din Transilvania, și după Marea Unire din 1918, din România întregită.

Dacă Sfânta Fecioară, Maica Domnului Isus, căreia îi închinăm în mod deosebit ostenele noastre, ne va fi în continuare Ocrotitoare și Povățuitoare, nădăjduim ca, într-o viitoare ediție, să putem ține cont de necesitatea completării și îmbunătățirii lucrării.

Sigur că într-o lucrare ce abundă de atâtea date istorice, nume de persoane și locuri, citate etc., pe lângă toată grija avută, s-ar fi putut strecura unele greșeli. Sperăm că cititorii, încredințați de bunele noastre gânduri, le vor îndrepta cu bunăvoință, iar noi îi asigurăm că, într-o nouă ediție, vom ține seama de observațiile pertinente și sugestiile binevoitoare.

Cluj-Napoca 6 mai 1991, ziua pomenirii Sfântului, dreptului și mult pătimitorului IOV

Prof. dr. Silvestru Augustin Prunduș

INTRODUCERE

După revoluție și abrogarea, la 30 decembrie 1989, a decretului de sorginte stalinisto-comunistă, nr.358 din 1 decembrie 1948, de desființare a Bisericii Române Unite, revenirea în legalitate i-a adus acesteia posibilitatea ieșirii din catacombe și libertatea de respirație sub cerul liber. Continuă însă să fie privată de întregul patrimoniu ce i-a fost răpit în 1948 - biserici, mănăstiri, reședințe eparhiale, case parohiale, școli de toate gradele etc., cu toată abrogarea decretului în virtutea căruia i-au fost răpite abuziv. Timp de 41 de ani, atacată și lovită din toate părțile, Biserica Română Unită a fost lipsită de cel mai elementar drept de a se apăra. Urmare acestor atacuri, ce continuă uneori - și azi - cu aceeași înverșunare, din respect față de adevăr, este necesar să intervenim și să punem în lumină, în fața noilor generații de preoți și credincioși, atât a celor rămași fideli Bisericii noastre sau a celor ce ne-au fost înstrăinați în nefericitele împrejurări ale anului 1948, cât și a tuturor oamenilor de bună credință care au la suflet această problemă majoră a neamului românesc, cauza Bisericii, ca să cunoască realitatea istorică, adevărul pe care nu au avut de unde să-l cunoască.

În primul mileniu de creștinism, Ortodoxia a fost în totalitatea ei catolică, iar Catolicismul ortodox. Pe atunci noțiunile acestea nu erau supuse unor interpretări ultra-confesionaliste, nu erau opuse și antagoniste, ci perfect îngemănate, completându-se în mod fericit una pe alta. Târziu, după declanșarea mării schisme din 1054, a început să li se dea un sens confesionalist, mai ales la neamurile greco-slave.

Catolicismul românesc, adevărata noastră **Ortodoxie**, vizează două mari adevăruri pentru care Biserica Română Unită a militat și continuă să lupte fără întrerupere:

- originea latină a neamului românesc;

- dependența religioasă de Biserica Romei, în care vicarii lui Cristos, urmașii Sfântului Apostol Petru, Papii, continuă și vor continua, până la sfârșitul veacurilor, să împlinească porunca Divinului Întemeietor: "**Paște oile mele!... Paște mieluseii mei!**" (Ioan 21, 15-18).

Marele arhipăstor al Bisericii Române Unite, episcopul martir Iuliu Hossu, întâiul cardinal român, s-a caracterizat printr-o nețărmurită dragoste față de glia străbună, patria sa dragă, pe care a dorit-o neștirbită în hotarele ei firești. A dovedit, în același timp, o nedezmățită fidelitate față de Roma Apostolului Petru și a împăratului Traian, colonizatorul Daciei, al țării care, prin romanitate și creștinism, la 1 Decembrie 1918, a devenit România Mare. Cardinalul, pe atunci episcop de Gherla, a avut fericirea de a vesti el, lumii și istoriei, această mare împlinire a neamului, izvorită din sufletul tuturor românilor și hotărâtă de Marea Adunare de pe Câmpul lui Horia de la Alba Iulia.

Între însușirile proprii marelui arhieru trebuie scoasă în evidență grija deosebită prin care s-a ferit pe sine însuși și a căutat, pe cât a putut, să-și ferească și neamul de patima și mândria unor popoare vecine, care fac din Dumnezeu tuturor un zeu al lor, ca și a fraților de sânge, care în alt fel, fără rost și fără noimă, caută să limiteze izvorul credinței străbune exclusiv în aria națională, identificând confesionalismul lor patriotard cu adevăratul românism, pe care-l socot monopolul lor, repudiind cu fanatism catolicismul latin străbun, credința autentică a strămoșilor noștri, și ajung, atât în primul cât și în al doilea caz, la idolatrie națională și intoleranță, fie șovină, fie confesională. Crezul cardinalului martir am dori să ne fie călăuzitor far de lumină și fir roșu al lucrării de față.

CAPITOLUL I

CREȘTINAREA ROMÂNILOR

"Unii istorici bisericești au căutat, din prejudecată confesională, să demonstreze că, deși de limbă latină, românii au fost, dacă nu din capul locului, atunci de foarte devreme, sub jurisdicția legitimă a Constantinopolului grecesc. Nu credem că așa stau lucrurile. Puținele mărturii pe care le avem despre creștinismul latin din Illyricum pledează pentru teza opusă, pentru romanitatea acestui creștinism. Nu numai cele mai vechi obiecte creștine descoperite pe teritoriul Daciei Traiane vădesc orientarea populației către Italia, Panonia, Illyricum, dar și personalități eclesiastice cunoscute, un Nicetas din Remesiana, un Dionisie Exiguus, se arată strâns legați, cum era și firesc, de creștinătatea occidentală. Acești străromâni, cum încearcă să-i numească un învățat prelat contemporan,¹⁾ «au fost desigur ortodocși, dar nu pentru că țineau de Biserica constantinopolitană, atât de supusă rătăcirilor, ci tocmai pentru că păzeau dreapta credință, împotriva Constantinopolului, alături de papalitate»".²⁾

Creștinismul de pe teritoriul patriei noastre își are începutul în propovăduirea Sfântului Apostol Andrei, fratele Sfântului Petru, Corifeul Apostolilor. Acestuia, după o tradiție consemnată de timpuriu, i-a căzut la sorți evanghelizarea în Scythia.³⁾ Mărturiile literare, coroborate cu cele folclorice și arheologice, dovedesc elocvent că în Scythia Minor (Dobrogea de azi), creștinismul își are începutul cu Sfântul Apostol Andrei. Din sud ucenicii lui au trecut Dunărea în Dacia, ai cărei locuitori, dacii, pe baza religiei lor, aveau o doctrină și o trăire religioasă foarte apropiată de Evanghelie.⁴⁾ Credința lor într-un singur zeu, Zamolxe, și în nemurire, a fost un mediu prielnic pentru evanghelizare. Herodot, după ce spunea că **"geții sunt cei mai viteji și mai dreپți dintre traci"** adaugă că **"ei se cred nemuritori... credința lor este că ei nu mor, iar cel care piere se duce la Zamolxe, o ființă divină (daimon)... ei nu cred că există un alt zeu decât al lor"**.⁵⁾

După ocuparea Daciei de către romani, la 106, au fost aduși aici coloniști, conform mărturiei lui Eutropius, **"ex tot orbe romano"** (din toată lumea romană).⁶⁾ Dintre coloniștii aduși, o parte erau din Asia Mică, îndeosebi din Capadocia și Siria, precum și din Grecia, provincii de multă vreme romanizate și, în mare măsură, creștinate, cei mai mulți fiind însă din provinciile romane sud-dunărene. Mulți dintre aceștia au adus cu ei elementele Evangheliei și trăirea creștină, care se va grefta peste trăirea creștină a autohtonilor daci, dând naștere unei spiritualități specifice poporului nou format sub faldurile romanizării și creștinării. E bine să subliniem că prezența pe teritoriul Daciei a coloniștilor din Asia Mică, așa cum avertizează acad. Constantin Daicoviciu, nu-i dă nimănui dreptul **"de a transforma Dacia într-o expozitură a orientului greco-sirian"**⁷⁾, cum fac unii teologi și istorici ai Ortodoxiei românești, pentru a justifica religia creștină a românilor în formă răsăriteană, singurii latini de credință ortodoxă, afirmații rezultate nu din realitatea istorică, ci dintr-un fanatism confesional cu totul nejustificat, păgubitor.

Neîndoielnic că și între soldații legiunilor romane aduse în Dacia, unii erau creștini, chiar dacă, în virtutea disciplinei militare, erau obligați să-și trăiască viața spirituală pe ascuns. La fel au fost aduși deținuți din diferite părți ale imperiului și mai ales de la Roma, condamnați tocmai pentru delictul de a fi creștini, la muncă forțată în mine **"ad metalla damnati"**. Dintre aceștia după eliberare, mulți au rămas pe loc, cum au rămas și o parte din soldații eliberați după 25 de ani de activitate militară, **"veteranii"**, de la care ne-a rămas în limba română cuvântul **bătrân**, întemeind atât unii cât și ceilalți familii creștine, adevărate pepiniere misionare. Nu trebuie neglijat nici elementul autohton. Dintru început elementele autohtone, lipsite de clasa conducătoare, cu caracter etnic geto-dacic, populația rurală autohtonă a fost în scurt timp o pradă ușoară a prozelitismului și a deznaționalizării treptate, lente, prin romanizare pierzând în primul rând factorul ce era și este mai specific, profund legat de ființa ancestrală a sufletului colectivității populare - limba strămoșească, acel idiom vechi indo-european, din care azi mai recunoaștem în vorbirea poporului vreo 160-170 cuvinte, identificate prin grele și complicate operațiuni comparativ-etimologice.⁸⁾ Populația indigenă, deja romanizată după 170 de ani, va fi aceea care, la retragerea legiunilor de către Aurelian (271-275), va rămâne în continuare pe loc, asigurând continuitatea atât de contestată de cei ce râvnesc și azi întoarcerea unor vremuri de

mult apuse, a rămas aceeași străveche populație autohtonă pe care a găsit-o expansiunea romană și care nu fusese nici exterminată (la venirea romanilor, n.n.) și nici alungată din cuprinsul provinciei.⁹⁾ Procesul de romanizare și creștinare din provinciile romane s-a extins și în regiunile dacilor liberi, generalizându-se pe la sfârșitul secolului III și începutul secolului IV. Romanizarea și creștinarea odată începute, au fost mereu în ascensiune, chiar și sub scurgerea haotică a popoarelor migratoare care ne-au lăsat puține urme în materie de limbă și de credință. Limba latină devenind singurul mijloc de comunicare între diferitele grupuri etnice din Dacia, s-a menținut și după retragerea militară și administrativă efectuată de Aurelian, contribuind la romanizarea și creștinarea altor etnii pripășite printre autohtoni. Rămas în *calea răutăților*, pământul patriei noastre, lipsit de apărarea armată a legiunilor romane retrase, cu toate cotropirile ce s-au făcut, populația romanizată și-a păstrat limba, nefiind ruptă nici de populația latinofonă din sudul Dunării, din provincia Illyricum, împreună cu care populația fostei Dacii Traiane formau *romanitatea dunăreană*, concomitent dezvoltându-se și viața bisericească. După ocupația făcută de goți, ținutul din nordul Dunării a fost numit Gothia sau Țara Goților. În contactul cu populația indigenă daco-romană creștină, goții care abia au cunoscut creștinismul la venirea lor din nordul Mării Negre au început să se creștineze în număr mare. Clasa conducătoare a goților a rămas mult timp păgână.

Așa se explică persecuțiile lui Athanaric, atât cea din jurul anilor 348, cât mai ales cea din anii 370-372, care au cauzat martiriul multor creștini, între care amintim pe Sfântul Nichita, ars de viu, și Sfântul Sava Gothul, înecat în râul Buzău cu un buștean legat de gât. După uciderea acestora, creștinii din Gothia, în clandestinitate și ilegalitate, s-au organizat într-o Biserică creștină cu episcopi rămași anonimi. Negreșit aceștia au fost mai degrabă horepiscopi, itineranți, adăpostindu-se pe unde puteau și cum puteau, asigurând perpetuarea Bisericii daco-romane.

Urmărind în continuare viața bisericească din primele veacuri pe întinsul patriei noastre vom stărui cu deosebire asupra actelor de afirmare și apărare a Bisericii, una, sfântă, catolică și apostolică, a intervenției străbunilor noștri în acțiunile socotite litigioase care au dus la marea schismă din 1054, a luptei și încercărilor de refacere a unității bisericești distruse, precum și a **"destinului fatal"** al Bisericii românești, care a aruncat-o în Ortodoxismul slavo-grecesc, anticatolic și antilatin.

În Scythia Minor, evanghelizarea începută de Sfântul Apostol Andrei a dat naștere unei vieți creștinești înfloritoare. Acolo a luat ființă mai târziu Episcopia de Tomis (Constanța) dintre ai cărei ierarhi amintim pe *Bretanion* sau *Vretanion*, pentru rezistența față de arianismul împăratului Valens; *Gherontius* sau *Terentius*, care a participat la sinodul din Sardica, însărcinat de împăratul Teodosie cel Mare să păstreze în Scythia Minor puritatea credinței, *ortodoxia catolică de la Niceea* (325) **"să urmeze o astfel de religie pe care dumnezeiescul Apostol Petru i-a învățat pe romani... pe care pontiful - Papa - Damasus o profesează"**.¹⁰⁾ *Teotim Scitul și Filosoful*, numit de huni "zeul romanilor", prietenul și apărătorul Sfântului Ioan Gură de Aur, pentru care a intervenit la papa cerând reintegrarea lui în scaun.

Călugării daco-romani din Scythia cunoșteau operele Sfântului Vasile cel Mare, preocupările lor erau întocmai ca ale Sfântului, *de a apăra unitatea Bisericii și înlăturarea schismei* dintre Constantinopol și Roma, provocată în anul 482 de patriarhul Acacie și împăratul Zenon, iar o delegație a lor, în frunte cu Ioan Maxențiu, este prezentă, întâi la Constantinopol și apoi la Roma, unde expune în fața Papei Hormisdas (514-523) doctrina lor menită să aducă reconcilierea dizidenților și refacerea unității.

Spre deosebire de Bizanț, unde limba liturgică era greaca, în bisericile din zona *romanității dunărene*, inclusiv Dacia Traiană, era latina, limba vorbită de locuitorii ținutului. **"Cu excepția Dobrogei, a gurilor Dunării și a unor zone mai mult sau mai puțin largi de la nordul Dunării, Imperiul bizantin nu a stăpânit niciodată în chip direct teritoriul României și pe locuitorii săi"**.¹¹⁾ De aceea în toate teritoriile dacice, inclusiv cele ce au suferit temporar stăpânirea bizantină, limba bisericească a fost latina.

Concomitent cu lupta dusă pentru păstrarea unității bisericești, pe teritoriul *romanității dunărene*, locuit de strămoșii noștri, s-a dezvoltat de timpuriu o frumoasă literatură patristică de limbă latină.

Sfântul Ioan Cassian, călugăr, s-a născut în anul 360, în Scythia Minor, **"natione scytha"** - de neam scit, cum spune Ghenadie de Marsilia. După mai multe peregrinări în Orientul apropiat, hirotonit de către Sfântul Ioan Gură de Aur ca ierodiacon, a rămas pe lângă acesta la Constantinopol până în

404, la al doilea exil, când, încredințându-i-se un mesaj din partea clerului și poporului dreptcredincios, a mers la Roma la Papa Inocențiu I pentru a-l determina să intervină în favoarea Sfântului său protector, Ioan Gură de Aur. De acolo a plecat la Marsilia, a fost hirotonit ieromonah și s-a ocupat de organizarea vieții monahale, întemeind două mănăstiri, una de călugări și alta de călugărițe, în jurul anului 415.¹²⁾ Apelul făcut la papa pentru a interveni în cazul Sfântului Ioan Gură de Aur, cum a făcut și Episcopul Teotim Scitul și Filosoful, ne arată că, și în Răsărit, papa era considerat ca supremă autoritate în Biserică, dovadă incontestabilă că, implicit, se recunoștea primatul apostolic al pontifului roman.

Opera rămasă de la Sfântul Ioan Cassian constă din trei lucrări, toate scrise în limba latină:

- **De Institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis** - Despre așezămintele creștinești cu viață de obște și despre remediile împotriva celor opt păcate principale, în 12 cărți;

- **Colationem Sanctorum Patrum XXIV** - Convorbiri cu Părinții XXIV;

- **De incarnatione Domini contra Nestorium Libri VII** - Șapte cărți despre Întruparea Domnului contra lui Nestorie. Aceasta a fost scrisă la cererea arhidiaconului Leon, ajuns papă la Roma, și **"are între altele meritul de a prezenta pentru prima dată, Apusului, doctrina lui Nestorie** (erezia patriarhului bizantin, n.n.) **și de a fi supus-o unei critici severe... O asemenea scrisoare reprezintă încă un însemnat pas în teologia de limbă latină a secolului V"**.¹³⁾ Ca să poată fi citite la Constantinopol, lucrările Sfântului Ioan Cassian au trebuit traduse în limba greacă. Astfel, **Convorbirile cu Părinții** au fost traduse încă din secolul V. **"Din trecutul său roman, Imperiul transferat pe Bosfor în lumea greacă, a păstrat numai numele, principiul de unitate și legitimitate a aspirațiilor sale la organizarea politică a lumii. Romanitatea daco-iliriană, ultimul bastion al vechii Rome latine în Orient a împiedicat până în secolul al VII-lea această evoluție... În atitudinea Bizanțului față de români, urmașii acestei romanități orientale, ostilă elenismului și legată de creștinătatea latină orientală, găsim ecoul acestei vechi antinomii... În toate dialectele, atât în cele de la nord de Dunăre, cât și în cele balcanice, bizantinii nu sunt numiți niciodată altfel decât greci, iar statul bizantin este în toate timpurile pentru români împărăția grecească... Definirea Imperiului bizantin ca imperiu grecesc este un loc comun în gândirea politică a Occidentului romano-catolic"**.¹⁴⁾ Așadar, etnicitatea romanică și limba vorbită, latina, i-a îndreptățit pe români să se opună grecizării bizantine și le-a creat temelia de apropiere la Apusul roman.

Sfântul Dionisie Exiguus (cel Mic sau cel Smerit) s-a născut, la fel, în Scythia Minor. Bun cunoscător al celor două limbi, latina și greaca, a fost chemat la Roma de către Papa Gelasius I (492-496). A stat la Roma sub 10 papi, de la Anastasiu al II-lea (496-498) până la Vigilius (537-555). Data probabilă și locul morții sale sunt stabilite între anii 540-545 la Vivarium.¹⁵⁾ Cassiodorus, prim-ministru al lui Teodosie și prieten al lui Dionisie Exiguus, spune despre el că **"erat totus catholicus"** - era catolic desăvârșit (în întregime).

Opera sa constă mai mult din traduceri patristice în limba latină, cu scopul de a le pune la dispoziția confrăților săi călugări sciți, drept armă de combatere a ereziei cristologice a lui Nestorie, patriarhul Constantinopolului. Vorbind despre bizantini spune: **"Credința flexibilă și nestatornicia acestora față de adorarea lui Dumnezeu tare mă mâhnesc. Ei își schimbă adesea părerile după bunul plac al împăraților, ca și cum sfânta religie se poate schimba după calcule omenești"**.¹⁶⁾

Dintre traduceri Sfântului Dionisie Exiguus trebuie neapărat semnalate următoarele:

- **Epistola sinodală a Sfântului Ciril al Alexandriei contra lui Nestorie**, traducere trimisă episcopului Petru din Scythia Minor (crescătorul și binefăcătorul său), căruia i se adresează numindu-l **"vestra beatitudine catholica"** - fericirea ta catolică, adică **"dreptcredincioasă"**, în opoziție cu erezia combătută în epistolă.

- Pentru a recomanda formula teopaschită **Unul din treime a pățimit în trup pentru noi**, formulată de patriarhul Proclu împotriva lui Nestorie, recurge la un text din **De Civitate Dei** a Sfântului Augustin, citându-i cuvintele din Cartea XI, cap. 24, care, între altele, cuprind și **doctrina purcederii Spiritului Sfânt și de la Fiul**. Dintre scrierile originale ale lui Dionisie Exiguus menționăm:

- Seria hagiografică cu unele biografii de sfinți,

- **Scrierile de drept canonic**, între care canoanele conciliilor ecumenice (Niceea, Constantinopol, Efes și Calcedon) și

- Decrete pontificale.

Este demn de reținut cum vorbește Dionisie Exiguus în scrierile sale despre papii de la Roma, în care el vede și recunoaște pe supremul cap al Bisericii:

În dedicația făcută papei Hormisdas cu ocazia traducerii canoanelor conciliare scrie: **"Domnului, Preafericitului papă Hormisdas, Dionisie Smeritul, Regulele Sfinților Părinți pe care Fericirea Ta m-ai obligat să le traduc din grecește... cu puterea ce vă ridică peste ceilalți ierarhi mi-ați poruncit".**¹⁷⁾ La fel vorbește despre papa Gelasie, care **"s-a bucurat de așa mare bunăvoință, încât cu voia lui Dumnezeu primind primatul în Biserică pentru folosul celor mulți...acest păstor... a fost un distins întăistător al Scaunului Apostolic, împlinind și păzind poruncile lui Dumnezeu".**¹⁸⁾ Cu aceste mărturisiri, Dionisie Exiguus atestă credința străbunilor noștri că *primatul în Biserică nu era onorific sau din vrere omenească, ci din voia lui Dumnezeu.*

"O ultimă serie de lucrări ale monahului daco-roman din Scythia Minor o formează lucrările de cronologie creștină".¹⁹⁾ El a pus bazele erei creștine și, începând cu cronologia lui, se socotesc anii de la Întruparea Domnului Isus Hristos, calculați până atunci în diferite feluri: de la întemeierea Romei (Ab Urbe condita), de la prima Olimpiadă, de la Facerea lumii etc.

Sfântul Nichita de Remesiana, născut la 340, "de naștere el însuși daco-roman", pare a încorona activitatea patristică a străbunilor noștri.²⁰⁾ A fost apostolul daco-romanilor, romanizatorul triburilor scito-getice și îndeosebi a tribului **"bessilor cei neînvinși în războaie din pădurile și văile Carpaților"**,²¹⁾ învățându-l să-l preamărească pe Hristos **"corde romano"** - cu inimă romană, să ducă o viață curată, în pace, dezrădăcinând din firea lor pornirile sălbatice. **"Depinzând juridicțional de episcopul Romei mergea, din când în când, la acesta spre a-i raporta situația diocezei și a primi îndrumări sau a participa la un sinod".**²²⁾ A avut legături și cu Ascolios din Tesalonic, numit de Papa Damasus (366-384) vicar al Scaunului roman în Illyric, de care depindea și dioceza lui Nichita.²³⁾ Organizând viața călugărească a tradus în limba latină, în același timp cu Rufin din Aquilea (345-411), **Regulele monahale** ale Sfântului Vasile cel Mare.²⁴⁾ Prietenii lui în Apus, în afară de Paulin de Nola, cu sfinții Augustin și Ambrozie al Milanului confirmă atât latinitatea lui cât și existența unei culturi latine bine conturate pe meleagurile daco-romane.²⁵⁾

Toate lucrările Sfântului Nichita au fost scrise în limba latină:

- **Te Deum**, operă muzicală, **"o adevărată teologisire cântată"**.

- **Libelli instructionis**, un adevărat catehism destinat candidaților la botez.

- **De vigiliis servorum Dei** - Despre privegherea robilor lui Dumnezeu, omilie alcătuită din 9 capitole.

- **De Psalmodie bono** - Despre folosul cântării psalmilor.

- **De diversis appellationibus** - Despre diferitele numiri (ale Domnului nostru Isus Hristos).

Deși cunoștea mai multe limbi - greaca, spune apologetul său de la Nola, dar e probabil că și altele, de vreme ce a predicat dacilor, sciților, bessilor, goților, armenilor etc. Niceta scrie numai în limba latină (aproape) o jumătate de veac - spune C. Giurescu - străduindu-se toată viața lui la un creștinism *corde romano*.²⁶⁾

"Apariția acestor scrieri trebuie considerată și ca o contribuție la problemele istorice ale patristice și la problematica scrisului românesc, a lingvisticii, a literaturii, a filologiei, într-un cuvânt la problematica culturii străvechi românești. Credem că limba latină pe care o vorbeau străbunii noștri, matricea structurală lexicală a limbii române ce și-a căpătat o identitate specifică la numai câteva secole după romanizarea Daciei, demonstrând o vitalitate uimitoare ca «insulă de latinitate» precis delimitată «într-o masă slavă» a rezultat un adevărat privilegiu obiectiv al destinului nostru istoric și pentru dezvoltarea neamului românesc".²⁷⁾ Străbunii noștri au fost, deci, acei la care romanitatea s-a impus prin limbă, așa încât latinitatea a fost o caracteristică esențială a lor. Dar cei dintâi care ne-au contestat-o au fost, în chip surprinzător, bizantinii, care nu găsesc **"un temei de solidarizare cu strămoșii noștri, deși ei înșiși se socotesc și se numesc romei, adică romani. Înverșunarea cu care bizantinii se obstinează să vadă în români o etnie barbară, străină de imperiu și numai tolerată, nu-și au egal decât în literatura maghiară despre românii din Transilvania. În pofida faptului că românii se numesc ei înșiși români în toate dialectele și graiurile lor, fie nord-dunărene, fie balcanice, daco-românii rumâni, aromânii arumâni, istro-românii rumeri, bizantinii îi desemnează prin etnonimul de împrumut slav vlahi.**

La nivelul literaturii culte numeroase sunt mărturiile despre atitudinea de ostilitate a bizantinilor față de aspirația românilor la conservarea și afirmarea identității lor romanice".²⁸⁾ Scriitorii bizantini, Kakaumenos în sec. XI "om de cultură mediocră și tocmai din această pricină reprezentativ pentru mediocritatea comună, Nichita Choniates în sec. XIII și Ioan Canabutzes, în sec. XV, îi consideră pe români barbari, în timp ce Papa Inocențiu al III-lea (1198-1216) face din conștiința romanității vlahilor lui Ioniță Caloian un argument în favoarea unirii bisericești cu Roma și a întregirii lor în ordinea politică mondială, legitimată de papalitate".²⁹⁾

CAPITOLUL II

CEZAROPAPISMUL. FATALUL DESTIN AL ISTORIEI

În anul 292, împăratul Dioclețian a împărțit Imperiul roman în 4 prefecturi: Italia, Galia, Illyric și Orient, împărțite în 12 dieceze și 101 provincii care, sub Constantin cel Mare, se vor ridica la 14 dieceze și 117 provincii, împărțire care, cu mici modificări, a rămas până la căderea Imperiului roman de Apus (la 476). La 11 mai 330, împăratul Constantin cel Mare a ridicat colonia grecească *Bizantion* la rangul de capitală a imperiului, sub numele de *Constantinopol*, devenită după căderea Imperiului roman de Apus capitala unică a imperiului.

Prefectura Illyric cu metropola Sirmium, apoi Scupi și Tesalonic cuprindea diecezele: Illyric cu metropola Sirmium. Dieceza aceasta va deveni Illyricul Apusean. Mai cuprindea diecezele Dacia și Macedonia. La 19 ianuarie 379, Teodosie cel Mare îl numește pe Gratian coîmpărat, îi încredințează prefectura Orientului la care mai adaugă două dieceze din Illyric, Macedonia și Dacia, care vor forma Illyricul Oriental, *continuând să rămână din punct de vedere ecleziastic sub jurisdicția patriarhului din Roma*. Astfel Papa Damasus numește în 383 pe episcopul Ascholiu din Tesalonic vicar al său pentru Illyric și poartă corespondență cu episcopii ilirici.³⁰⁾ **"Până în secolul al VI-lea este indiscutabilă apartenența Illyricului de sfera de jurisdicție a papei și nici istoricii bisericești contemporani nu o contestă. Ei, însă, susțin că dorința de putere a pontifilor romani a provocat tulburări în această zonă, căci după ce Illyricul trece sub autoritatea împăraților răsăriteni, papalitatea nu încetează să-și afirme aici drepturile. Problema este pusă greșit. A afirma dreptatea patriarhiei constantinopolitane înseamnă a face operă de parțialitate. E mai corect să constatăm că principiul bizantin al așa-numitei acomodări a Bisericii la cadrul politic administrativ al imperiului se ciocnește în Illyricum, încă din secolul al III-lea, cu principiul autonomiei organizării bisericești față de fluctuațiile organizației administrative imperiale, reprezentat de Roma. Credem că latinitatea acestei regiuni a fost principalul motiv al disputei dintre Roma și Bizanț. Romanitatea illyriană tindea în chip firesc să rămână atașată Romei din pricina comunității de limbă (subl.n.). Ceea ce apără istoricii noștri bisericești, poate fără să-și dea seama, este însă principiul intervenției directe a împăratului în treburile Bisericii, principiul bizantin. Căci nu un act de autoritate al Bisericii, ci unul al împăratului este acela care pune Illyricul - revenind ulterior asupra lui - sub obediența capitalei de pe Bosfor în vremea lui Teodosie I. Crearea de către Iustinian a arhiepiscopiei Iustiniana Prima era o soluție temporară dată acestei dispute. Este probabil că și creștinii latinofoni din nordul Dunării au depins de această arhiepiscopie. Dar intrarea românilor în dependența canonică a Constantinopolului avea să se facă mai târziu, prin Biserica bulgară, după căderea Illyricului sub autoritatea acestora, după creștinarea lor..."** (subl.n.).³⁰⁾

În consecință, nu străbunii noștri, latinofoni, atât de pe teritoriul patriei noastre, cât și populația romană din sudul Dunării, populații care au format împreună *romanitatea dunăreană*, nu ei au înclinat spre Biserica Bizanțului grecesc ci, dimpotrivă Biserica Bizanțului a căutat să-și întindă antenele asupra acestor populații, cu deosebire prin împărații pe care i-a stimulat spre cezaro-papism, în care au găsit mediul prielnic. Pentru a înțelege mai bine izvorul controverselor dintre Biserica Răsăritului și cea din Apus, să trecem în revistă câteva canoane aferente hotărâte de părinții sinodali, de cele mai multe ori la cererea împăraților, datorită unui curent de opinie ce începuse să fie popularizat în Răsărit de către greci împotriva patriarhului Romei, a primatului apostolic în Biserică.

Canoanele 6 și 7 ale sinodului de la Niceea din 325 prevăd onorurile convenite patriarhilor din Alexandria, Antiohia și Ierusalim.

Canonul 9 al sinodului din Antiohia din 341 atenționează pe episcopii din regiune să-l numească primat pe episcopul din metropolă.

Canonul 5 al sinodului din Sardica din 344 stabilește dreptul de apel la forul mitropolitan și apoi la episcopul Romei ca for suprem.

Canonul 3 al sinodului din Constantinopol din 381 decretează: **"Episcopul Constantinopolului să aibă întâietatea după episcopul Romei, pentru că este Roma Nouă".**

Sinodul din Calcedon din 451, în can. 28, reactualizează canonul 3 de la Constantinopol și-l întregeste, rezervându-i arhiepiscopului din Constantinopol hirotonirea mitropoliților din Pont, Asia, Tracia **"precum și a episcopilor din locurile barbare de sub ocârmuirile sus-zise"** și mai adaugă să aibă **"onoare deopotrivă cu Roma Veche... socotindu-se în locul al doilea"**. Acest canon a generat controverse interminabile, până în zilele noastre, între cele două scaune patriarhale. După această dată se vor constitui în Biserică cinci mari centre cu întâistători: *Roma Veche*, *Roma Nouă* (Constantinopolul), *Alexandria*, *Antiohia* și *Ierusalim*. Acest canon, însă, nu restrânge drepturile episcopului Romei, ale Scaunului Apostolic, așezând Constantinopolul după Roma. Cu totul deosebit au interpretat bizantinii, care intervin prin împărați, peste tot, în treburile Bisericii.

Din mulțimile de acțiuni cezaro-papiste, prin care împărații bizantini s-au amestecat profund în treburile Bisericii, ne vom referi numai la două exemple, amintite în treacăt și de istoricul Nic. Șerban Tanașoca, citat de noi mai sus, de-ajuns pentru a caracteriza mentalitatea bizantină care, prin asemenea acțiuni, atentând la jurisdicția Scaunului Apostolic al Romei, a primatului papal și, concomitent, a Unității Bisericii lui Hristos, a pregătit încetul cu încetul marea schismă din 1054.

În primul rând este vorba de problema Illyricului, provincia romană de la Dunăre, ai cărei credincioși de limbă latină au fost din început sub jurisdicția papei. Cu toate împărțirile administrative și trecerea unor provincii de la un imperiu la altul, papii și-au menținut intactă jurisdicția lor asupra întregului Illyric latin. Așa papa Damasus (366-384), ca și papii Siricius (384-399) și Inocențiu I (401-417). Însă, în urma unei neînțelegeri între ierarhii locali, împăratul Teodosie, la 14 iulie 421, intervine printr-un act de cezaro-papism și stabilește ca **"în toate provinciile Illyricului... dacă s-ar ivi ceva îndoială, aceea trebuie rezervată sinodului bisericesc și judecății sfinte cu știrea preacucernicului domn, șeful preasfintei legi din Constantinopol, care se bucură de prerogativele Romei Vechi"**. Așadar, episcopul Bizanțului, care la 381 a primit primatul de onoare în calitate de episcop al capitalei imperiale răsăritene, nefiind mulțumit cu onoarea ce i s-a acordat, caută - prin instigarea împăratului - să uzurpe și *primatul de drept divin* al episcopului Romei, urmașul Sfântului Apostol Petru. Dar, atât Papa Celestin (422-432), cât și Leon cel Mare (440-461) n-au renunțat la jurisdicția la care se atenta sistematic. Această brutală intervenție imperială, istoriografia ortodoxă o consideră ca un act legitim de competență și justiție bisericească.

Al doilea exemplu pentru ilustrarea problemei este însăși înființarea arhiepiscopiei *Prima Iustiniana*. Împăratul Iustinian, prin Novela XI din 14 aprilie 535, vrând să ridice la o faimă deosebită localitatea sa natală, Tauresium, a ridicat pe locul acesteia - sau lângă ea, păreri fiind împărțite - un oraș numit Iustiniana Prima, în care a așezat o arhiepiscopie și reședința prefectului Illyricului, până atunci cu sediul la Tesalonic, unde a fost așezată la timpul său când a fost mutată de la Sirmium din cauza năvălirii hunilor. Noii înființate arhiepiscopii i s-au repartizat mitropolițiile și episcopiile din următoarele provincii ale prefecturii Illyricum: Dacia Mediteranea, Dacia Ripensis, Moesia Prima (Superior), Dardania și o parte din Pannonia Secunda. Iustiniana Prima se întindea și asupra unei regiuni din nordul Dunării (de pe teritoriul țării noastre). Până atunci toate cele circa 25 de eparhii s-au aflat sub jurisdicția arhiepiscopiei de Tesalonic, dependentă de Roma și erau toate locuite de o populație romană de limbă latină. Nu au aparținut Primei Iustiniana, Moesia Inferior (Bulgaria răsăriteană de azi) și Scythia Minor (Dobrogea), deși populația acestor provincii era de asemenea latinofonă și păstra legăturile cu Biserica Romei, împotriva administrării imperiale a Bizanțului. Împăratul, instigat de trufia grecească și tradiționala latinofobie, cere papei Agapetus I (535-536) să-i acorde arhiepiscopiei titlul de *locțiitoare a patriarhiei romane* (τόπον επέhon). Papa însă nu i-a acordat titlul cerut și nu i-a făcut împăratului concesiunea solicitată nici cu ocazia unei călătorii întreprinse la Constantinopol. Cererea i-o va satisface și-i va acorda arhiepiscopului titlul de *locțiitor, locum tenens, τόπον επέhon*, Papa Vigilius (537-555), ales papă cu concursul împărătesei Teodora. Prin concesiunea făcută, arhiepiscopul nu a devenit *înlocuitor* al papei, cum susțin unii istorici confesionaliști, fiindcă "τόπον επέhon" nu înseamnă *a înlocui* ci *a ține locul* (cuiva). Deci, concesiunea făcută de papa a fost limitată la rolul de locțiitor al său, mandatar sau vicar, papa menținându-și jurisdicția, care nu o va pierde decât odată cu migrația slavilor și așezarea lor în Balcani. De această părere este și istoricul Dimitrie Onciul, din care cităm: **"... prefectura Illyricului era sub jurisdicția Scaunului patriarhal al Romei. Patriarhul din Constantinopol nu avea în Europa decât Tracia cu Moesia Inferior și Scythia (Dobrogea). În Illyricum patriarhul Romei avea ca vicar al său pe arhiepiscopul de Tesalonic,**

constatat în această calitate fără întrerupere din secolul IV până în secolul VI, când împăratul Iustinian înființează în locul său natal (Tauresium), în Dacia Aureliană, arhiepiscopia Prima Iustiniana (535), el supune acestui arhiepiscopat, latin și subordonat Romei (subl. n.), provinciile: Dacia Mediteranea, Dacia Ripensis, Moesia Secunda (Inferior), Dardania, Praevalitania, Macedonia Secunda, Partea Panoniei până la Sirmium, împreună cu câteva puncte din nordul Dunării, cuprinse în fortificațiile dunărene, (Novella XI). Vicariatul patriarhal al Romei în Illyricum trece, apoi, la arhiepiscopatul Primei Iustiniana cu celelalte episcopate latine, lui subordonate, din părțile ocupate de păgâni... În urmă creștinii din aceste părți atârnă iarăși de arhiepiscopatul din Tesalonic, care continuă a fi sub jurisdicția Romei. Pe timpul luptelor iconoclaste (726-842), Illyricul bizantin se desfăcu de Roma, după ce Împăratul Leon al III-lea Isaurul (printr-un act de cezaro-papism, n.n.) îl pune la 733 sub jurisdicția patriarhului constantinopolitan. Dar această măsură nu avea sancțiune canonică și n-a fost recunoscută de papa... Însă, este cert că Roma n-a renunțat la dreptul său de jurisdicție în aceste părți. Încă în anul 860, Papa Nicolae I orânduiește pe arhiepiscopul de Tesalonic - more vetere - ca vicar al Scaunului din Roma în provincia Illyricului... Patru ani în urmă se face creștinarea bulgarilor (864), care a hotărît apoi soarta Bisericii noastre... Prin bulgari și, odată cu dânșii, am primit limba slavonă în Biserică și stat, care domină apoi viața noastră intelectuală până în secolul al XVII-lea. Așa ne-a fost fatalul destin al istoriei" (subl.n.).³¹⁾

CAPITOLUL III

UNITATEA CREDINȚEI ÎN DIVERSITATEA RITURILOR. SLAVIZAREA CULTULUI PRIN BULGARI

Mărturisim, din capul locului, că nu urmărim sub nici o formă diminuarea valorii și măreției ritului slavo-bizantin care, egal cu celelalte rituri creștine, a exprimat și a servit, la fel, *aceeași credință a Bisericii lui Hristos - până la schisma cea mare din 1054 - una, sfântă, catolică (sobornicească) și apostolică*. Însă, prin slavizarea cultului, Biserica românească a fost ruptă de legăturile ei firești cu Roma de care, până atunci, a legat-o nu numai limba, originea etnică și comuniunea credincioșilor ei cu popoarele latine, ci însăși credința primită sub forma romană, sub oblăduirea căreia neamul nostru a trăit aproape o mie de ani. Ruptura a fost cu totul nefirească, fără voia și fără știrea poporului credincios, datorită aceluia *fatal destin al istoriei*. Aceasta este pierderea ce o deplângem. Și dacă totuși nu ne-am pierdut ființa romană a neamului, aceasta desigur nu se datorește Ortodoxiei bizantine, cum cu totul arbitrar și nejustificat și-o revendică *Ortodoxia românească antilatină*, ci, dimpotrivă, se datorește, pe de o parte, deosebitei vitalități a neamului românesc, iar pe de alta, acelei credințe creștine inițiale, înveșmântate în haină latină romană, masele de credincioși rostindu-și în continuare, și după migrația slavilor, rugăciunile, de cel puțin două ori pe zi, așa cum le-a moștenit din străbuni, în limba latină, transformată apoi în străromână și română, iar duminica și în sărbători, în biserică, până ce preotul recita slujbele în limba slavonă, pe care credincioșii nu o înțelegeau, ei își repetau rugăciunile latino-romanice.

Care a fost situația Bisericii pe teritoriul patriei noastre la venirea slavilor? În Scythia Minor (Dobrogea), ultimul mitropolit de Tomis atestat documentar a fost Valentinianus (549-553). Deși Scythia Minor făcea parte din Imperiul roman de răsărit, Valentinianus era în legătură și purta corespondență cu Papa Vigilius (537-555) privitoare la dezbaterile din sinodul al V-lea ecumenic de la Constantinopol (553), dovedindu-se un autentic daco-roman ca și antecesorii săi. Invazia avarilor în 557 distruge o bună parte din așezările regiunii, pentru ca, apoi, în jurul anului 660, Imperiul roman bizantin să piardă moștenirea de la Dunăre, pe urma pătrunderii masive a slavilor, urmată de cea a bulgarilor care, creștinându-se în 864 sub Boris (852-889), impun o altă orientare peste întreg spațiul balcano-dunărean. În locul episcopiiilor înfloritoare, focare de cultură și civilizație romană, vor rămâne episcopi anonimi până la întemeierea Principatelor române.

Ritul liturgic în mitropolia Tomis, până la venirea slavilor, atât în centrele episcopale cât și în horepiscopii, parohii și mănăstiri era unul local, de structură capadociană, grefat pe elemente autohtone latine și foarte asemănător cu cel daco-latino-iliric; acesta, la rândul său, era înrudit cu cele din Apus. Înaintea formării ritului constantinopolitan și a celui de la Athos, daco-romanii și-au avut ritul lor propriu, mai vechi și bine fundamentat pe fundalul schemei apostolice, îngemănat cu tradițiile locale.

*Ritul bizantin sau constantinopolitan își are și el legăturile organice cu Cezareea Capadociei. La cererea credincioșilor rămași fideli credinței în lupta cu mulțimea de episcopi arieni și semiarieni, Sfântul Vasile, mitropolitul exarh al diecezei Pontus, în anul 359 îl trimite pe prietenul său, Sfântul Grigore Teologul, să restaureze credința și tradițiile liturgice. Abia după cel de-al doilea sinod ecumenic (381) se va afirma și Constantinopolul pe plan liturgic, mai ales odată cu venirea în scaun a Sfântului Ioan Gură de Aur (†407). *Liturghia actuală din ritul bizantin, atribuită Sfântului Ioan Gură de Aur, așa cum se află în liturghiere, este o redactare de pe vremea patriarhului Filotei (1351-1376). În operele Sfântului Ioan Gură de Aur aflăm altă schemă liturgică, comună tuturor liturghiilor orientale și, în mare parte, și celor occidentale. A face "lege strămoșească" din ritul constantinopolitan, pătruns la noi sub formă slavonă și apoi grecească, este un anacronism și o gravă eroare istorică, fiindcă a avut urmări dezastruoase pentru cultura și spiritualitatea românească, abia în jurul anului 1700 devenind - parțial - românesc și cu influență pozitivă în cultura românească.**

Ritul daco-latino-iliric, ritul nostru strămoșesc, la început foarte simplu, se mărginea la strictul necesar. "Cultul se reducea la câteva rugăciuni, până și săvârșirea Tainelor (botezul, cununia) și a Slujbei principale se făceau toate într-o formă simplă".³²⁾ Clădit pe schema apostolică în limba

latină, cu elemente autohtone daco-romane, propriu ținuturilor **"romanității dunărene"**, acest rit era caracteristica cea mai autentică a ființei noastre daco-romane, terminologia primară cultică fiind în exclusivitate latină. Rugăciunile de bază ale credinței noastre, cum sunt **"Tatăl nostru"** și **"Credeul"** nu au nici un cuvânt străin. Cele câteva cuvinte slavone, aflate azi în aceste rugăciuni, au fost introduse ulterior, târziu. O dovadă că am avut ritul nostru propriu latin, dar deosebit de cel apusean, o formează unii termeni creștini de origine latină, deosebiți de cei ai popoarelor creștine latinofone apusene. Astfel, la noi, cuvântul biserică derivă de la *basilica*, pe când în Apus, pe lângă *basilica*, s-a folosit și *ecclesia*, de la care s-a format în limbile romanice apusene: *chiesa* la italieni, *église* la francezi, *iglesia* la spanioli, *igreja* la portughezi. De asemenea, sunt deosebiți termenii privitori la credință, pentru care noi folosim mai mult cuvântul *lege* de la *lex-legis* (acuz. legem), pe când limbile neolatine apusene folosesc cuvintele derivate de la *fides-fidei*: *foi* în franceză, *fede* în italiană etc. Aceste cuvinte nu pot fi socotite, în nici un caz, ca o dovadă că românii nu ar fi primit creștinismul din Apus, cum caută un subterfugiu preazeloșii acoliți ai Răsăritului.³³⁾ Adevărul este că acești termeni au apărut când Biserica creștină din părțile **"romanității dunărene"** își avea deja bine conturată personalitatea, nu mai puțin latină ca a Apusului, cu care, însă, era în permanentă legătură prin ierarhii săi, care recunoșteau în episcopul Romei pe urmașul Sfântului Apostol Petru, deținător de drept divin al autorității supreme în Biserică, în calitate de vicar al lui Hristos. Pe de altă parte, asemenea sinonime, nu numai religioase ci și profane, seculare, apar în orice limbă, caracteristice unor regiuni sau chiar localități vecine între ele, mici deosebiri lexicale care, însă, nu pot fi folosite ca argumente de discriminare a unora împotriva altora dintre regiuni sau localități. În limba română sunt prea multe asemenea exemple ca să mai stăruim și noi cu altele.

"Creștinarea românilor este, așadar, veche, romanică. Ritul slav și folosirea limbii slavone ca limbă de cultură, caracteristice pentru istoria medievală a românilor, nu au fost rezultatul activității, în vechea Dacie sau la romanii sud-dunăreni, a ucenicilor fraților Chiril și Metodie, cum au crezut în trecut că pot afirma unii cercetători, ca B.P.Hașdeu, apărați și astăzi, fără teme și ignorând obiecțiile formulate de alții, de cercetători ca Pandele Olteanu. Nu misionarismul bizantin între slavi ci, în primul rând, politica statului bulgar, creștinat sub Boris Mihail, pe cale politică, în ascultare de Constantinopol se găsește la originea introducerii culturii și cultului slav la noi (subl.n.). Caracterul de superstrat al influenței slavo-bulgare în Biserica românească este lesne sesizabil la nivelul lexicului creștin românesc, la care cuvintele de origine slavonă privesc mai ales ierarhia, formele superioare de organizare a Bisericii în cadrul statului și teologia speculativă, lucru semnificativ, acest superstrat va fi înlocuit mai târziu, în parte cu unul grecesc, efect al contactelor directe cu patriarhia constantinopolitană, fie liberă, fie captivă. Introducerea slavonismului cultural la români s-a făcut, desigur, numai în condițiile unei dominații asupra românilor, a statului bulgar, slav și creștin, a primului țarat. Primul val de bizantinism în creștinismul nostru și, în genere, în cultura noastră se datorează, așadar, unui intermediar slavo-bulgar".³⁴⁾

Slavii s-au infiltrat la est și sud de Carpați, iar unii în Panonia, pe care o stăpânesc, împreună cu avarii, în a doua jumătate a secolului al VI-lea, de unde, în secolul următor, pătrund și în Transilvania peste poporul daco-roman, creștinat deja demult.

Monograma votivă de la Biertan, lângă Mediaș, din sec. al VI-lea, **"Ego Zenovius votum posui"** - Eu Zenobius mi-am împlinit promisiunea (mi-am depus ofranda), este o dovadă eclatantă atât a creștinării și latinității, cât și a continuității.³⁵⁾ Așezați printre germanii ocupanți, slavii au împrumutat de la ei numirea de *voloh*, *vlah* sau *valah* cu care îi numeau pe autohtonii romanici, de la care au împrumutat primele elemente de credință creștină, de factură latină. Campania împăratului bizantin Constantin al IV-lea în 679-680, la nord de gurile Dunării, împotriva protobulgarilor se încheie cu eșec, iar triburile sub conducerea lui Asparuh (Isperih) pătrund la sud de Dunăre, unde formează **"Uniunea celor șapte triburi"**, primul stat sau țarat bulgar recunoscut de bizantini în 681. Prin acest proces politic începe procesul de slavizare a protobulgarilor, ca și a romanității sud-dunărene.

Romanitatea nord-dunăreană din Dacia Traiană, deși a rămas izolată atât de lumea romană cât și de cea bizantină, cultural și numeric superioară ocupanților slavi, îi asimilează, bineînțeles nu fără ca aceștia să lase unele urme.

Triburile slave din Panonia se unifică sub Manomir (830-846), iar sub urmașul său Rostislav se consolidează statul Moravia Mare (din Cehoslovacia, peste Ungaria până în ținutul dintre Dunăre și Sava din Jugoslavia de azi). În primăvara anului 863 împăratul Mihail al III-lea, care, gata oricând a-și asuma răspunderi canonice, împreună cu patriarhul Fotie, trimite o misiune numeroasă, condusă de doi frați originari din Tesalonic, unde se vorbea greaca, latina și slava, *Constantin zis Filosoful* (827-869), care se va călugări la Roma sub numele de *Chiril*, și *Metodie* (825-885). Înzestrați cu o frumoasă cultură filosofică și teologică, frați de sânge și de călugărie, au pornit în primăvara anului 863 spre Moravia Mare, în fruntea unei importante și numeroase misiuni. În vederea evanghelizării, Constantin a alcătuit un alfabet format din 40 de litere, având la bază alfabetul elen, cu o grafie adaptată sunetelor slave, numit glagolitic. Opoziția crescândă a clerului misionar latino-german din bisericile limitrofe, ba foarte probabil și a clerului romanic autohton care ținea morțiș la tradițiile proprii și la limba latină, ajunse la urechile Papei Nicolae I (858-867). Acesta, sesizându-se, în calitate de autoritate supremă în Biserică și a jurisdicției personale asupra teritoriilor în cauză, îi citează la Roma pe ambii conducători ai misiunii. Ajunși la Roma, în locul papei Nicolae I care-i invitase, între timp decedat la 13 noiembrie 867, îi primește cu multă bunăvoință Papa Adrian al II-lea (867-872). Acesta *aprobă cărțile liturgice în limba slavă* și dă dispoziție să fie depuse în mod solemn pe altarul Bisericii *Sfânta Maria ad Praesepe* (la lesle), azi *Santa Maria Maggiore*, după ce a fost celebrată liturghia în limba slavă în basilicile Sf. Petru și Sf. Pavel. În cursul șederii la Roma, Constantin se îmbolnăvește și, după ce mai înainte depuse voturile și îmbrăcase schima mare monahală sub numele de *Chiril*, la 4 aprilie 869 moare și e îngropat în basilica Sf. Clement. Metodie este hirotonit preot și trimis de papă cu scrisori de recomandare către principii slavi Rotislav, Sveatopluk și Kocel, în care se arată că, deși au fost trimiși în țări aparținătoare Scaunului Apostolic al Romei de către împăratul bizantin Mihail, ei nu au lucrat cu nimic împotriva canoanelor. În primăvara anului 870, principele Kocel îl trimite pe ieromonahul Metodie înapoi la Roma, cu o delegație de 20 de nobili, cu rugămintea ca papa să-l hirotonească episcop. În acest scop Papa Adrian al II-lea reface vechea episcopie de la Sirmium (Mitrovița), distrusă în 582, retrace drepturile arhiepiscopului din Iuvavum (Salzburg), acordate de Carol cel Mare, fără a fi fost aprobate (sau contestate) de Sfântul Scaun, iar pe Metodie îl consacră ca Episcop al Panoniei și îl însărcinează ca legat "*ad gentes*" pentru națiunile slave, cu dreptul de a predica și liturghisi în limba slavă.³⁶⁾ Faptul acesta i-a pus în mare alarmă pe principii germani, care îl acuză pe Metodie că le-a uzurpat drepturile de jurisdicție, motiv pentru care Metodie a fost închis. Pe de altă parte, evenimentele politice se succed cu repeziciune. Rotislav cade sub sabia nepotului său Sveatopluk. Acesta preia conducerea Moraviei Mari, împreună cu Carloman, sub suzeranitatea lui Ludovic Germanicul. La intervenția Papei Ioan al VIII-lea (872-882), în luna mai 873, Metodie este eliberat, cu condiția să nu mai liturghisească în limba slavă, numai să predice, lucru care n-a putut fi respectat și nu a putut opri liturghia în slavă pentru cei care o vorbeau. Reclamat din nou, Papa Ioan al VIII îl citează iarăși, la 14 iunie 879, la Roma, pentru a justifica ortodoxia credinței pe care o propovăduiește și întrebuițarea limbii slavone la liturghie.³⁷⁾ Metodie pleacă la Roma însoțit de delegatul și reprezentantul principelui Sveatopluk, nobilul Semizin. Deși la întoarcerea lui Metodie la Roma, în scrisoarea papei către principe e lăudat alfabetul glagolitic și legitimată limba slavă în evanghelizare și cultul divin, totuși papa lasă să se întrevadă poziția populației autohtone daco-romane, manifestată prin însuși reprezentantul principelui, nobilul Semizin, care prefera limba latină, cum era și firesc: "***Dacă ție și juzilor tăi vă place să auziți mai mult liturghii în limba latină poruncim ca pentru tine să-ți slujească solemnitățile liturghiilor în limba latină***".³⁸⁾ Deci, din scrisoare rezultă că populația romanică - ea fiind cea condusă de juzi - păstra încă limba liturgică latină, chiar dacă vorbea latina vulgară, o prefera în cultul divin față de cea slavă și își avea organizația ei politico-socială sub conducerea juzilor. Pe atunci, Biserica Romei și a Constantinopolului era una, o singură credință în diversitatea riturilor, în ciuda unor dificultăți provocate de vederi omenești. La 6 aprilie 885 Metodie s-a stins din viață și a fost așezat spre odihnă veșnică la Velehrad - Roma Slavă - în Moravia cehoslovacă, prohodit cu mare solemnitate, în limbile slavă, latină și greacă.³⁹⁾

Trebuie remarcat: cea dintâi grafie slavă a fost *glagolitică*, singura până în anul 893, în care se păstrează documente răspândite la toate neamurile slave, până și primele traduceri paleoslave bulgare sunt scrise în această grafie, după care vor fi urmate de *grafia chirilică introdusă nu de Chiril*

ci de presbiterul Constantin, confundat cu Chiril, dar numită chirilică sau cirilică, în amintirea lui Chiril, fratele lui Metodie. Grafia chirilică se va înscăuna la slavii meridionali și la ruși, iar la slavii apuseni și la polonezi, atât în Biserică și în cultul liturgic, cât și în toate activitățile culturale administrative, limbile lor naționale vor folosi grafia latină.⁴⁰⁾

Urmașul lui Metodie, Gorazd, nu reușește să continue la același nivel apostolatul fraților Chiril și Metodie și, silit, pleacă în Bulgaria împreună cu confracții săi: Clement, Laurențiu, Naum și Anghelov, unde sunt primiți de țarul Boris, de curând creștinat, iar Bulgaria, în 870, fusese trecută sub jurisdicția patriarhiei din Constantinopol. Sub dominația bulgară populația romanizată din sudul și nordul Dunării va căuta să-și păstreze autonomia, orientându-se, ba chiar căutând legături directe cu Roma. Concluzia trasă de Dimitrie Onciul, citată de noi mai sus, se impune de la sine: **"Prin bulgari... am fost despărțiți de Biserica romană, de la dânsii am primit limba slavonă în Biserică și stat... Așa ne-a fost fatalul destin al istoriei".**⁴¹⁾ În această problemă este la fel de explicit și istoricul Ștefan Meteș: **"În Biserica noastră, supusă Scaunului patriarhal din Roma, a dominat până către sfârșitul veacului al IX-lea limba latină (subl.n.). Preoții noștri din acea vreme îndepărtată se sfințeau de episcopi latini din dreapta Dunării. Aceasta era o tradiție de mai multe veacuri. Când bulgarii ajung stăpâni în sudul Dunării și introduc ritul slav în Biserică... străbunii noștri, urmând vechea tradiție, se duceau la centrele episcopale slave, pentru sfințire de preoți, antimise și alte trebuințe creștinești, deși nu se puteau înțelege în limba latină, care era și a Bisericii românești (subl.n.). Și fiindcă episcopii slavi nu știau latinește ca să învețe pe preoții noștri... nefiind în apropiere episcopi creștini latini, unde ar fi putut merge preoții noștri la sfințire. Introducerea ritului slav, deci, începe a prinde rădăcini în Biserica românească în veacul al X-lea, cucerind-o cu totul în cel următor, întărindu-se pentru a putea stăpâni mai multe veacuri... Împăratul bizantin Vasile al II-lea, numit Bulgarohtonul (ucigătorul de bulgari), sfarmă cu totul, la 1018, statul bulgar, a cărui populație se refugiază în bună parte în nordul Dunării. Între acești refugiați au fost foarte mulți clerici, care au întărit la noi în Biserică ritul slavon. Se poate spune că introducerea limbii slavone în Biserica românească se datorește acestor refugiați, între care au fost mulți preoți, episcopi etc. Prin acești refugiați s-au introdus în Biserica noastră mai multe oficii și slujbe bisericești cu numiri greco-slavone, precum și alfabetul cirilic".**⁴²⁾ Mai cităm și pe Vasile Pârvan: **"Romanismul și creștinismul nostru s-au putut astfel dezvolta, cauza că noi am putut trăi până în veacul al VIII-lea în continuitatea trupească și sufletească cu patria mamă italo-ilirică, când au fost lăsați în vălmășagul slavo-turanic".**⁴³⁾

Pe când Dimitrie Onciul, Ștefan Meteș și Vasile Pârvan văd în schimbarea limbii noastre liturgice și a ritului nostru prin slavi, **"fatalul destin al istoriei"**, un nefericit caz de forță majoră, **"lăsarea în vălmășagul slavo-turanic"**, alți istorici, ne referim cu deosebire la cei bisericești, văd în slavizarea Bisericii salvarea Ortodoxiei neamului. **"Ritul slav - spune Mircea Păcurariu - a fost pentru noi în împrejurările de atunci un mijloc de păstrare a Ortodoxiei... Dacă românii ar fi folosit în continuare limba lor, pe care unii cercetători o numesc protoromână sau străromână... Romei i-ar fi fost foarte ușor să ne atragă în ritul latin, dar fiind faptul că vorbeam o limbă asemănătoare cu aceea pe care o folosea ea în cultul său"** (subl. n.).⁴⁴⁾ *Stranie afirmație.* Limba română ar fi fost cea mai mare primejdie pentru Ortodoxie, dacă ar fi rămas în continuare în Biserică și nu ar fi fost înlocuită cu slavona, după judecata istoriografiei ortodoxe confesionaliste. În loc să recunoaștem că **"fatalul destin al istoriei"** a întrerupt viața firească a Bisericii noastre străbune, ritul nostru propriu daco-roman, cu rânduiala serviciilor religioase în limba vorbită de poporul credincios, latina cu timpul în devenire în română. Stăpâniți și azi nejustificat, mai ales noi, românii, de vechea fobie grecească antiromană, în fond împotriva noastră înșine, a originii și străbunilor noștri, a propriei noastre spiritualități latine, căutăm să justificăm copilărește că salvarea ne-a venit prin slavizare, deși, dimpotrivă, prin aceasta ne-am pierdut limba liturgică proprie, scrisul latin și, cu ele, identitatea noastră.

O altă nefericită împrejurare a destinului nostru istoric a fost migrația ungarilor și așezarea lor în nemijlocita noastră vecinătate, în apus. Popor turanic, în 896 trece Carpații prin vasul Verecke, sub conducerea lui Arpad și, din Noricum, în Panonia, distrugând statul Moraviei Mari și odată cu el organizația bisericească și civilă, transformând - pentru un secol - ținuturile stăpânite într-un pustiu. Acolo n-a mai putut fi vorba de creștinism, cu tendințe orientale, germane, romane, slave, bizantine

sau daco-romane, ci de a fi sau a nu fi. Se părea că în Panonia dispăruse orice urmă de creștinism.⁴⁵⁾ Pentru a-și salva ființa națională, ungurii sunt obligați să intre în rândul popoarelor civilizate, adoptând religia creștină. La început au oscilat în hotărîrea lor de a se decide pentru unul din riturile creștine, răsăritean sau apusean. Primele elemente de credință le-au primit de la Constantinopol: principele Bulcsu sau Bulcsudas, între anii 949-950 și Gylas sau Gyula, unul dintre cei șapte comandanți ai ungarilor, botezați la îndemnul Împăratului Constantin al VII-lea Porfirogenetul, sub patriarhul Teofilact, care le-a hirotonit și un episcop, pe Ierotei. Fiica lui Gyula, Șarlota, se căsătorește cu principele Geza (972-997) și au avut fiu pe Vajk (Voicu), botezat sub numele de Ștefan, odată cu tatăl său. După moartea Șarlotei, Geza se recăsătorește cu Adelaida, sora principelui polon Mieczyslav, o creștină catolică zeloasă, care orientează politica soțului său spre germani, cerând și primind misionari, în frunte cu episcopul Piligrim de Passau, în 973, pentru ca în 983 să fie adus în Ungaria episcopul Adalbert de Praga cu misionari cehi, în timp ce la Panonhalma călugări benedictini de la Monte Casino, din Italia, construiesc o puternică mănăstire. Capitala a fost așezată la Strigoni (Esztergom), care a rămas până azi reședința arhiepiscopului primat al Ungariei. Urmașul lui Geza a fost fiul său, Ștefan, care, în 998, fiind silit să înăbușe revolta populației maghiare păgâne, condusă de unchiul său Koppany, a pus capăt păgânismului. Ștefan a organizat patru abații benedictine și zece episcopii, în frunte cu abația de Strigoni, între care și episcopiile Cenadului, Oradei și Transilvaniei, aceasta din urmă fără reședință, numită după regiunea care *urma să fie ocupată*. Fără îndoială, Biserica organizată după sistemul feudal a devenit în scurtă vreme un instrument de exploatare în mâna claselor stăpânitoare, în dauna celor de jos. Înzestrată cu drepturi și privilegii speciale, deosebite de restul țărilor catolice, ea și-a pus toată ființa în făurirea și consolidarea statului maghiar, ajutându-l în acțiunile sale de expansiune și dominație, trecând uneori la acte de intoleranță față de alte naționalități și confesiuni creștine. Această comportare a Bisericii maghiare a fost potrivnică nu numai spiritului creștin, ci și sfaturilor date de Ștefan, întemeietorul regatului, fiului său *Emeric* în testamentul făcut, cuprinse în legislația lui Werböczi: **"Căci regatul cu o singură limbă și un singur obicei este slab și neputincios... Care grec ar conduce pe latini cu obiceiurile grecești? Sau care latin ar conduce pe greci cu obiceiurile latinești? Nici unul! Deci, urmează-ți datinile ca între ai tăi să fii distins și între străini laudat."**⁴⁶⁾

Rezumând cele de mai sus se desprind două concluzii, de care istoricul este obligat să țină seamă: *Cea dintâi* este că ritul slav și limba slavonă, în Biserica românească, nu au fost rezultatul activității lui Ciril și Metodie pe pământul vechii Dacii, ci politica statului bulgar creștinat sub Boris. *A doua* se identifică cu o altă cauză determinantă, care a menținut Biserica romano-latină a străbunilor noștri în brațele bizantinismului slavon (și apoi grecesc), a fost exemplul nefericit oferit de Biserica maghiară catolică; aceasta a făcut din religie un mijloc de exploatare și opresiune, iar românii, rupți de comuniunea popoarelor latine apusene-catolice, au confundat - unii continuă să o confunde și azi - Biserica Romei cu cea maghiară. Catholicismul, primit din interese politice, i-a făcut pe unguri să se despartă, mulți dintre ei, de Biserica Romei la cea dintâi ocazie, îmbrățișând Protestantismul (sec. XVI). Comportarea ungarilor față de românii din Transilvania a fost, deci, una din cauzele care i-a determinat pe domnitorii români să opteze pentru Ortodoxia bizantină, Nicolae Alexandru Basarab prin înființarea Mitropoliei Țării Românești la 1359 și Alexandru cel Bun la 1401 prin înființarea celei din Moldova.

CAPITOLUL IV

MAREA SCHISMĂ DIN 1054

Schisma dintre cele două mari ramuri ale Bisericii creștine, răsăriteană și apuseană, prin proporțiile care le-a luat și consecințele care au urmat, a fost cea mai mare tragedie medievală, după părerea unor istorici mai tragică și mai păgubitoare decât Reforma protestantă. Cauzele ei au fost multiple și nu în primul rând teologice, acestea fiind mai mult pentru a justifica ruptura decât să o provoace. Trei din cauze trebuie socotite principale:

- a) Cezaro-papismul.
- b) Ambiția patriarhilor din Constantinopol.
- c) Antagonismul etnic sau ura reciprocă dintre greci și latini.

Germeii schismei au fost aruncați în terenul ecleziastic încă din veacul al IV-lea, au înflorit sub patriarhul Fotie (858-867 și 877-886), ca să rodească din plin sub patriarhul Mihail I Cerularie (1043-1058), bărbat ambițios, energic și autoritar, dar plin - peste măsură - de iubirea de sine și nația sa grecească.

a) Revenind cu câteva detalii asupra *cezaro-papismului*, trebuie să arătăm că a fost una din cauzele determinante ale schismei. Încă din secolul al IV-lea își arată colții, chiar prin împăratul Constantin, cel ce a decretat libertatea creștinismului și punerea lui pe picior de egalitate cu cultul oficial de stat păgân, prin edictul de la Milano din 313. El a voit să fie capul Bisericii creștine, așa cum, în păgânism, împăratul era șeful suprem al cultului, pontifex maximus. Neavând însă putere de ord și fiindu-i interzise actele sacerdotale, a găsit totuși o cale ocolită spre sanctuar, după cum ne spune Eusebiu: Constantin s-a numit pe sine *episcop exterior*.⁴⁷⁾ După fixarea capitalei Imperiului de răsărit la Bizanț, văzând episcopii din Orient că pe împărat îl preocupă și desfată cultul personalității pe linie religioasă, pretextând obligații de recunoștință pentru binele făcut Bisericii, au căutat - printr-un servilism pronunțat - să scoată în relief această veleitate imperială, numindu-l pe bazileu **"egal cu apostolii, alesul, vicarul, chipul lui Dumnezeu, preot și rege. Orice atingea persoana sa era considerat sfințit și în curând ceremonialul de la curte îi conferea onoruri aproape divine. Ca episcop exterior se plasa peste toți episcopii dinlăuntru, care deveneau supușii săi și cărora le porunca ca stăpân"**.⁴⁸⁾ Atât Constantin, cât și urmașii săi s-au preocupat personal de tot ceea ce privea Biserica, asigurându-și o putere excesivă, atât în materie de dogmă cât și de disciplină, chestiuni care în Biserica romană erau un atribut de drept divin exclusiv al papilor. De aici începe *cezaro-papismul bizantin*. **"Împăratul se amestecă să convoace, să prezideze, să dirijeze, să confirme sinoadele. Episcopii chemați care nu ascultă sunt amenințați cu cele mai aspre pedepse și, aceste amenințări, nu sunt cuvinte zadarnice. Ereticii, adică aceia pe care împăratul îi consideră ca atare, sunt urmăriți fără milă. Împăratul legiferează în probleme privind viața clericilor și a călugărilor. Supraveghează atât de strâns alegerile episcopale, exercită asupra clericilor o astfel de presiune, mai ales când e vorba a-l numi pe episcopul capitalei, încât alegerile se reduc la o simplă formalitate. Nu este rar cazul în care prelați dezagreabili sunt înlocuiți de intriganți și lingușitori"**.⁴⁹⁾ Nici dogmele nu sunt la adăpost în fața capriciilor și puterii împăratului. Aproape toate marile erezii dintre anii 325-787 (I-ul și al VII-lea sinod ecumenic au fost patronate, susținute, uneori chiar născocite de împărați. Unii au promulgat edicte dogmatice cu ton de definiție "ex cathedra" și, ce e mai rău, aproape toate aceste edicte exprimă o erezie. În fond, scopul edictelor a fost politic.

Biserica stăpânită de împărat nu dispunea decât de episcopi curtezani, orientalii fiind, prin însăși firea lor și prin temperamentul rasei înclinați spre servilism și intrigă. Sub mâna de fier a autocratului, cei mai buni dau dovada unei deplorable slăbiciuni de caracter, în timp ce intriganții și valeții merg în întâmpinarea voinței împăratului.

Conciliabile scandaloase au luat apărarea atâtor erezii. În fața valului erezilor și a schismelor neîntrerupte, desfășurate pe întinderi mari de timp, *numai episcopul Romei a avut curajul să țină piept cu puterea imperială*, neîncetând să-i repete cezarului că nu are dreptul să se amestece în domeniul credinței și al conștiinței și, fără să slăbească vreodată, le-a înfierat încălcările sacrilege. Papii au fost

aceia care s-au opus cu toată hotărârea tuturor ereziilor, fie ele chiar imperiale. Unii dintre ei au plătit cu pierderea scaunului sau chiar a vieții. Până la urmă papii au fost învingători. Ei au făcut să triumfe credința în sinoadele ecumenice de la Niceea, Efes, Calcedon, Constantinopol, *sinoade care au dat o strălucită mărturie primatului și infailibilității lor*. Unii dintre împărați au fost nevoiți, până la sfârșit, să le recunoască autoritatea, competența și drepturile. Iustinian, în 533, într-o constituție adresată episcopului capitalei sale, își însușește formula papei Hormisdas și repetă în mai multe rânduri, în cod și în novele, că **"episcopul Romei este capul tuturor Bisericii"**.⁵⁰⁾ Papa rămâne însă o piedică pentru împărații bizantini și majoritatea acestora caută să se scape de el, opunându-i în acest scop un rival cu totul la discreția lor, pe episcopul Romei noi.

b) A doua cauză, la fel de determinantă în promovarea mării schisme, a fost *ambitia patriarhilor bizantini*, conducătorii spirituali ai Romei noi. Acest titlu de *Romă nouă*, dat Constantinopolului, conține și exprimă el însuși întregul program și întreaga suită de ambiții bizantine pe tărâm religios. Episcopii bizantini trag o concluzie care le convine împăraților și o aprobă: dacă în viața Constantinopolului este Roma nouă, de ce n-ar fi și în viața bisericească? Acest argument provine din două premise bizantine clasice, născocite de o șiretenie caracteristică Orientului:

- *Biserica trebuie subordonată statului*, de unde urmează că rangul bisericesc al unui oraș depinde direct de rangul ce-l are orașul respectiv în stat, premisă din care derivă și cea de a doua,

- *Primatul recunoscut din primele secole episcopului Romei nu provine dintr-un drept divin ci numai din calitatea de capitală a orașului unde își are sediul*. Fiind acum două capitale, trebuie ca și în ordinea ecleziastică să aibă două primat. Cea dintâi premisă se confundă cu vechiul principiu păgân, în virtutea căruia șeful statului era și șeful religios, pontifex maximus, o demnitate ce împăratului îi convenea de minune. A doua este negația totală a primatului papal ca instituție de drept divin. A admite primatul Romei de drept divin, patriarhul bizantin n-are să putut aspira decât la - cel mult - un primat onorific, secundar, în urma patriarhului Romei, așa cum s-a stabilit inițial prin can. 3 al sinodului din Constantinopol la 381, ca **"episcopul Constantinopolului să aibă întâietate după episcopul Romei, pentru că este Roma nouă"**. Însă mândria simbiotică, alimentată reciproc de împărat și patriarh, a făcut să fie reconsiderat acest canon 3, la sinodul din 451 de la Calcedon, când, prin can. 28, s-au acordat aceleași privilegii Constantinopolului, motivând că orașul este onorat de prezența împăratului și a senatului. Protestele papei împotriva can. 28 al sinodului de la Calcedon au rămas fără rezultat. Ridicat deasupra scaunelor patriarhale din restul Orientului, Bizanțul, atât prin împărat cât mai ales prin patriarh, a început rivalitatea cu patriarhul Romei. Deși papii s-au opus mereu ambiției nesățioase a episcopilor bizantini, deosebita grijă pentru unitatea Bisericii i-a făcut, de multe ori, să închidă ochii în probleme de jurisdicție, ceea ce n-au putut însă face atunci când a fost vorba de credință. Și au fost foarte dese cazurile când patriarhii bizantini **"creaturi docile ale cezaro-papismului"** au fost aproape întotdeauna **"corifei sau ațățători ai ereziei... Dintre 60 de titulari care s-au succedat pe scaunul patriarhal al Constantinopolului între cele două concilii de la Niceea (de la 325 la 787, n.n.), 27 sunt eretici notorii, condamnați de conciliile ecumenice sau adversari adevărați ai deciziilor lor"**.⁵¹⁾ Numărul lor sporește dacă se socotesc și cei ce n-au scos din diptice numele predecesorilor condamnați. Toate acestea au dat naștere la schisme preliminare, care au pregătit încetul cu încetul *schisma cea mare*. Într-un interval de 506 ani au existat rupturi deschise între cele două ramuri ale Bisericii creștine timp de 248 de ani.

c) *Antagonismul etnic sau ura dintre greci și latini* a fost a treia cauză determinantă a schismei. Încă de la ocuparea Greciei de către romani, aceste două mari neamuri ale lumii antice au nutrit unul împotriva altuia o antipatie și un dispreț reciproc. În primele veacuri de creștinism se pare că antagonismul a fost mai atenuat. Persecuțiile i-au obișnuit să sufere împreună și, indiferent de originea etnică, în fața martiriului erau adevărați frați în Hristos cu toții. Situația se schimbă cu totul, în special după elenizarea împăraților bizantini, după care grecii au încetat să învețe limba latină, pentru ei o limbă aspră și săracă, iar latinii au încetat să învețe greaca pe care o consideră un vehicol al ereziei și sofistice, ajungând în felul acesta să nu se mai înțeleagă. Situația religioasă a fost determinată și de cea politică. Atunci când Papa Leon al III-lea (795-816) a restaurat, pe baze noi, Imperiul roman din occident în favorul dinastiei carolingiene **"a fost o lovitură dată orgoliului bizantin, care se intitula mereu în ciuda realității, împărat al romanilor"**.⁵²⁾ Ei, bizantinii, au provocat, prin purtarea lor, orânduirea apuseană. Italia recucerită de Iustinian a fost exploatată și

tratată ca o țară străină. Astfel, sciziunea politică o anunța pe cea religioasă, Biserica răsăriteană fiind cu totul înfeudată bazileului.

Înainte de a ne opri asupra declanșării propriu-zise a schismei, este necesar să arătăm aportul deosebit a două personalități bizantine la pregătirea și declanșarea despărțirii celor două ramuri ale Bisericii lui Hristos, patriarhii bizantini Fotie și Cerularie, care și-au închinat o mare parte din viața scoaterii în relief **"a tot ceea ce în domeniul teologiei, disciplinei liturgice și chiar a obiceiurilor simple, erau de natură să ridice un zid de separare între cele două Biserici"**.⁵³⁾ Papalitatea, datorită luptei împotriva ereziilor, și-a câștigat cu timpul o deosebită faimă în răsărit. Înainte de a distruge prestigiul papalității nu se putea promova o separare totală, pe care o doreau atât patriarhii cât și împărații. Pentru a-l distruge au căutat **"cu o infernală abilitate puncte de doctrină - dogme - nu destul de limpezi în discuțiile teologice, capabile să antreneze controverse fără de sfârșit. Divergențele canonice, rituale, sau obiceiurile trebuiau să câștige, încet, masele populare, care trebuiau convinse că ... între religia greacă și cea latină este un abis. Fotie a insistat asupra chestiunilor dogmatice, Cerularie asupra celor liturgice și disciplinare"**.⁵⁴⁾

Fotie, bine pregătit, iscusit și abil, dar om de conjunctură. Când era în necaz și avea nevoie de sprijin apela la papa, îi aducea omagii și afirma solemn primatul, însă când nu găsea la Roma aprobarea abuzurilor sale, căuta pretexte să-și acopere revolta și orgoliul rănit și să-și satisfacă setea de răzbunare. Întronat în locul lui Ignațiu și somat de bazileu să demisioneze, a apelat pentru recunoaștere la Papa Nicolae I (858-867), printr-o scrisoare prin care făcea profesiune de credință catolică și, după ce a falsificat faptele, solicită, pe un ton de ipocrită umilință, recunoașterea. Neprimind răspuns favorabil, a ridicat chestiunea Filioque și a atacat primatul. După moartea lui Ignațiu, apelează din nou la papa, de data aceasta la Ioan al VIII-lea (872-882). Și, desigur, supunerea ar fi fost perfectă, dacă papa nu ar fi cerut să facă reparație publică pentru scandalurile provocate, și dacă Roma ar fi acceptat să șteargă din lista sinoadelor ecumenice sinodul din 869-870, care l-a condamnat și depus. Se ațâță din nou și atacă pe latini că postesc sâmbăta, folosesc lactate în prima săptămână din Postul Mare, obligă preoții la celibat, adausul Filioque la simbolul credinței și doctrina purcederii Sfântului Spirit.⁵⁵⁾ Mai atacă pe latini că-și rad barba și, mai ales, contestă primatul papei, susținând că acesta a trecut la episcopul din Constantinopol, după ce orașul a devenit capitala imperiului. Toate aceste obiecțiuni ridicate împotriva Apusului nu au prea prins rădăcini la contemporanii săi, care le socoteau drept pretexte în lupta lui Fotie contra Romei. De aceea, după ce a fost condamnat de Papa Ioan al VIII-lea, în 881, patriarhul a recurs la o nouă și vicleană stratagemă. În loc să atace direct primatul papal, respectat de cea mai mare parte a clerului din Răsărit și de a se ocupa de micile deosebiri, de obiceiuri și disciplină, s-a dedicat cu totul polemicii dogmei controversate a purcederii Sfântului Spirit, căutând să denatureze doctrina latină, până atunci a întregii Biserici, prin tot felul de argumente sofistice și să afirme că Sfântul Spirit purcede numai de la Tatăl. Jonglează cu termenii Sfintei Scripturi și ignorează voit afirmațiile Sfinților Părinți greci care spun că *Sfântul Spirit purcede din Tatăl prin Fiul*, ca și ale Sf. Augustin, o mare autoritate teologică în chestiune. Pentru el, toate textele care tratează în afara vederilor sale, au fost interpolate și nu aparțin autorilor respectivi. În fața lui Fotie și a urmașilor lui, occidentalii n-au fost decât niște barbari ignoranți, care însă au depășit orice măsură prin **"cel mai funest dintre toate relele, adausul la simbol al lui Filioque"**.⁵⁶⁾

Mihail Cerularie (1043-1058), la rândul său, a folosit o altă tactică. În scopul urmărit de el, controversa purcederii Sfântului Spirit era prea transcendentală și nu putea fi socotită ca un mijloc eficient pentru a produce separația. După moartea lui Fotie spiritele s-au mai potolit, Fotie însuși murind după reconciliere în comuniune cu Biserica Romei, deși conflictele continuau mereu să se ivească între cele două Biserici. Bazileii se amestecau chiar și în alegerea papilor, dar numele papilor continuau să fie înscrise în dipticele bisericii Sfânta Sofia. Pretextul declanșării schismei l-au format hotărârile sinoadelor de la Siponto din 1050-1053, prin care s-a stabilit desființarea arhiepiscopiei de rit bizantin din sudul Italiei și încadrarea ei în arhiepiscopia de rit latin de la Benevento. Cerularie însă pregătise ruptura încă de la urcarea sa în scaunul patriarhal. A început să radieze numele papei din dipticele sacre. Pentru reușită, el schimbă tactica lui Fotie și lasă pe plan secundar atât Filioque cât și primatul și și-a plasat lupta pe terenul diferențelor liturgice și disciplinare, mai adecvate pentru a impresiona poporul de rând, mulțimile și a-i inspira aversiunea față de latini.

În colaborare cu Episcopul Leon de Ohrida și călugărul din Constantinopol, Niceta Pectoratul (Stetathos), instrumente docile ale patriarhului, a atacat violent pe latini. Îi învinuiește de iudaizare, fiindcă întrebunțează azimă la Sfânta Liturghie ca materie euharistică, postesc sâmbăta, consumă cărnuri sugrumate, nu cântă **"Aleluia"** în Postul Mare, opresc căsătoria clericului ș.a. În 1053 a închis bisericile latine din Constantinopol, a somat pe clerici, pe călugării latini și poporul credincios să urmeze obiceiurile grecești, să accepte ritualul bizantin și, în urma refuzului, i-a anatemitizat ca **"azimiți"**. Cancelarul patriarhal Nichifor a trecut la fapte de fanatism furibund, aruncând ostiile consacrate și călcându-le în picioare, motivând că, fiind azimă, nu sunt valid consacrate.⁵⁷⁾

Atitudinea Papei Leon al IX-lea în fața acestui vandalism a fost, pe linia marilor tradiții ale Romei apostolice, deosebit de energică. Prin scrisoarea *In terra pax hominibus* din 2 septembrie 1053, fără să discute meschinele acuzații ale grecilor, a pus chestiunea primatului Bisericii romane și pe Cerularie în situație de a-l recunoaște. Nesincer și viclean, patriarhul s-a prefăcut la început că cedează. Scrisoarea lui Cerularie adresată papei l-a convins însă pe acesta că orice acord pașnic era imposibil cu patriarhul. Totuși, la stăruința împăratului Constantin IX Monomahul care din interese politice avea nevoie de menținerea statuquo-ului, a unității în Biserică, și care propune un sinod la Constantinopol, papa acceptă propunerea și, ca urmare, în ianuarie 1054, trimite o delegație, în frunte cu cardinalul Humbertus de Silva Candida și arhiepiscopul Petru de Amalfi, persoane nu prea fericite alese pentru o astfel de misiune, dat fiind, îndeosebi, temperamentul violent și antipatia cardinalului german față de greci. Pe lângă tot sprijinul dat de împăratul atât de slăbănog și cu toată victoria reputată de cardinal într-o discuție publică cu Niceta Pectoratul asupra pâinii euharistice, Cerularie, sigur de sprijinul moral al episcopilor din Orient, a păstrat până la sfârșit atitudinea sa trufașă și a refuzat să aibă cea mai mică convorbire cu trimișii Sfântului Scaun. Nici unul dintre episcopii din Orient nu și-au ridicat glasul în favoarea Romei. Totodată, a sosit la Constantinopol vestea încetării din viață a Papei Leon al IX-lea, intervenită pe data de 19 aprilie 1054, veste care a stimulat și mai mult încăpățânarea patriarhului. Urmare a acestei desfășurări a evenimentelor, delegații Romei, cu deosebire cardinalul Humbertus, și-au pierdut răbdarea și, grăbiți, au hotărât ruptura, deși, prin moartea papei, mandatul lor a încetat și prin ceea ce au hotărât, și-au depășit atribuțiile. Așa că, sâmbătă, 16 iulie 1054, la începutul Liturghiei, au depus pe altarul catedralei Sfânta Sofia, bula prin care i-au excomunicat pe Leon de Ohrida, Niceta Pectoratul, cancelarul Nichifor și pe toți adepții lor, declarându-l pe patriarh depus. În ziua următoare, delegația papei a părăsit Constantinopolul.⁵⁸⁾

Excomunicarea l-a întăritat pe patriarh și mai mult și, în loc să-l doboare, i-a grăbit triumful, stârnind o revoltă împotriva împăratului fiindcă a fost de partea Romei; acesta, pentru a nu-și pierde coroana, i-a trimis patriarhului o scrisoare de scuze și a consimțit la întrunirea unui sinod, convocat de patriarh pe data de duminică, 24 iulie 1054, la care au participat 12 mitropoliți și 2 arhiepiscopi. Acest sinod a pronunțat **"anatema maranata"** împotriva Papei Leon al IX-lea decedat, a Cardinalului Humbertus, a delegaților și a întregii Biserici romane și a întors spre latini toate plângerile cuprinse în bula de excomunicare.⁵⁹⁾ Edictul sinodal a împrumutat textual primele fraze din enciclica lui Fotie către episcopii din Orient și îi acuză pe occidentali că-și rad barba, că au adus pe Filioque, interzic căsătoria clericilor, se servesc de azimă la consacrarea euharistiei. Problema azimei l-a preocupat în mod deosebit pe Cerularie. Revine asupra ei în două scrisori adresate lui Petru din Antiohia, în care mai adaugă și alte comportări latine: **"Călugării lor folosesc grăsimi de porc și se hrănesc cu slănină; brânza este permisă în prima săptămână din Postul Mare. Consumă carne miercurea, brânză și ouă vinerea, iar sâmbăta postesc toată ziua... La ei, doi frați pot să se căsătorească cu două surori. La Liturghie, unul dintre miniștri mănâncă azimă și dă celorlalți sărutarea păcii. Episcopii lor poartă inel în deget; este, zic ei, un semn al legăturii cu Biserica lor. Când fac botezul nu fac decât o singură imersiune și umplu cu sare gura botezatului(?!). Ei nu vreau să venereze moaștele sfinților (?!). Unii dintre ei refuză să dea cult sfintelor icoane (?!)... Ei fac încă multe alte lucruri, pe care ar fi prea mult să le enumerăm".⁶⁰⁾ În tratatul Despre franci și ceilalți latini, atribuit inițial în mod greșit lui Fotie, dar care a fost inspirat chiar de Cerularie, sunt enumerate 33 de critici la adresa latinilor, dintre care dăm și noi aici câteva mostre: **"Intrând în biserică, latinii se prostern la pământ mornăind, apoi fac pe pământ cu degetul o cruce pe care o sărută, se ridică și încep rugăciunea. Ei nu o numesc pe Maica Domnului Theotokos, ci numai Sfânta Maria. Ei mănâncă arici, broaște țestoase, ciori, corbi, pescăruși,****

șacali, șoareci. Ornatele episcopilor și ale preoților lor sunt multicolore, de mătase, în loc să fie de lână. Episcopii lor poartă mănuși, fac semnul crucii cu cinci degete, degetul cel mare singur atingând fața etc. etc."⁶¹⁾

Aceste divergențe n-au fost, în fond, decât niște pretexte ridicole, care însă prezentate de cler și călugări poporului credincios au avut ca efect imediat convingerea acestuia că, între Biserica grecească bizantină și cea romană, există un abis de netrecut; că latinii sunt aproape niște sălbatici care consumă tot felul de vietăți spurcate, lucruri care până atunci credincioșii de rând nu le-au cunoscut și care, izvorâte din imaginația atât de productivă a dizidenților bizantini, au făcut să sporească și mai mult ura de veacuri împotriva latinilor. Iată, deci, cum a luat naștere autocefalia greco-bizantină. Cu trecerea timpului "**acuzele**" au fost sporite peste tot pe unde au ajuns să le propovăduiască emisarii Bizanțului. Au generat alte și alte "**deosebiri**" care îndepărtau tot mai mult Bisericile una de alta. S-au folosit tot felul de născociri cu care să impresioneze pe credinciosul simplu, mai puțin cunoscător și mai puțin interesat de disputele dogmatice. Asemenea mijloace nu i-au scăpat și le-a folosit din plin și Ortodoxia românească. Folosind astfel de născociri greco-bizantine, izvorâte exclusiv din ură față de neamurile latine, a încercat Ortodoxia să-și legitimizeze ruperea de Biserica romană.

CAPITOLUL V

URMĂRILE SCHISMEI

Cea dintâi și cea mai tragică urmare a fost însăși separația celor două mari ramuri ale Bisericii creștine. Evenimentele istorice următoare, în loc să o atenueze, au adâncit-o. Astfel, cruciadele, în loc să contribuie la apropierea dintre Orient și Occident, au lărgit prăpastia separării. Cruciații au acaparat întregul comerț levantin și i-au silit pe împărații bizantini să le acorde privilegiile exagerate. **"Republicile italiene, a căror politică a fost totdeauna machiavelică, au exasperat, până la capăt, populația din Constantinopol. În 1183 a avut loc masacrarea latinilor".**⁶²⁾ Ocuparea Bizanțului de către turci în 1453, în loc să-i unească pe creștini în fața pericolului păgân, a adâncit și mai mult despărțirea. Pe de o parte, patriarhul, ajutat de turci să fie capul comunității creștine din imperiul semilunei, a devenit un papă al Orientului, sprijinit de bașbuzuci să-și încaseze dijele de la credincioșii pe care-i reprezenta și erau supușii lui și, prin el, ai statului otoman, îi crea capului Bisericii o situație privilegiată; pe de altă parte, sultanilor le convenea schisma, fiindcă slăbea forța combativă a Europei creștine în fața tendințelor de hegemonie musulmană. Așadar, odată cu declanșarea schismei s-au creat în Biserica creștină două mari comunități: în Apus Biserica romană sub conducerea unui cap văzut, arhipăstorul de drept divin al Romei, urmașul Sf. Apostol Petru, Papa, iar în Răsărit mai multe Biserici divizate în autocefalii independente, care nu recunosc nici o autoritate vizibilă, comună, fiindcă, în teorie, ele recunosc numai sinodul ecumenic cu drept universal de jurisdicție peste toate Bisericile particulare. Însă, cum sinodul ecumenic nu mai funcționează - după ei - de la anul 787 (al doilea sinod de la Niceea, al 7-lea ecumenic și ultimul în ordine cronologică), este normal să afirmăm că, de fapt, pentru ei nu mai există nici o autoritate vizibilă, comună pentru diferitele autocefalii. **"Ansamblul acestor Biserici nu formează nici măcar o confederație în sensul propriu al cuvântului, fiindcă o confederație presupune o autoritate centrală, pe care Bisericile ortodoxe autocefale nu o au".**⁶³⁾ S-ar putea pune întrebarea, retoric. Până la anul 325, când a avut loc primul sinod ecumenic la Niceea, Biserica creștină a fost lipsită de o conducere vizibilă, eficientă? *De drept*, există între Bisericile orientale o anumită uniformitate, dar nu fără importante diferențe. Unitatea s-ar exprima prin *forma sinodală*, fiecare dintre ele având în frunte un sinod, chiar și cele conduse de patriarh. Sinodul are rolul de parlament și deține puterea legislativă. *De fapt*, însă, aproape în toate statele cu majorități ortodoxe, autoritatea supremă în guvernarea exterioară a Bisericilor autocefale o deține statul, fie sub formă vizibilă - cazul bazileilor bizantini și al țărilor Rusiei; fie mascată - cazul autocefaliilor din Balcani ș.a., urmare căreia Bisericile se intitulează naționale. În legătură cu activitatea Bisericii ruse dăm, pe scurt, părerea unui om de știință, din afara celor două mari confesiuni ale Bisericii creștine: **"De la ea (Biserica rusă, n.n.), spune A.I. Herzen, au învățat țarii ce este despotismul bizantin; ea a silit poporul să se supună orbește, chiar atunci când îl țineau legat de pământ și-l încovoiau sub jugul robiei. Petru cel Mare a paralizat influența clerului... Ce au făcut slavofiliile? Ei propovăduiau supunerea, această principală virtute a Bisericii grecești, această temelie a țarismului moscovit. Ei propovăduiau disprețul față de Occident, singurul care mai putea să lumineze în vârtoarea vieții ruse"** (s.n.).⁶⁴⁾ **"Supremația statului în guvernarea Bisericii orientale a fost recunoscută în mai multe rânduri de către autoritățile religioase."**

Ortodoxia pretinde că își afirmă unitatea de credință prin aceea că *toate Bisericile autocefale se supun unui cap invizibil, unic, lui Isus Hristos*, și folosesc toate deopotrivă ritul bizantin. Dar sunt multe și diferențele care intervin între diferitele Biserici autocefale, fie între ele luate în ansamblu, fie între teologii lor care, tratând probleme dogmatice sau de morală și, ajungând la rezultate diferite, nu au o autoritate infailibilă care să tranșeze definitiv controversesele. Unitatea de comuniune bisericească, necesar să existe, în principiu, între toate Bisericile autocefale, nu există. Patriarhia din Constantinopol, care a râvnit primatul, în sens exclusiv, în dauna Sfântului Scaun Apostolic al Romei, odată cu ocupația otomană și-a pierdut autoritatea și, o serie de Biserici, declarându-se autocefale, n-au mai recunoscut jurisdicția constantinopolitană. Este cazul Bisericii ruse și a Bisericilor statelor din

Balcani, multă vreme separate de patriarhul ecumenic. Acesta le-a recunoscut foarte greu autonomiile.

După limba liturgică, Bisericile ortodoxe autocefale se divid în patru grupe:

I. Grupa Bisericilor de limbă greacă:

a) *Patriarhatul din Constantinopol* cu sediul la Istanbul, cartierul Fanar, cu credincioșii dispersați în Asia Mică, Turcia europeană, Creta și insulele turcești din Arhipelag.

b) *Biserica din Grecia*, condusă de un sinod, autonomă din 1833, recunoscută ca atare de patriarhul din Constantinopol în 1850. Are în frunte un mitropolit primat la Atena.

c) *Biserica din Cipru*, autonomă, limitată la insulă. Are în frunte un arhiepiscop la Nicosia.

II. Grupa Bisericilor greco-arabe, care folosesc la liturghie limbile greacă și arabă amestecate: patriarhatele din *Antiohia* cu reședința la *Damasc* (Siria), *Ierusalim* (Israel) și *Alexandria* (Egipt) și *arhiepiscopatul din Sinai*.

III. Grupa Bisericilor de limbă slavă:

a) *Biserica rusă*, autonomă din anul 1589, în frunte cu un patriarh, cu reședința la Moscova.

b) *Biserica bulgară*, în frunte cu un patriarh, cu reședința la Sofia, mult timp dizidentă față de Constantinopol.

c) *Biserica sârbă*, recunoscută ca autocefală din 1879, cu reședința la Belgrad și cu jurisdicție asupra credincioșilor din Muntenegru și a sârbilor ortodocși din Ungaria.

d) *Bisericile ortodoxe* cu mai puțini credincioși din *Cehoslovacia* și *Polonia*.

IV. Grupa română:

a) *Biserica ortodoxă română* de pe teritoriul patriei noastre, autocefală din 1864, recunoscută de Constantinopol în 1885, patriarhat din 1925, cu reședința la București.

b) *Biserica ortodoxă a Moldovei* (Basarabiei), cu un mitropolit la Chișinău. După ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord în 1940 și reocuparea lor în 1944, credincioșii români ortodocși din Bucovina de Nord și fostul județ Hotin au fost încadrați în episcopia ucrainiană ortodoxă de Kiev, cei din județele sudice ale Basarabiei în episcopia ortodoxă rusă a Odesei, pentru rest rămânând mitropolia Moldovei, cu sediul la Chișinău și sub jurisdicția patriarhiei ortodoxe ruse moscovite. Ultimul mitropolit din șirul mitropoliților ruși de la Chișinău, Serapion Fadeev, necunoscutor al limbii române, a fost înlocuit în urma protestului înaintat de deputații moldoveni din Congresul Poporului al URSS, la 29 mai 1989,⁶⁹⁾ cu Vladimir Cântăreanu, de origine basarabean, român, dar care a optat pentru jurisdicția Moscovei.

c) *Biserica ortodoxă română* din Statele Unite ale Americii și Canada, cu o episcopie sub jurisdicția patriarhiei din București și cu alta autonomă.

Mai menționăm *Biserica albaneză*, cu un număr mai mic de credincioși, devenită autocefală din 1937, *Biserica armeană* și alte comunități ortodoxe de mai mică importanță, cum sunt Bisericile ortodoxe constituite în episcopii sau mitropolii în diasporă, în Europa și America de Nord, organizate îndeosebi de emigranții ruși.

Schisma a pecetluit o ură sălbatică, un adevărat virus, între cele două mari confesiuni, catolică și ortodoxă, izvorul atâtor nenorociri ulterioare, de care n-a fost cruțat nici neamul românesc, și cu deosebire el, cu toate că ar fi meritat o soartă mai bună. Dintre popoarele latinofone *singuri noi, românii, am căzut în mrejele Ortodoxiei greco-bizantino-slave*. Ortodoxia românească se datorește, în primul rând, situației geopolitice vitrege, deosebită cu totul de celelalte neamuri latinofone, care apropiate geograficește, au putut constitui, din punct de vedere spiritual, o masă compactă mai ușor de apărat împotriva diferitelor primejdii intervenite în trecutul lor istoric, fiind și mai departe de drumurile bătătorite de coloșii migrațiilor din puste euro-asiatice. În privința aceasta noi, românii, am fost dezavantajați de destin, lăsați **"în calea răutăților"**. Am spus că *românii au căzut în mrejele Ortodoxiei*, eterodoxe și anticatolice, fiindcă ei nu au avut nici un rol activ în declanșarea schismei ci, dimpotrivă, au fost victimele ei. Dacă românii ar fi avut la data schismei o organizare statală proprie unitară, cât de cât consolidată și și-ar fi putut păstra organizarea bisericească și ritul daco-latino-iliric din primele veacuri, ar fi fost cuprinși și ei, alături de ceilalți latini, în edictul sinodal prin care Mihail Cerularie și sinodul său au rostit **"anatema maranata"**, împotriva latinilor. Dar destinul a hotărât altfel. În numele nostru au vorbit bulgarii. Țaratul și ierarhia bulgară ne-au dat liturghia bizantină și ritul slavon, atât liturghia cât și limba fiind elemente hotărâtoare pentru a ne scoate din concertul

popoarelor europene, cu deosebire al celor latine și a ne "**orientaliza**", cu urmările cunoscute, atât politice cât și culturale.

Așadar, "**bizantinismul nostru este expresia unei cuceriri, efectul unei silnicii... care a izolat pe români de restul lumii romanice occidențiale**" (s.n.).⁶⁶⁾ Cu toată această silnicie, spiritualitatea daco-romană a străbunilor noștri nu a putut fi denaturată. Poporul de rând, masele de credincioși, au ascultat, veacuri la rând, și pe bulgari, și pe sârbi, și pe greci, cum își etalau în biserică, la altar sau la strană, cunoștințele lor de psaltichie nazală, dar n-au manifestat nici un interes pentru a și le însuși ci, dimpotrivă, au continuat să vorbească și să se roage în limba lor proprie, în latina devenită cu trecerea timpului tot mai mult româna, expresie a unei sacre moșteniri legate de o credință pe care n-au repudiat-o până azi.

Este de reținut că, după schismă, teologii lui Mihail Cerularie s-au îndreptat, cu deosebire, spre o polemică antilatină, continuând atacurile împotriva purcederii Spiritului Sfânt, a azimelor, a primatului papal și a celorlalte puncte controversate, toate conținând aceleași fobii antilatină. Pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, polemicii greci ajunseră la 103 plângeri împotriva Bisericii latine.⁶⁷⁾ De atunci și până în zilele noastre s-a ajuns la peste 160 de divergențe. Toate acestea au generat consecințe extrem de grave. Bisericile se exclud în mod reciproc una pe alta. Bisericile autocefale pun pe același plan divergențele dogmatice, de reală importanță, cu cele disciplinare și liturgice de mai mică însemnătate, dar cu mai mare priză în masele de credincioși, cu totul străini și indiferenți în fața discuțiilor de teologie speculativă, cunoștințele lor religioase rezumându-se cu deosebire la disciplină și mai ales la rit. Lipsa de unitate în ridicarea obiecțiilor, deosebită de la o autocefalie la alta, este o notă ce defavorizează Ortodoxia în disputa cu Catolicismul unitar.

Rămânând în sfera deosebirilor dogmatice și neglijând acuzele de disciplină, din care cele mai multe sunt născociri răutăcioase, izvodite cu scopul expres de ponegrire și promovare a discordiei și urii de rasă, străine de orice sentiment de religiozitate, ne vom ocupa, pe scurt, de deosebirile doctrinale, care sunt pretexte evidente de separație și care trebuie avute în vedere în orice discuție de cei ce urmăresc și doresc cu sinceritate refacerea unității Bisericii.

BISERICA. Pentru Ortodoxie, Biserica nu este o monarhie cu un *cap văzut*, ci o aglomerare de Biserici naționale, autonome, care nu ascultă și nu recunosc decât un *cap invizibil*, pe Isus Hristos. Contestă primatul de drept divin al Sfântului Apostol Petru.

INFAILIBILITATEA. În catolicism un atribut al papei, când *decretează ex cathedra în materie de credință și de morală*. În Ortodoxie este un atribut al Bisericii, în totalitatea ei. Subiectul infailibilității este corpul episcopal luat în ansamblu și nu unul sau altul dintre episcopii singuratici. O exercită Biserica învățătoare, fie când se întrunesc episcopii în sinodul ecumenic, fie când episcopii dispersați în eparhii își manifestă expres acordul într-o problemă de doctrină. Atât posibilitatea sau imposibilitatea convocării sinoadelor ecumenice - dată fiind despărțirea schismatică de la 1054 - cât și magisterul ordinar sau învățătura unanimă a episcopilor dispersați în eparhiile lor sunt foarte mult teoretizate de teologii Bisericilor autocefale, fără să se ajungă la un consens, așa că în mod practic, în Bisericile orientale infailibilitatea este inoperantă și teologii nu se înțeleg între ei când trebuie să decidă dacă după sinodul de la Niceea din 787 infailibilitatea s-a mai manifestat vreodată în vreun fel. Această practică arată că în Bisericile ortodoxe nu poate fi vorba în nici un fel de un progres religios în tâlcuirea atâtor probleme rămase nedeslușite deplin. Aceasta datorită absenței unui organ vizibil de conducere unitară, înzestrat cu una dintre cele mai importante note ale Bisericii, infailibilitatea.

CĂRȚILE SFINTEI SCRIPTURI. În ce privește canonul cărților sfinte, între cele două Biserici, până în secolul al XVIII-lea a fost un acord deplin. După această dată, teologul rus Teofan Procopovici a atacat inspirația cărților și fragmentelor deutero-canonice ale Vechiului Testament, învățătura lui devenind în secolul al XIX-lea doctrină oficială a Bisericii ortodoxe ruse, consemnată în **Catehismul** lui Filaret, aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii ruse care, concomitent, a suprimat din **Mărturisirea** lui Dositei pasajul care menține împotriva lui Chiril Lucaris canonicitatea deutero-canonicele. Această inovație acceptată de mai multe Biserici autocefale devine o armă ușoară contra infailibilității Bisericii Orientale, fiindcă neagă canonicitatea acestor cărți împotriva propriilor ei *mărturisiri de credință*, a sinodului trullan din 692 și a celui de-al doilea sinod de la Niceea, care le-au aprobat.

SFÂNTA TREIME. Începând cu Fotie, majoritatea teologilor ortodocși exclud participarea Fiului la purcederea Sfântului Spirit. Polemica este susținută, cu deosebire, împotriva adausului FILIOQUE la simbolul credinței.

PĂCATUL ORIGINAR, GRAȚIA, MARIOLOGIA. Fie că se resping, fie că se interpretează greșit învățăturile catolice scolastice despre aceste articole de credință, teologii ruși și cu cei greci nu se pun nici ei de acord. În privința Imaculatei Concepțiuni atât grecii cât și rușii, azi, resping de comun acord definirea dogmei ca o inovație doctrinară, deși rușii până la jumătatea secolului al XVIII-lea au profesat doctrina latină.

BOTEZUL, EUHARISTIA, MIRUL. Este atacată practica Botezului prin turnare, folosirea azimei ca materie euharistică, cuminecarea laicilor cu o singură specie, refuzul de a-i cumineca pe copiii mici, iar din punct de vedere dogmatic, diferitele Biserici autocefale nu sunt în deplin acord dacă Botezul și Mirul au caracter indelebil, *imprimă sau nu sigil sacramental* și pot sau nu pot fi repetate în același subiect. În 1755 patriarhul Ciril V al Constantinopolului decretează că papistașii sunt necredincioși și trebuie rebotezați, însă membrii sinodului său au refuzat să-i aprobe propunerea.⁶⁸⁾ Ulterior, datorită urii unor fanatici antilatini, decretul lui Chiril a obținut putere de lege.⁶⁹⁾ Biserica greacă remiruiește și pe cei ce se întorc de la latini, pe când cea rusă numai pe cei ce vin de la mahomedani sau iudaism.

POCĂINȚA. Bisericile autocefale susțin că dezlegarea sacramentală, când este validă, îl scapă întotdeauna pe penitent, nu numai de pedeapsa veșnică ci și de orice pedeapsă temporară. Aceasta este o inovație protestantă, bazată pe clasică afirmare reformată că **"Isus Hristos a satisfăcut cu prisosință pentru păcate și nu are ce face cu satisfacerile penitențelor"** și se opune însăși doctrinei tradiționale a Bisericii ortodoxe așa cum e cuprinsă în lucrările teologilor greci din secolele XVI și XVII și în mărturisirea lui Dositei. Pe același motiv îi contestă papei dreptul și puterea de a acorda *indulgențe*, deși Biserica greacă a avut și ea obiceiul de a elibera celor vii scrisori de indulgență, *sugkhorakharti*, ba mai mult, **"a mers până acolo că acorda direct morților o dezlegare plenară de orice păcat și de orice pedeapsă"**.⁷⁰⁾

PREOȚIA. Până în secolul al XVIII-lea, Biserica greacă susținea, la fel cu cea catolică, dogma că Taina Sfintei Preoții imprimă caracter indelebil, iar Dositei, interpret al Bisericii grecești, susține în *Mărturisirea de credință* că **"Botezul imprimă un caracter indelebil ca și Preoția"**.⁷¹⁾ Contestarea acestui caracter neșters al Sf. Preoții a inițiat-o Biserica rusă în combaterea sectei **"Rascolnicilor"**, care-și recruta preoți din clerici transfugi sau decăzuți din Biserică. Pe aceștia Biserica i-a considerat că, odată cu depunerea, și-au pierdut puterea sacerdotală, fiind repuși în statul laical. *Astfel preoția a ajuns să fie considerată ca un fel de delegație a autorității eclesiastice, susceptibilă de a putea fi retrasă*. Biserica rusă acceptă, însă, validitatea hirotonirilor catolice. Nu și pe cele anglicane. Teologii Bisericilor de limbă greacă sunt și ei divizați în disputele privitoare la caracterul indelebil al Sf. Preoții: unii susțin caracterul neșters, alții invaliditatea Tainei pentru cei depuși. Această fluctuație a influențat însăși practica Bisericii patriarhale constantinopolitane - ca și în privința Botezului - și uneori hirotonesc din nou, alteleori nu, pe cei ce aderă la Ortodoxie. Așa **"Macarie din Diarbekir a fost botezat și hirotonit din nou... În 1860 preoții melchiți au fost primiți numai prin ungere cu mir"**.⁷²⁾

CĂSĂTORIA. Atât Mântuitorul în Evanghelie, cât și Sfântul Apostol Pavel, prezintă căsătoria drept o legătură indisolubilă între soți. Căsătoria încheiată cu o persoană divorțată este adulter.⁷³⁾ Indisolubilitatea căsătoriei a fost apărută și în răsărit de Părinții greci din secolul al IV-lea, dar a fost mereu violată, începând, îndeosebi, de la împăratul Iustinian. Adulterul nu este, cum se susține de obicei, singura cauză de divorț admisă de dreptul canonic al Bisericii orientale. Mai sunt: conjurația contra suveranului, tentativa de asasinat, avortul provocat de femeie, nebunia unuia dintre soți, absența prelungită sau abandonul pe față a unuia dintre soți, schimbarea religiei după căsătorie, chiar dacă îmbrățișează catolicismul, condamnarea la o pedeapsă infamantă etc. **"Biserica... a adoptat prescripțiile legii civile"**.⁷⁴⁾ Divorțul pronunțat de instanțele civile de judecată este considerat temei valabil pentru încheierea unei noi căsătorii și, concomitent, pentru ambii soți, indiferent dacă unul sau ambii sunt vinovați de desfacerea vechii legături și indiferent dacă motivul a fost adulterul sau orice altă cauză.

SCOPUL ULTIM. Învățătura despre scopul ultim în Bisericile autocefale nu este unitară. Se înțeleg toate într-un singur punct, anume: să respingă învățătura Bisericii catolice despre Purgatoriu cu focul

său curățător. În această problemă, în Ortodoxie sunt două curente opuse: unul foarte apropiat de doctrina catolică, evitând doar numirea de "purgatoriu" își găsește expresia în **Mărturisirea de credință** a lui Dositei. Celălalt, de influență protestantă, este reprezentat parțial de **Mărturisirea ortodoxă** a lui Petru Movilă, care neagă că ar exista o categorie intermediară între mântuiți și condamnați.⁷⁵⁾ Respinge orice pedeapsă temporară destinată să purifice sufletele,⁷⁶⁾ dar soarta condamnaților nu este irevocabil fixată înainte de judecata din urmă.⁷⁷⁾ Alții, ca Androustos, susțin că judecata particulară, care are loc după moarte, separă pentru totdeauna pe cei buni de cei răi, iar rugăciunile săvârșite pentru morți nu ajută acestora nimic, ci doar la consolarea celor vii.⁷⁸⁾ În ce privește *fericirea sfinților* înainte de judecata din urmă, teologii ruși se pronunță pentru vederea intuitivă a lui Dumnezeu, pe când mulți dintre teologii greci susțin că această vedere nu va fi dată nici celor aleși decât după judecata din urmă și că, așteptând, ei se bucură de o fericire naturală identică cu cea a patriarhilor în Limb, înainte de a-i vizita Mântuitorul.

Atâtea alte articole de credință sunt enumerate de Bisericile Răsăritului și socotite *kainotomies* sau *inovații* latine. Am consemnat și noi, mai sus, câteva din ele, însă fără posibilitatea și, în același timp, fără intenția de a le reda exhaustiv. De câte ori Biserica romană își intensifica în Orient propaganda de unificare sau papii își reînnoiau chemările la unitate, răspunsurile Ortodoxiei luau întotdeauna un caracter polemic și "**inovațiile**" latinilor apăreau ca ciupercile după ploaie. N-am stăruit nici asupra diferențelor liturgice și disciplinare care, în fond, nu pot justifica separația. Însă, nici acestea nu sunt lipsite de importanță în domeniul practicii rituale și disciplinare, orice inovație având un efect nociv între credincioși. Aceștia se interesează mai puțin sau chiar deloc de discuțiile teologice speculative, care necesită cunoștințe mai profunde decât cele de care dispune poporul de rând. În schimb, mulțimile sunt foarte atașate de rituri și de obiceiuri. Introducerea calendarului gregorian, în anul 1924, în Biserica Ortodoxă Română a dus la dizidență, la apariția Bisericii ortodoxe de stil vechi, *stiliștii*. Această stare de spirit din toate Bisericile ortodoxe împotriva calendarului "**latin**" este o urmare firească a atmosferei create și întreținute de Bisericile ortodoxe, de atâtea timp, între credincioșii lor împotriva latinilor, acum nemaiputându-i stăpâni. Deși calendarul gregorian este *latin*, introdus de papalitate și are bază științifică recunoscută, credincioșii Ortodoxiilor autocefale, intoxicați cu atâtea ură antilatină, nu mai pot fi convinși de utilitatea lui. Pentru a ajunge la pas cu vremea și a ieși din această stare retrogradă, Biserica ortodoxă a adus o corectură calendarului gregorian, mică, dar - spun ei - suficientă pentru a nu mai fi *latin* și a aștepta o conjunctură favorabilă pentru a-l aplica.

În ce privește Biserica românească, deși se numește și ea "**ortodoxă**" și "**autocefală**", trebuie să recunoaștem că, datorită tradiției păstrate de credincioși, pe lângă toată propaganda anticatolică de atâtea veacuri a ierarhiei, mai mult străină de neam și de interesele lui, a păstrat în cea mai mare măsură credința primară romană. Participarea credincioșilor în trecutul nu prea îndepărtat la slujbele săvârșite în biserici într-o limbă neînțeleasă - slavă sau greacă - a fost pasivă. Nu și-au însușit aceste limbi atât de străine structurii lor spirituale. Au fost mai mult "**privitori ca la teatru**". Rugăciunea, conversația lor cu Dumnezeu, izvorită din intimitatea sufletului, și-o rosteau singuri, în tăcere, în limba lor proprie pe care o vorbeau și o înțelegeau, în latină, devenită tot mai mult română. Așadar, adeziunile la Ortodoxia bizantină greco-slavă a românilor s-a făcut fără consimțământul lor. O dovadă este *identitatea dogmelor catolice cu credința poporului român ortodox*. Controversele sunt susținute exclusiv de ierarhie și de clerul educat în spirit greco-slav de ură antilatină. Călătorii străini, atât prin Transilvania cât și prin Principate, relatează că în secolul al XVI-lea românii îl numeau pe papa "**Părintele cel Mare**",⁷⁹⁾ un atribut acordat, fără dubiu, urmașului Sfântului Apostol Petru, care deține primatul în Biserică, Papa. Că primatul papal este considerat de români de proveniență divină o confirmă până și folclorul răspândit pe întreaga suprafață a patriei noastre, cu multele *povestiri despre petrecerea lui Dumnezeu pe pământ însoțit de Sfântul Apostol Petru* și niciodată de vreun alt apostol și, cu atât mai puțin, de căpetenia Bisericii din Țarigrad. Convingerea românilor mai este că primatul Sfântului Apostol Petru continuă și în cer și că acolo are întâietatea după Isus Hristos. Această convingere reiese, de asemenea, din tradiția populară, din povestirile despre cei decedați, ale căror suflete ajung la "**poarta Raiului**", unde-l întâlnesc mai întâi pe *Sfântul Petru, purtătorul cheilor Împărăției Cerurilor*, vădită aluzie la cuvintele Mântuitorului: "**Ție-ți voi da cheile Împărăției Cerurilor și orice vei lega pe pământ va fi legat și în ceruri și orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat și în ceruri**" (Matei XVI, 19).

În ce privește credința maselor de credincioși ortodocși în *Purgatoriu*, problema e mai clară. Am arătat mai sus că celelalte Biserici orientale, și cu deosebire Biserica greacă, resping cu totul posibilitatea de a-i mai ajuta pe cei dispăruți, de a le fi de folos cu ceva pentru odihna sufletelor lor, slujbele celebrate pentru ei neajutând decât la consolarea celor vii. Or, credincioșii Ortodoxiei românești au un cult al morților foarte dezvoltat și cu totul deosebit, fapt ce a obligat Biserica ortodoxă română să înscrie în *Învățătura* de credință posibilitatea ajutorării sufletelor celor decedați. Pentru credincioși nu numai rugăciunile Bisericii pot fi de folos în acest scop, ci și rugăciunile, posturile, faptele de milostenie etc. săvârșite de ei cu intenția de a-i ajuta pe cei dispăruți. Nu numai în Transilvania, ci și în Vechiul Regat, unele femei evlavioase aleg grâul pentru prescura destinată slujbei de pomenire a morților, bob cu bob și rostesc la fiecare bob ales cel puțin un *Tatăl nostru*. Această credință escatologică e cea romană, străbună, rămasă de la creștinare și care, pe lângă toate eforturile greco-slave, nu a putut fi deșezădăcinată din sufletele și din practica românilor. Atât au reușit, doar, schismaticii să nu-i zică "**Purgatoriu**" și să iscodească alte deosebiri privitoare la *focul curățitor*, ca, totuși, să nu fie identitate deplină între dogma catolică și cea ortodoxă, speculații teologice care nu-i preocupă pe credincioși.

Părerile Ortodoxiei privitoare la *celibatul preoțesc* din Biserica romană trebuie privite prin două aspecte total deosebite. Unul îl constituie critica oficială a Bisericii ortodoxe, care consideră celibatul ca o inovație străină de Biserică, înșirată între celelalte preținse inovații, de care s-ar fi făcut vinovați latinii. Al doilea aspect îl constituie părerea credincioșilor despre celibat, cu totul deosebită de cea oficială. Poporul își dă seama că un preot celib, sau un călugăr, este mai dezlegat de legăturile și grijile lumești, pe celibi considerându-i pe toți călugări și așa-i numește, indiferent dacă au îmbrăcat sau nu rasa monahală. Chiar și preoții văduvi, care - firește - își poartă cu demnitate statutul văduviei, prezintă pentru credincioși o încredere mai deosebită. Preoții celibi - vorbim despre cei ce-și cultivă cu adevărat chemarea sacerdotală -, au în popor o faimă care-i ridică deasupra preoților căsătoriți. Serviciile lor sunt mult mai solicitate. La ei apelează credincioși de toate confesiunile și-i caută venind de la mari depărtări, dovadă că sunt mai agreeți și-i conferă credinciosului o încredere deosebită de cea conferită de preoții familiști.

CAPITOLUL VI

DISPUTA ÎNTRE APUS ȘI RĂSĂRIT PENTRU A-ȘI APROPIA ROMÂNII, DE LA SCHISMĂ PÎNĂ LA SINODUL DE LA FERRARA - FLORENȚA

Foarte bine sesizează N. Șerban Tanașoca, tânărul istoric bucureștean, că mai bine de trei secole tulburi, urmate după marea schismă, n-au avut câștig de cauză nici una dintre cele două mari ramuri ale Bisericii creștine, occidentală și orientală, asupra românilor. Cu toată vitregia intervenită prin ocupația slavo-bulgară din sudul Dunării și întreruperea "romanității dunărene" de cea latină occidentală, totuși papalitatea dispune și după schismă de resursele necesare pentru a lua contactul cu credincioșii latinofoni - românii - de la nord de Dunăre, fiind informată deplin asupra stărilor din teritoriile valahe, atât de misionari - călugări -, cât și de delegații pontificali, *legații apostolici*, ce-i va avea în cele două state vecine, Ungaria și Polonia, rămase sub jurisdicția Romei. Însă, până la urmă, organizațiile bisericesti ale acestor două țări, adoptând structura socială medievală, de exploatarea chiar a propriilor lor credincioși, ca și politica statală de cucerire și dominație, vor constitui una din cauzele determinante, ca în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, principatele române, Moldova și Țara Românească, să-și formuleze opțiuni pentru Ortodoxia bizantină, legând de acestea independența lor statală, socotind-o amenințată de unguri și de poloni, pe care - din păcate - îi confundau cu catolicismul însuși.

Din capul locului trebuie să combatem mentalitatea, înscăunată de propaganda confesionalistă a Ortodoxiei românești, prin care, pe de o parte, "**ortodox**" este identic cu român, iar "**catolic**" în mod necesar înseamnă străin și cu deosebire ungur, ca și cum n-ar exista alți ortodocși în afară de români - neamurile greco-slave - și alți catolici în afară de unguri - îndeosebi neamurile latine. Pe de altă parte, când vorbim despre cele două rituri, greco-slav sau bizantin și latin sau roman, trebuie înțeles că, până la marea schismă din 1054, acestea nu se pot distinge în Ortodoxie și Catolicism, deosebite una de alta, *Biserica fiind până la separația prin schismă una și nedespărțită*, pe cât de catolică pe atât de ortodoxă, ultima numire, ortodoxă, circulând abia din secolul al IX-lea, în urma victoriei împotriva iconoclaștilor. Surprinzând, în această privință, concluziile istoriografiei Ortodoxiei românești, care distinge chiar din primele veacuri de existență a Bisericii creștine unice, o Ortodoxie separatistă românească. Din afirmația că Ursus, participant în anul 787 la cel de al doilea sinod ecumenic de la Niceea, a fost episcop român pe teritoriul dominat de avari, care putea fi în Banat și, drept urmare, aceasta ar putea fi dovada existenței episcopiei ortodoxe române la sfârșitul secolului al VIII-lea, normal este să se tragă concluzia că Ursus a fost într-adevăr episcop român, după cum îl arată și numele, dar și aceea că el reprezenta credincioșii din eparhia lui în calitate de episcop al Bisericii creștine unice, încă nedespărțite și nicidecum al Ortodoxiei românești anticatolice, pe atunci inexistentă. E totodată improbabil ca Ursus să fi practicat ritul bizantin, slavizarea care ni l-a impus prinzând foarte greu în rândurile daco-romanilor, ajungând decisivă abia în secolul al XI-lea. Existența unor episcopii creștine pe teritoriul daco-roman încă din secolul al IV-lea e firească, dar nu de pe atunci și a *mănăstirilor grecești*. Acestea n-ar fi putut să apară și să înlocuiască pe cele de rit daco-roman numai după slavizarea prin bulgari, după care ritul "**grecesc**" va desemna ritul bizantin, la noi de limbă slavă. Aceeași situație a fost și la Morisena (Cenad), mănăstire care a fost ocupată de călugări de rit latin, sub conducerea venețianului Gerard, adus de regele Ștefan al Ungariei în jurul anului 1030, deci înainte de marea schismă. Încă nu existau legături apropiate între Bizanț și moștenirea daco-romană. **"Așa cum a arătat strălucit Nicolae Iorga, de la Aurelian și până la ultimul dintre Paleologi, ba chiar după aceasta la sultanii otomani, obiectivul strategic de miază-noapte al imperiului a fost consolidarea limesului dunărean față de asalturile venite din partea stepei eurasiatice. Abandonarea Daciei a fost tocmai în virtutea acestei rațiuni strategice definitivă și părăsirea românilor «în calea răutăților», locul nostru în istoria universală era cu atât mai tragic cu cât răspundea unui interes al «lumii civilizate...» Atunci când a fost și așa cum a fost politica Bizanțului de încadrare a țărilor române în sfera de influență, în secolele XIV-XV a urmat aceeași rațiune de stat... Romanitatea și, mai ales,**

creștinismul românilor nu a determinat cum au crezut, iluzionându-se unii cercetători, amăgiți de retorica ideologică a vremii, politica de apropiere a Imperiului bizantin."⁸⁰⁾ Cronicarii bizantini înșiși nu vorbesc de o apropiere între Bizanț și români înainte de secolul al XIV-lea. Astfel, în secolul al XIII-lea, Nichita Choniates și ceilalți istorici ai vremii **"îi privesc pe valahi ca pe inițiatorii coaliției barbare româno-bulgare-cumane, îndreptate împotriva Bizanțului"**.⁸¹⁾ **"Până la 1359... Biserica munteană,** spune A.D. Xenopol, **atârna de altă patriarhie decât de a Constantinopolului care, în anul arătat, Alexandru Basarab cere de la acesta din urmă să-i sfințească un mitropolit, lucru la care patriarhul consimte numai sub condiția expresă ca pe viitor să nu mai ceară mitropolit de aiurea decât de la Constantinopol"**,⁸²⁾ de unde rezultă că până atunci Biserica românească nu a avut legături directe cu patriarhia din Bizanț. **"Creștinismul la români,** spune A.D. Xenopol, **a îmbrăcat forma bulgărească și fu introdus la ei cu violență, de către stăpânii lor, bulgarii de peste Dunăre... Cu toate acestea în rândul episcopiiilor bulgărești, enunțate de Vasile al II-lea Bulgaroctonul, după răsturnarea întâiului imperiu bulgăresc, în hrisovul prin care recunoaște autocefalia mitropoliei de Ohrida, nu se vede trecută nici o episcopie cu reședința dincolo de Dunăre"**.⁸³⁾ Totuși, după zdrobirea țaratului bulgar, s-au refugiat în nordul Dunării mulți preoți bulgari, cu deosebire călugări, dar ei nu au mai constituit o organizație bisericească propriu zisă. Erau între ei și unii care aveau darul arhieriei. Așezați în mănăstiri, în locuri retrase, duceau o viață de horepiscopi și hirotoneau dintre localnici pe cei ce vroiau să se preotească, continuând astfel **"orientalizarea"** sub întâiul țarat și consolidând-o. În acest sens trebuie înțeleasă **"existența episcopiiilor slavo-bulgare, atât cea din mănăstirea grecilor de la Morisena, cât și cea din castrul de la Tibiscum (Jupa), între care vor fi fost și călugări autohtoni."** Ambele vor dispărea după înființarea episcopiei latine de la Cenad. **"Abia după desființarea imperiului bulgăresc și după ce țările de la nordul Dunării încap sub stăpânirea ungarilor și cumanilor vedem apărând în ele episcopi deosebiți"**.⁸⁴⁾ Asemenea biserici cu călugări **"greci"** vor mai dăinui în Transilvania. Despre unii din aceștia scrie la 1204 regele maghiar Emeric papei Inocențiu III (1198-1216) că **"au ajuns în stare de decadență"**, semn că slăbise contactul cu Biserica bulgară, perioadă în care al doilea imperiu, cel româno-bulgar al Asaneștilor, îmbrățișase, sub Ioniță Caloian, **catolicismul ortodox** în comuniune cu papa.

Ștefan Pascu susține, pe bună dreptate, într-o lucrare mai veche, că **"limba latină nu este înlocuită definitiv cu cea slavonă până în veacul al XI-lea și românii nu rupseră cu totul legăturile cu Biserica Romei până în această vreme. Ritul se orientează tot mai mult spre Bizanț, dar limba bisericească rămâne cea latină. Dovada ne-o oferă un codice din veacul al XI-lea ce se păstrează în biblioteca Universității din Zagreb, codice scris în limba latină, ritul fiind un compromis între cel roman și cel bizantin, specificându-se în însuși codicele amintit că este ritul acela pe care-l învăța Sfântul Niceta de Remesiana"**.⁸⁵⁾

Papalitatea, întreruptă secole la rând să-și reia legăturile cu populația daco-romană, prin așezarea slavilor și bulgarilor în Balcani și a avarilor în Panonia, după ce a avut din nou posibilitatea de-a relua contactul cu străbunii noștri, era firesc să caute să-și impună iarăși jurisdicția asupra teritoriilor pierdute și a populației românești, despărțită cu atâta silnicie de comunitatea etniilor latine. Dar încercările papilor de a-și restabili jurisdicția în teritoriile daco-romane sunt considerate de Ortodoxia confesionalistă și de cei ce o copiază, drept **"prozelitism"**, iar atunci când acțiunile papilor sunt îndreptate împotriva preoțimii schismatice bulgaro-slave, introduse violent pe teritoriul nord-dunărean, istoriografia aceluiași confesionalism o deplânge și se revoltă cu totul nejustificat, neținând cont de realitatea istorică anterioară, descrisă cu multă amărăciune de istoricul A.D. Xenopol: **"Românii, deși intrară sub stăpânirea bulgară de la Cubrat înainte, fură deocamdată lăsați în pace în privința religioasă, așa că se putea vedea la ei creștinismul în formă romană o viață creștină de vreo 500 de ani (sfârșitul sec. IV - sfârșitul sec. IX), în care timp se întipăriră adânc noțiunile fundamentale ale creștinismului roman în mintea poporului și se alipiră atât de strâns de cuvintele latine ce le însemnau, încât acestea nu mai puteau fi dezrădăcinate prin nici o înrâurire exterioară. De când, însă, bulgarii se creștinară și introduseră la ei forma creștinismului slavon, începură o propagandă foarte activă pentru lățirea acestei credințe în tot cuprinsul împărăției lor, care se întindea la nordul Dunării asupra Valahiei și a Transilvaniei unde se aflau românii... Înrâurirea Bisericii bulgărești asupra minții și dezvoltării poporului român, care ținu aproape opt veacuri, fu din cele mai dăunătoare... Limba latină fu o școală**

pentru limbile poporane. La noi slavismul, tâmpit, orb și lipsit de orice idee apasă ca un munte asupra cugetului poporului român, fără să-i aducă nici un folos, îngroșând tot mereu întunericul care-l cuprinse, în loc de a-l împrăștia".⁸⁶⁾

În acest context trebuie să privim preocuparea papalității de ținuturile românești. Legăturile noastre bisericești directe cu Bizanțul, înainte de secolul al XIV-lea, sunt simple fabulații prin care încearcă să se documenteze că Ortodoxia românească este rezultatul unei acțiuni nemijlocite a Bisericii bizantine constantinopolitane asupra populației daco-romane din spațiul nord-dunărean, inclusiv Transilvania. Biserica Bizanțului, de origine și limbă greacă, dacă ar fi acționat direct, ne-ar fi impus de la început ca limbă liturgică limba greacă, cum o va face în principate mai târziu, dar numai după ce domnii români vor lua legăturile cu patriarhia constantinopolitană, îndeosebi sub fanarioți.

După slăbirea teroarei bulgărești și statornicirea ungarilor, după primele dibuiri între ritul bizantin și cel catolic în acesta din urmă, apar pe cuprinsul Transilvaniei și Banatului primele episcopii de rit latin: la Cenad (Morisena), Oradea și cea a Transilvaniei cu reședința la Alba Iulia. **"În perioada de organizare a diecezelor amintite era considerată ca aparținând acestora, și populația română găsită de unguri la venirea lor în Transilvania. Numai în felul acesta se poate explica organizarea a trei dieceze, căci întreaga populație maghiară în această perioadă, chiar după constatările istoricilor unguri, nu se putea ridica decât abia la 200.000 de suflete. Dacă acesta era numărul total al ungarilor, al aceluia ce vor fi venit în Transilvania nu se putea ridica la mai mult de câteva zeci de mii de oameni, nici aceștia toți creștini, nu era nevoie de înființare a trei dieceze, una singură fiind prea mult."**⁸⁷⁾

Numărul scăzut al populației ungurești a determinat pe regii Ungariei să colonizeze Transilvania cu alte neamuri, care aveau misiunea militară de a apăra frontiera răsăriteană a țării. Ca urmare, au fost colonizați secuii și sașii și, un al treilea grup, cavalerii teutoni, toate trei grupurile de religie catolică. Aceștia din urmă, aduși în 1211, în urma descoperirii intențiilor lor de independență, la 1225 au fost izgoniți de către regele Andrei al II-lea.

Revenind asupra scrisorii din 1204 a regelui ungar Emeric, prin care îl informa pe papa Inocențiu al III-lea despre existența **"unor biserici cu călugări greci ajunse în stare de decadență din cauza episcopilor diecezani și din cauza acelor greci înșiși"**, pe temeiul acestei informări **"papa vorbește în două rânduri despre o episcopie în aceste părți, pe care voia să o organizeze aparte de cea latină de Oradea, pe seama populației de rit grecesc din acele părți, așadar pe seama românilor și care dorea să fie supusă direct Sfântului Scaun"**.⁸⁸⁾ **"Însă, această episcopie de rit bizantin pe seama românilor din Transilvania, sub jurisdicția directă a papei, nu s-a mai înființat, din cauza opoziției făcute de clerul maghiar, care avea tot interesul să nu ia ființă o asemenea organizație bisericească, în care caz ar fi pierdut veniturile de la populația nou înființatei episcopii"**.⁸⁹⁾

Așadar, în secolul al XIII-lea, papa își reluase deja, în întreaga Transilvanie și în Banat, jurisdicția întreruptă de migrația popoarelor eurasiatice, îndeosebi slavii, bulgarii și avarii. Neglijarea din partea regilor unguri, precum și a ierarhiei maghiare, a misiunii lor "apostolice", a problemelor Bisericii din Transilvania, amenințând și ereziiile ortodoxiei slavone sud-dunărene, care trecuse deja bogomilismul în nordul Dunării, determină Sf. Scaun să intervină direct. Pentru îmbunătățirea situației transilvane, mai ales după avântul de convertire la catolicism inițiat de marele papă Inocențiu al III-lea (1198-1216), avânt urmat cu același zel de către Honoriu al III-lea (1216-1227) și Grigore al IX-lea (1227-1241), unul dintre mijloacele folosite a fost trimiterea călugărilor misionari din cele două ordine religioase, *dominican* și *franciscan*, primii făcându-și apariția în Transilvania prin anul 1221, iar ceilalți ceva mai târziu. Călugării au desfășurat o vie activitate și au înființat *convente*, care au împânzit întreaga țară. Încă înaintea lor, mai activau în partea sud-estică a Transilvaniei *călugării cisterciți*, cu sediul în mănăstirea Cârța din Țara Făgărașului, iar în centru activau benedictinii. Papa Grigore al IX-lea a reluat inițiativa de la 1204 a Papei Inocențiu al III-lea și a cerut Regelui Bela al IV-lea (1235-1270) să instituie, pentru românii din regatul său, un episcop catolic, deprins cu obiceiurile și limba lor, înzestrat cu venituri suficiente, care să fie, conform hotărârii sinodului de la Lateran, în 1215, vicar al episcopului de Milcovia.⁹⁰⁾ Dar aceleași cauze care au împiedicat înființarea episcopiei românești la 1204, au readus și de data aceasta în scenă opoziția ierarhiei maghiare, care nu a renunțat la privilegiile obținute din exploatarea românilor. Pe de altă parte, ofensiva catolică a fost întreruptă de

invazia tătarilor din 1241, care a prefăcut în ruine întreg regatul Ungariei, nimicind și Cumania, și episcopia Milcovei.⁹¹⁾ În urma distrugerilor lăsate de tătari, Biserica Transilvaniei se va reface tot mai greu. Pentru atragerea puterii laice să colaboreze cu cea bisericească, Papa Ioan al XXII-lea (1316-1334) adresează, pe la anul 1328, o scrisoare voievodului Transilvaniei - Toma și comitetului de Brașov - Solomon, cerându-le să acorde tot sprijinul pentru reorganizarea Bisericii și pentru propovăduirea catolicismului la toți locuitorii. Din scrisoare se vede iarăși opoziția ierarhiei maghiare, identificată cu statul expansionist și cu structurile medievale ale acestuia, că a pus asupra credincioșilor români sarcini iobăgești extrem de grele și, de aceea, sesizat, papa cere și o **"tratare mai blândă, ca nu cumva să se întoarcă de la legea cea nouă și să nu scoată de la aceștia dijmele întregi cu rigurozitate"**.⁹²⁾ La 1348, Papa Clemente al VI-lea (1342-1352) scrie și el scrisori de îndemn, în același scop, atât episcopului catolic de Oradea, cât și **mai multor principii și voievozi români**. Datorită acestei acțiuni se va reorganiza și episcopia Milcovei din Moldova de sud-vest. La 1374 s-a pus problema înființării episcopiei catolice de Severin, care ia ființă la 1380, aderând un număr mare de români la catolicism. Această episcopie va dăinui, cu unele întreruperi, până în secolul al XV-lea, perioadă în care a încetat activitatea horepiscopilor bulgaro-sârbi de la Mehadia.

În Țara Românească, sub Radu I (1377-1383), la 1381 a luat ființă *episcopia catolică de Argeș* cu întâiul episcop Nicolae Antoni, urmat de alți trei episcopi până la sfârșitul secolului al XIV-lea. Că această episcopie nu se limita numai la străini, cum trag concluzia unii istorici, o dovedește însăși situația întâiului mitropolit ortodox al Ungro-Vlahiei, Iachint, adus la 1359 de domnitorul Nicolae Alexandru Basarab, cu aprobarea patriarhului din Constantinopol, de la Vicina, din Dobrogea. Instalat la Argeș, după unii istorici la Câmpulung, Iachint ar fi refuzat să participe la un sinod patriarhal la Constantinopol, pe motivul că e prea bătrân pentru o atare călătorie. Patriarhul aflând, însă, că motivul real ar fi altul, anume că mitropolitul **"este călcător și disprețuitor al legii ortodoxe și aplicat spre catolicism"**.⁹³⁾ a trimis în Țara Românească pe Daniil Critopulos, avocat al patriarhiei, să ancheteze cazul. Rezultatul anchetei a fost că în locul lui Iachint a fost numit chiar grecul Daniil Critopulos. Dar, pentru a nu-i nemulțumi pe credincioși și clerul autohton, care țineau la Iachint, s-a convenit să împartă mitropolia în două, Daniil luând partea de apus, dinspre Severin, Iachint rămânând cu cea de răsărit. Că acțiunea de reconciliere a românilor din Muntenia cu Sediul Apostolic al Romei luase un deosebit avânt în timpul mitropolitului Iachint recunoaște și istoriografia ortodoxă, însă interpretată tendențios: **"În ce privește motivele înființării (împărțirii mitropoliei Ungro-Vlahiei .n.n.) trebuie să avem în vedere în primul rând acțiunea prozelită catolică a franciscanilor în Țara Românească și părțile Vidinului, ocupat de regatul feudal maghiar, între anii 1365-1369, acțiune pornită de Papa Urban al V-lea"**.⁹⁴⁾ Întărirea catolicismului în această perioadă a avut loc și în sudul Dunării, unde erau încă multe elemente daco-romane supuse deznaționalizării slavo-bulgare. Mitropolitul Daniil al Vidinului, rămas fără scaun, a fugit în Țara Românească. Opțiunea făcută de Nicolae Alexandru Basarab la 1359, prin care a solicitat de la Constantinopol mitropolit, pare a nu fi fost definitivă. **"În 1390 patriarhul grecesc, adresându-se lui Mircea, voievodul Munteniei, îi vorbește de «arhiepiscopul vostru de la Ohrida». Pe cât se vede, Muntenia se întorsese de curând, iarăși la vechea ei ascultare de scaunul Ohridei, după ce stătuse dezbinată câțva timp, trecând sub cel de Constantinopol"**.⁹⁵⁾

După expulzarea cavalerilor teutoni, prin grija *fraților predicatori* și aprobarea Papei Grigore al IX-lea (1227-1241), a luat ființă *episcopia Cumaniei*, în sudul Moldovei, subordonată direct Sfântului Scaun Apostolic. Primul episcop a fost Teodoric. Sfârșitul acestui episcopat l-a adus invazia tătarilor (1241), care au pustiit totul și au ars catedrala. Încercarea regelui ungar Bela al IV-lea de a redobândi ținuturile pierdute prin colonizarea cavalerilor ioaniți în Cumania n-a izbutit. Totuși, călugării dominicani nu și-au pierdut nădejdea și încearcă să recâștige ei aceste teritorii, acum alipindu-se lor și franciscanii, după cum se vede din bula Papei Grigore al IX-lea din 1 iunie 1239, reîntărită și adăugită de Inocențiu al IV-lea (1243-1254), dându-li-se împluternicire **"să convertească și să boteze, să administreze Sfintele Taine în teritoriile aflate în afara suzeranității Scaunului papal", printre care este citată și Cumania**.⁹⁶⁾ Repetatele încercări ale Sfântului Scaun de a completa scaunul eparhial al Milcovei, între anii 1279-1371, cu un episcop care să rezideze în eparhie, n-au dat rezultat. Lipsită de episcop, eparhia Milcovei a rămas numai în seama preoților unguri. Purtarea acestora fiind neomenoasă, plângerile împotriva lor au ajuns până la papa, arătându-i-se acestuia că e nevoie de un

episcop care să cunoască limba și obiceiurile credincioșilor. Astfel, papa Urban al V-lea a fost informat că **"o parte din neamul mare al valahilor trăiesc la hotarele dinspre țări ale Ungariei și au îmbrățișat catolicismul și că s-ar putea converti ușor și alții dacă li s-ar ridica o biserică episcopală, iar ei ar dobândi un episcop propriu, deoarece nu sunt mulțumiți cu preoții unguri"**.⁹⁷⁾ Despre acest lucru scrie, la 13 octombrie 1374, urmașul lui Urban al V-lea, Papa Grigore al XI-lea, atât Regelui Ludovic cât și arhiepiscopilor de Strigoniu și Kalocsa, cerându-le să cerceteze plângerile și propune, dacă e posibil, să fie numit episcop Antonio de Spoleto, care cunoaște limba românilor, **"qui linguam dicte natione (Valachorum) scire"**. Dar *nici de data aceasta* cei doi arhiepiscopi n-au dat urmare dispozițiilor papale. Așezarea unui episcop român, sau știutor de limba română, a rămas o simplă dorință papală, propunerea Sfântului Scaun fiind - a câta oară? - eludată de ierarhia maghiară, și acum ca și la 1234 când s-a cerut episcop vicar pentru români. Înainte de scrisoarea Papei Grigore al XI-lea, de la 1730 a îmbrățișat catolicismul voievodului Moldovei Lațcu (1365-1375) și a luat ființă la Siret o nouă episcopie catolică, la care a fost numit Andrei Vasile de Cracovia. Siretul avea o frumoasă tradiție catolică încă dinainte de **"descălecat"**, existând acolo o mănăstire franciscană, în care erau înmormântați doi călugări, Blaj și Marcu, martirizați de tătari.

Dacă Milcovia ar fi primit un episcop autohton de rit oriental sau cel puțin unul care *știa* românește, așa cum a cerut Sfântul Scaun, iar la Siret să fi fost, la fel, așezat un ierarh autohton, sau cel puțin un vicar pentru credincioșii de rit oriental, conform celor stabilite în sinodul din Lateran la 1215, voievozii mușatini, urmașii lui Lațcu, nu mai aveau motiv să se adreseze, pe la 1392, patriarhului din Constantinopol pentru a le recunoaște ca mitropolit pe Iosif, român de origine, recunoaștere căreia patriarhul bizantin i s-a opus, ținând cu tot dinadinsul să le trimită un grec, abia pe la 1401, sub Alexandru cel Bun, luând sfârșit litigiul cu patriarhia, recunoscându-l pe Iosif.

Nereușita acțiunii lui Lațcu Vodă de a lega Moldova cu Sediul Apostolic al Romei, pe lângă toată conjunctura favorabilă, se datorează în primul rând faptului că n-a stăruit să fie numit la Siret un ierarh autohton, sau cel puțin care vorbea românește - cum au cerut papii pentru episcopia Milcovei-, credincioșii păstrându-și în continuare ritul bizantin. Ori, Lațcu, aderent al **"ideii greșite de a face din moldoveni niște latini, de a le impune un cler străin"** nu i-a atras pe români. **"Dacă atunci s-ar fi lăsat poporului ritul său și dacă s-ar fi câștigat spre unire clerul țării, în fine s-ar fi dat poporului primul episcop de rit grecesc, atunci ar fi reușit marea operă, iar istoria românilor ar fi cu totul alta cum este de fapt"**.⁹⁸⁾ Pe de altă parte, Episcopul Andrei a fost și el, ca și ceilalți ierarhi ai timpului, provenit din marea boierime poloneză, vlăstarul unei familii cu moșii întinse, fost secretar al episcopului Cracoviei, preferând să ducă o viață nobiliară în Polonia și nu una de apostol sărac la Siret. Nici ceilalți episcopi, urmașii lui Andrei de Cracovia, Ioan Sartorius, Ștefan Martini, Nicolae Venatoris etc. La episcopia Siretului nu s-au prezentat la reședință, însă titlul de episcop al Siretului îl vom întâlni până în secolul al XVII-lea, când Papa Paul al V-lea (1605-1621) numește la Kulm (Königsberg) un episcop auxiliar, pe Abraham Siladechowski, la titlul eparhiei de Siret, deja dispărute.

Baia, fostă și ea capitală a Moldovei, este un vechi centru săsesc, întemeiat în secolul al XIII-lea de coloniști veniți de la Bistrița și Rodna pentru lucru la mine.⁹⁹⁾ Fără îndoială, Baia este cel mai vechi oraș pe care-l cunoaștem în Moldova.¹⁰⁰⁾ Sașii i-au zis **"Moldova"** după râul din apropiere, iar mai târziu, pe la 1526, **"Moldovbanya"**. Negustorii au zidit în oraș o biserică mare. Mai era acolo și o mănăstire franciscană, zidită, probabil, în anul 1337 de către Margareta Mușata. Aici își va avea sediul **custodele vicariatului franciscanilor** din asociația misionarilor ambulanti **"frații peregrini"**.¹⁰¹⁾

Prin tratativele voievozilor mușatini, Petru, Roman și Ștefan, cu polonii, se formează o tradiție pe care a urmat-o și Alexandru cel Bun. Legăturile de rubedenie începute de Petru Mușat, Alexandru cel Bun le întărește cu căsătoriile lui însuși, mai întâi cu Ana și apoi cu Ringala, două catolice practicante, verișoare ale regelui polon Vladislau Jagello. Așa că nu este de mirare că în 1402 voievodul recunoaște de suzeran pe regele Vladislau. În 1407 puterea lui Alexandru cel Bun se întinde pașnică peste toți feudații Moldovei și noul stat moldovean se înfățișează autoritar în fața străinilor. În 1411 se reînnoiește tratatul de prietenie. În același timp, curentul de unire religioasă, lansat de Apusul catolic, se întetește tot mai mult, iar unul din motivele de căpetenie pentru înființarea episcopiei de la Baia a fost, neîndoios, împrejurarea că s-ar putea contribui la răspândirea ideii unirii bisericești, în Biserica ortodoxă din Moldova.¹⁰²⁾ În acest context, regele polon cere papei Ioan al XXIII-lea, în 1413, înființarea unei noi episcopii catolice, în orașul Baia și trimite la sinodul din Constanța (Elveția), în

1415 o solie și cere sinodului să se ocupe de problema unirii Bisericii din Moldova. În același an, regele, împreună cu regina Ana de Cilli, se întâlnește cu Alexandru cel Bun la Snyatin, unde voievodul moldovean veni și el cu soția, în fruntea unei numeroase solii de boieri. Au fost prezenți acolo și soli din Constantinopol, trimiși de împărat și patriarh. În urma acestei întâlniri, Witold, regele Lituaniei și vărul regelui polon, trimite și el la sinod o solie, în frunte cu Grigore Țamblac, mitropolitul Kievului, cu delegația de a reprezenta și țările românești, care aveau deja la sinod un delegat mirean, pe nume Chirilă. Grigore Țamblac sosește la Constanța în 19 februarie 1418, însoțit de delegați a 18 orașe românești. După întâlnirea regelui polon cu domnitorul român la Snyatin, a fost numit cel dintâi episcop la Baia, polonezul Ioan Ryza, fost superior al ramurii dominicane a vicariatului misionarilor ambulanti. În timpul păstoririi sale a avut loc divorțul dintre Alexandru cel Bun și soția sa Ringala, fapt care a zdruncinat prietenia voievodului moldovean cu polonii. Intervenind asemenea fapte, episcopul Ioan Ryza a stat și el mult timp departe de scaunul eparhial de la Baia. Greutăți i-au creat și i-au complicat situația și unii dintre călugări, infestați de erezia husită, sau care s-au dedat în mănăstiri la dezordine și la o viață decadentă, necesitând, uneori, evacuarea lor prin apel la forța publică. Pe de altă parte, n-a fost sinceră nici alianța polono-moldavă, dovadă întâlnirea secretă din 1412 dintre regii polon și ungar, care au plănuțit împărțirea Moldovei.¹⁰³⁾ Episcopul Ryza a încetat din viață în 1438. A fost urmat de Petru Czipser, Dionisie Ujlak, Ioan Capistrano, ocupați cu toții în alte părți, nerezistând în scaun. În urma războiului moldavo-maghiar din 1467 dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin, peste Baia s-a abătut pustiirea, iar locuitorii s-au împrăștiat în toate părțile. Episcopul de atunci, Ioan Kaminez, polon și el, era de mult retras între străini.

Câteva concluzii

Ortodoxia românească ține cu orice preț să ne dovedească, împotriva adevărului istoric, originea ei bizantină, ca rezultată a unei acțiuni nemijlocite a Bisericii constantinopolitane asupra celei daco-romane din Dacia Traiană, de dragul căreia încearcă să conteste, în baza unor argumente fragile, până și evanghelizarea făcută pe pământul nostru de Sfântul Niceta de Remesiana, apostolul românilor.¹⁰⁴⁾ Or, în realitate, bizantinismul Bisericii românești provine prin mijlocirea Bisericii slavo-bulgare, care ne-a înlocuit ritul propriu și limba latină cu slavona.

- Mănăstirile considerate ortodoxe și românești n-au fost instituții organizate - cu excepția câtorva - și au fost prea puțin românești. În majoritatea lor erau **"mici schituri, locuite de câte 2-3 călugări fără nici o cultură, care trăiau de obicei din cerșit. Așezământul mănăstiresc se compunea din 1-2 odăite mici, în majoritatea cazurilor în regiuni muntoase și păduroase, cele mai multe dintre ele neavând nici un călugăr preot. Rolul lor în viața culturală, socială a populației, cu excepția câtorva, a fost cu totul nul... Lipsite de o conducere și o organizație centrală, trăindu-și fiecare din ele viața dezolată și izolată, mănăstirile nu au însemnat nimic"**.¹⁰⁵⁾

- Episcopiiile ortodoxe din această perioadă nu au fost instituții organizate până la opțiunile voievozilor români pentru ierarhia bizantină: 1359 în Țara Românească, 1401 în Moldova și 1391 stavropighia de la Peri din Maramureș. Înainte rezidau în mănăstiri câte un călugăr cu darul arhieriei: **"Vor fi venit călugări eremiți (alungați sau detronați pentru oarecare greșeli), care se așezau printre români în vreun schit sau mănăstire de lemn de unde își exercitau drepturile vlădicești peste cei care îi cercetau pentru mângâiere, în văi și păduri"**.¹⁰⁶⁾ Acești horepiscopi hirotoneau, contra plată, fără nici un discernământ, după cum se târguiau cu candidații la preoție. Așa se explică existența într-un sat cu câteva suflete a câte trei-patru, ba chiar cinci până la zece preoți.

- Toate bunele intenții și strădaniile papalității de a consolida catolicismul între români, atât în Transilvania și Banat cât și în Principatele române s-au lovit de rezistența ierarhiei maghiare și polone. Acești ierarhi, bazați pe multe și mari privilegii sociale și politice, identificați cu structurile medievale ale statelor respective, originari - după obiceiul timpului - din familii nobile, proprietari de moșii întinse, n-au dat curs dispozițiilor repetate ale Sfântului Scaun de a se prezenta și a rezida în centrele episcopale, în mijlocul credincioșilor unde li se cerea apostolat, ci au preferat o viață mai comodă și mai fără griji în ținuturile natale, dar, în același timp, n-au renunțat la titlurile și onorurile ce li se acordau la numirea într-un scaun episcopal, pe care totuși refuzau să-l onoreze cu prezența.

- Nu mai puțin vinovate rămân, în fața istoriei, ierarhiile superioare, conducerile bisericesti maghiare și polone, pentru neîndeplinirea obligațiilor izvorâte din hotărârea sinodului din Lateran (1215), de a numi, pentru românii care au îmbrățișat catolicismul, câte un episcop vicar autohton, sau cel puțin care ar fi cunoscut limba română, precum și neglijarea pregătirii clerului autohton, a preoțimii, recurgând la preoți străini care, pe lângă faptul că nu vorbeau românește, se mai și purtau neomenos cu credincioșii români, fapte ce au determinat intervențiile Romei, care, deși stăruitoare în fața unei ierarhii șovine, n-au depășit glasul celui ce strigă în pustie.

- Episcopiile catolice înființate pe teritoriile locuite de români n-au fost numai creații la titlul "***in partibus infidelium***", ci pentru păstorirea faptică a credincioșilor catolici din acele locuri, între care și mulți români. Dovada existenței lor sunt plângerile adresate Sfântului Scaun și cererile de a interveni în favoarea lor, pentru a fi tratați mai omenos de către preoții străini "***care nu le cunoșteau limba și obiceiurile***". Pentru ei, papii cer ierarhiilor superioare maghiare și polone să le dea episcopi autohtoni, arhierei, vicari sau cel puțin dintre cei care "***știu***" românește. Ceea ce a dus la "***risipirea turmei***" a fost ocuparea scaunelor episcopale de către ierarhi care au refuzat apostolatul. Lor și ierarhiei lor conducătoare le revine răspunderea că episcopiile existente au devenit cu timpul noțiuni goale de conținut și simple titluri pentru episcopi, fără beneficii.

- După marea schismă, între cele două mari ramuri ale Bisericii creștine, răsăriteană și apuseană, a luat naștere o adevărată competiție pentru apropierea credincioșilor români. Hotărârile definitive le-au luat, însă, domnitorii, voievozii, care au înclinat când într-o parte, când în alta, după cum le dictau interesele politice.

Prea puțin au contat părerile credincioșilor. Ei au rămas, în fond, neschimbați, aceeași până azi, cu aceeași credință străbună, nealterată de discuțiile teologice speculative, cărora, pe de o parte, nu le-au dat importanță, iar pe de alta, depășeau puterea lor de înțelegere. Dar, din păcate, ceea ce a prins în sufletele unora dintre ei este fobia, ura antilatină, propagată de clerul bulgaro-bizantin, mai târziu grec, pentru a-și promova interesele lor, mai mult materiale decât spirituale, profitând de prea puținele cunoștințe istorice ale poporului de rând, creând din latinătate un dușman de moarte al românilor, deși românii înșiși nu sunt altceva decât latini prin excelență.

CAPITOLUL VII

SINODUL DE LA FERRARA - FLORENȚA ȘI ROMÂNII (1438-1439)

Împăratul bizantin Manuil II (1391-1425) îi spune, pe patul de moarte, fiului și moștenitorului său la tron, Ioan VIII Paleologul, în prezența generalului Phrantzes, care ne-a și păstrat aceste cuvinte: **"Fiul meu, noi, cunoscând bine sentimentele necredincioșilor (musulmani n.n.), știm că ceea ce-î tulbură mai mult este spaima că vom ajunge vreodată la unire cu creștinii din Apus. Dacă această unire s-ar realiza, necredincioșii s-ar aștepta la toate relele pe care li le-ar face apusenii lucrând în favoarea noastră. De aceea, fii totdeauna cu gândul la un sinod de unire, pregătește-l mai ales când vrei să-i sperii pe necredincioși, dar nu întreprinde nimic pentru a-L face să izbutească (sinodul) căci, așa cum îi cunosc, ai noștri sunt incapabili de a ajunge la unire, la bună înțelegere, la pace și armonie cu occidentalii. Mai mult, ei ar vrea ca aceia să adopte toate obiceiurile noastre vechi, ceea ce este cu neputință și eu mă tem că între ei și noi va urma o despărțire și mai gravă".**¹⁰⁷⁾ Aceste cuvinte ale împăratului muribund s-au dovedit a fi cu adevărat profetice. Pe lângă toate încercările de unire, inițiate atât din Răsărit cât și din Apus, lipsa de sinceritate a celor mai mulți dintre participanții orientali, cu deosebire a grecilor, a fost totdeauna notorie și, în loc de a ameliora și atenua discrepanța creată între cele două mari ramuri ale Bisericii creștine prin marea schismă de la 1054, a adâncit-o și mai mult. Pentru orientali, unirea nu a fost o preocupare a Bisericii (ne referim cu deosebire la cei din Imperiul bizantin, la greci). Dacă au participat și ei la diferitele întâlniri dintre Apus și Răsărit și la discuțiile pentru unire, au făcut-o mai mult din servilism față de cezar, autocratul fiind conducătorul de fapt al Bisericii orientale. Nu excludem, însă, excepțiile, fiindcă și între greci s-au găsit oameni de bună credință care, o dată convinși, au devenit apărători ai unificării, cu riscul propriei lor vieți.

Înainte de sinodul de la Ferrara-Florența, până azi cel din urmă care a consfințit unitatea celor două Biserici, unitate care a durat însă atât de puțin, istoria consemnează mai multe încercări de unificare, inițiate fie din Apus, prin papalitate, fie din Răsărit, unde împărații vedeau în fața unității bisericești singura posibilitate de salvare a imperiului ce pierdea teren, de la o zi la alta, în fața amenințării musulmane.

În 1078, la mai puțin de un sfert de veac de la schismă, papa Grigore al VII-lea a încercat să refacă legăturile păcii cu Bizanțul. Dar, străduințele sale, ca și ale împăratului bizantin Mihai VII Ducas Parapinakes (1071-1078), au fost spulberate, în urma detronării acestuia de către Nechifor Botaniates.¹⁰⁸⁾

La 1098, Papa Urban al II-lea (1088-1099) a convocat un sinod unionist la Bari, dar tratativele n-au dus la nici un rezultat.¹⁰⁹⁾

Pe vremea Papei Alexandru al III-lea (1159-1181), împăratul bizantin, Manuel Comnen (1143-1181), a propus unirea Bisericilor, cu condiția ca papa să-l recunoască pe el de unic împărat al Apusului și Răsăritului, cu înlăturarea împăratului romano-german, creația papei Leon al III-lea (795-816), la anul 800, cu încoronarea lui Carol cel Mare. Pretenția împăratului neputând fi acceptată de Roma, unirea a eșuat.

Vrednică de semnalat este trecerea la catolicism a împăratului româno-bulgar, Ioniță Caloian (1197-1207), cu întregul său imperiu. Însă, cruciada a IV-a, condusă de Balduin de Flandra, precum și asasinarea lui Ioniță în 1207, au cauzat, nu după multă vreme, revenirea bulgaro-valahilor în sfera de influență a Bisericii răsăritene, când - la 1234 - Bizanțul a confirmat împăratului Asan al II-lea (1218-1241) aceeași autonomie bisericească, cu primat, ce o obținuse și Ioniță de la papa Inocențiu al III-lea.¹¹⁰⁾

Pe vremea papei Inocențiu al IV-lea (1243-1254), după lungi și laborioase tratative, era să se realizeze unirea în condițiuni multumitoare pentru ambele părți, dar moartea papei și a împăratului Ioan Vatatzes (1222-1255), întâmplate aproape la aceeași dată, a făcut să se spulbere un frumos ideal.¹¹¹⁾

Mult mai mult s-a așteptat de la sinodul al XIV-lea ecumenic, ținut la Lyon la 1274, pe vremea Papei Grigore al X-lea (1271-1276), la care, printre alții, au participat doi titani ai Bisericii, Sf. Toma de Aquino și Sf. Bonaventura. După dezbateri, orientalii, în frunte cu împăratul Mihai VIII Paleologul (1261-1282), au semnat unirea cu acceptarea dogmelor *Filioque*, *Purgatoriul și primatul papal*. De data aceasta cauza unionistă a fost susținută, cu riscul propriei sale vieți, de către patriarhul Ioan Beccos. Dar s-a năruit curând, mai ales din cauza surorii împăratului, călugărița Eudochia și a călugărilor, care-i urau pe latini de moarte. Nu avem cunoștință ca la acest sinod să fi participat vreo delegație a Bisericii românești.

O altă încercare de a restabili unitatea Bisericii este cea a călugărului grec Varlaam de Seminara, originar din Calabria bizantină, călugăr la Constantinopol și mare oponent al lui Grigore Palama și al palamismului, devenit episcop de Cerace, în Calabria (1342-1348). Acesta, la 1339, a pledat cu multă căldură în fața papei Benedict al XII-lea (1334-1342) și a cardinalilor, la Avignon, marea cauză a unirii, cerând ajutor împotriva turcilor și sinod ecumenic pentru a o discuta, dar Curia papală i-a respins cererea, nevoind a supune unei discuții dogme considerate definitive.¹¹²⁾

Sinodul de la Constanța - Konstantz (1414-1418) - azi în Elveția, la frontiera cu Germania - e convocat de papa Ioan al XXIII-lea cu întregul scop de a trata cauza fidei - ereziile lui Wicliff și Huss - *causa unionis* - eliminarea schismei occidentale și a celei orientale - și *causa reformationis* - reformele interne ale Bisericii. La acest sinod a fost trimisă, după întâlnirea de la Snyatin din 1415 dintre regele Poloniei Vladislau Jagello și domnitorul Alexandru cel Bun al Moldovei, o solie formată din delegații a 18 orașe românești, moldovene și muntene, în frunte cu Grigore Țamblac, mitropolitul Kievului. Delegat mirean a fost Chirilă.¹¹³⁾ Dar, sinodul, ocupându-se mai mult de lichidarea schismei apusene, depunând ca nelegitim pe însuși papa Ioan al XXIII-lea care l-a convocat, n-a ajuns la rezultatele scontate.

Până la reînceperea discuțiilor reluate, în zilele noastre, între Răsărit și Apus, cel mai important sinod unionist, cu participarea masivă și competentă a reprezentanților ambelor ramuri ale Bisericii creștine, catolică și ortodoxă, rămâne cel de la Ferrara-Florența din anii 1438-1439.

Împăratul Manuel al II-lea și ierarhia bizantină duseseră mai dinainte tratative cu Papa Martin al V-lea (1417-1431), în vederea reconcilierii celor două Biserici. Tratativele au fost continuate atât cu următorul papă, Eugen al IV-lea (1431-1447), cât și cu sinodul din Basel, convocat de papa Martin al V-lea, pentru a realiza unirea cu Răsăritul, dar neterminat din cauza decesului papei. Unii dintre principii apuseni voiau ca unirea să se înfăptuiască prin sinodul de la Basel, fără concursul noului papă, Eugen al IV-lea, căruia-i erau ostili, ba chiar au ales un antipapă, pe Amedeo, duce de Savoia sub numele de Felix al V-lea. Dar, bizantinii, în frunte cu împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, bine informați asupra stărilor din Apus, într-un sinod pregătit ținut în 1437 la Constantinopol, au hotărât să angajeze tratativele cu Papa Eugen al IV-lea, nu cu sinodul de la Basel. Papa s-a obligat să suporte toate cheltuielile de dus și întors ale orientalilor și întreținerea întregii lor delegații pe timpul tratativelor, indiferent dacă acestea vor duce sau nu la unirea Bisericilor. Între delegații Bisericii răsăritene, în afară de împărat și patriarhul Iosif II al Constantinopolului, au mai fost reprezentanții celorlalte patriarhii orientale și anume: patriarhul Alexandriei a fost reprezentat de Antonie, mitropolitul Heracleei și de protosincelul constantinopolitan Grigore Mammias; patriarhul Antiohiei - de mitropoliții Marcu Evghenikos al Efesului și Izidor al Kievului, iar patriarhul Ierusalimului - de Dionisie de Sardes. Au mai fost și mulți mitropoliți și episcopi, printre care și Damian, mitropolitul Moldovei, însoțit de vicarul său, protopopolul Constantin. Din delegația Moldovei mai făceau parte boierul Neagoe și alți cinci însoțitori. Împreună cu restul demnitarilor bisericești și mulți călugări, Orientul a prezentat o delegație de 700 persoane.

Sinodul a început la Ferrara. Primele tratative s-au referit la probleme de protocol privitoare la așezarea tronului imperial în biserică și a celor două delegații, la care împăratul ținea atât de mult. Deschiderea festivă a avut loc în catedrala "Sfântul Gheorghe" la 8 aprilie 1438. Patriarhul Iosif, fiind bolnav, n-a participat la deschidere, dar a trimis o *gramată* redactată în greacă și latină, prin care aproba participarea ierarhilor săi la *sinodul pe care-l recunoaște ecumenic*. După gramată s-a citit în două limbi bula papei de convocare și deschidere a sinodului. Lucrările au demarat greu, numai după ce împăratul a îngăduit delegației orientale să abordeze, mai întâi neoficial, privat, discuțiile asupra *Purgatoriului și primatului sau rolului papei în guvernarea Bisericii*. Discuțiile inițiale s-au purtat într-o

comisie compusă din câte zece greci și zece latini. Dintre greci, cei mai importanți au fost Marcu Evghenikos, mitropolitul Efesului, neînduplecat inamic al unirii, Visarion, mitropolitul Niceei, devenit după tratative fervent adept al unirii și Silvestru Syropulos, arhidiacon și mare ecleziarh, care ne-a lăsat în **Memoriile** sale un istoric al tratatelor. Purtătorii de cuvânt ai delegației orientale au fost și ei stabiliți de împărat, numai din Marcu al Efesului și Visarion al Niceei. Dintre latini menționăm pe cardinalul Giuliano Cesarini și Capranica, Andrei Chrysoberges, arhiepiscop latin de Rodos, dominican, Ioan Torquemada, dominican și el, și Ambrosio Traversari, superiorul general al Camaldulenzilor. Din discuțiile purtate s-a putut constata de la început că, cu puține excepții, reprezentanții Bisericii bizantine, departe de a fi fost stăpâniți de spiritul înțelegerii și de dorul împăcării frățești, au venit la sinod roși de ranchiune și prejudecăți atavice, mai mult la cererea bazileului. Ei s-au născut, au crescut, au trăit și au venit dintr-o lume în care atmosfera era foarte încărcată împotriva latinilor, **"unde clerul în subordine atâta mulțimile împotriva Romei celei vechi, ținându-le în febră continuă și favorizând această atmosferă de demență colectivă, care a contribuit și ea la descompunerea generală"**.¹¹⁴⁾ Influențat de o asemenea atmosferă a dialogat cu Apusul mitropolitul Efesului. Discuțiile de la Ferrara despre *Purgatoriu*, purtate o lună și jumătate, n-au dus la nici un rezultat.

În vara anului 1438 s-a produs printre delegații orientali o agitație și o nemulțumire, înfricoșându-se cu deosebire de ciurma ce bântuia la Ferrara și care a făcut ravagii mai ales în delegația rusă, sosită la 15 august 1438 în frunte cu Izidor, mitropolitul Kievului (circa 100 de persoane). Datorită acestui flagel, precum și faptului că cei mai mulți dintre principii și suveranii sinodului de la Basel, așteptați de împărat pentru a trata și cu ei problema ajutoarelor împotriva turcilor, s-au întors către sinodul de la Ferrara și papa Eugeniu al IV-lea, grecii au cerut împăratului să aprobe *începutul oficial al discuțiilor teologice*, pentru a depăși caracterul privat de până atunci. S-a convenit să se țină trei ședințe publice pe săptămână, în sala mare a palatului ducal, unde își avea papa reședința. Pentru orientali, purtătorii de cuvânt au rămas în continuare aceiași: Marcu Evghenikos al Efesului și Visarion al Niceei. Delegația Romei a fost condusă de cardinalul Cesarini. A urmat la discuție Filioque, atât ca dogmă, purcederea Sfântului Spirit și de la Fiul, cât și adaosul *Filioque*, la simbolul credinței. După patrusprezece ședințe ținute la Ferrara asupra *adaosului Filioque*, unii dintre delegații greci au rămas impresionați de argumentarea latinilor și clătinați în convingerea lor tradițională. Între aceștia, cei dintâi au fost: Visarion al Niceei, Izidor al Kievului și chiar Gheorghe Scholarios, viitor patriarh (sub turci); acesta, însă, și-a schimbat mai târziu convingerea, din mândrie și interes, supărat că n-a fost și el promovată cardinal cum fuseseră cei dintâi doi. Marcu din Efes a rămas exponentul permanent al opozițiilor. La 10 ianuarie 1439, în ședința publică ținută în catedrala "Sfântu Gheorghe" din Ferrara, s-a citit decretul papei pentru transferarea sinodului la Florența. Aici au continuat discuțiile. Asupra purcederii Sfântului Duh s-au purtat - ca de altfel în toate problemele - discuții foarte aprinse pro și contra. În ședința a șasea, după un lung dialog între Marcu din Efes și Ioan de Montenero, superiorul provincial al dominicanilor din Lombardia, unul dintre delegații latini, acesta a încheiat cu următoarea declarație: **"D-voastră, grecii, se pare că aveți frică să primiți învățătura noastră, fiindcă credeți că noi atribuim două cauze Sfântului Duh. Să nu vă fie teamă de aceasta. Biserica romană n-a greșit niciodată (în credință) și nu greșește nici acum. Duhul Sfânt n-are decât o singură cauză. Tatăl este începutul Fiului și al Duhului Sfânt, dar Fiul, având aceeași natură cu Tatăl, din cauza acestei naturi comune contribuie și el la purcederea Duhului Sfânt, dar formează împreună cu Tatăl un singur principiu, o singură cauză a purcederii lui. Duhul Sfânt, deci, nu are două cauze ci numai una"**.¹¹⁵⁾ Această declarație care a produs o mare ușurare între greci a fost reluată, susținută și dezvoltată în ședința următoare, de către același reprezentant apusean, cu argumente din Sfânta Scriptură și din Sfântii Părinți răsăriteni și apuseni, dând o replică argumentelor lui Marcu din Efes, care, din păcate, nu a mai participat la această ședință, nici el și nici Anton al Heracleei, alt adversar înverșunat al latinilor și al unității Bisericii, fiind opriți de împărat pentru a nu se mai lungi discuțiile. În schimb, asupra argumentelor expuse și a discuțiilor purtate, ne-au rămas aprecierile celor doi reprezentanți de seamă ai grecilor, Visarion al Niceei și Gheorghe Scholarios. Visarion conchide: **"Latinii au produs nu numai texte ale Părinților apuseni, ci o sumedenie din Părinții noștri răsăriteni, la care noi nu avem nimic de răspuns decât că sunt alterate, falsificate de ei. Ei au produs pe Epifanie al nostru, care în mai multe rânduri a spus că Spiritul iese de la Tatăl și de**

la Fiul. Textele sunt false, am răspuns. Ei ne-au citat textele lui Vasile către Eunomie, noi am răspuns: interpolate. Ei au adus mărturii pe Părinții apuseni, noi, ca răspuns, aveam numai: falsificări. După mai multe zile de reflexii și consfătuiri, noi nu găseam ce să le răspundem... cărți sau Părinți care să fie în contradicție cu ce spuneau ei (latinii) nu puteam produce, nu ne rămânea decât să tăcem".¹¹⁶⁾ Iată și un fragment din cuvântul lui Gheorghe Scholarios, ținut grecilor la Florența, despre nevoia de a salva Constantinopolul: **"Latinii au combătut minunat pentru credința lor. Ei au adus mărturia celor șase Părinți comuni ai Bisericii, dintre cei mai învățați și mai sfinți, cărora nimeni în lume nu li s-ar putea opune... Aceștia, în esență, spun același lucru, dacă li se consideră cuvintele cu spirit de adevăr și de înțelepciune... Tot ce spuneau ei (latinii) era drept și ca izvorât din Scriptură și din Sfinții Părinți. Din partea noastră nu li s-a obiectat nimic la ce ei să nu fi răspuns cu înțelepciune, mărinimie și adevăr; nici un sfânt nu li se opune în mod evident... Cine ar putea spune că latinii vreau să distrugă credința și să corupă teologia Sfintei Treimi propusă de Sfinții Părinți? Ar fi ridicol a susține așa ceva".**¹¹⁷⁾ Marcu din Efes, însă, a rămas neclintit: **"Cuvintele Părinților latini și ale marilor învățători occidentali, care spun că Fiul e cauza Spiritului Sfânt, nu le voi recunoaște niciodată, căci ele n-au fost traduse în limba noastră, nici n-au fost aprobate de sinoadele ecumenice; eu nu le admit și presupun că ele sunt falsificate și interpolate"**¹¹⁸⁾ (sublinierile ne aparțin).

Discursurile lui Visarion al Niceei și Gheorghe Scholarios, susținuți de Dorotei al Mitylenei, Izidor al Kievului și alții, au răzbit rezistența multor delegați orientali, determinându-i să adere la părerea latinilor, cea a Sfinților Părinți latini și greci, venerați de întreaga Biserică. Numai inimile lui Marcu din Efes și Anton al Heracleei au rămas de piatră.

Discuțiile privitoare la celelalte puncte de dezbinare s-au purtat, la fel, pe muchie de cuțit. Astfel, au fost reluate discuțiile privitoare la *Purgatoriu*, *adausul Filioque* la simbolul credinței, la *materia Euharistiei* și la *epicleză*. Până la sfârșit, grecii au recunoscut existența *Purgatorului* ca loc intermediar, unde sufletele se curățesc înainte de a fi primite în Rai, fără să precizeze dacă acolo suferă chinuri prin foc. Cu privire la *adausul la simbolul credinței a lui Filioque*, deși au admis dogma de purcedere a Duhului Sfânt și de la Fiul, nu vor admite niciodată ca acest adaus să fie introdus în simbol. Recunosc, însă, că Biserica romană a avut motive speciale pentru adausul Filioque, cauzate de unele erezii ivite în Apus. Ca *materie a Euharistiei* s-au declarat că atât pâinea dospită, cât și azima sunt materii valide, dar au cerut și s-au hotărât să-și urmeze fiecare tradiția de până acum. La *epicleză* n-au voit sub nici o formă să cedeze, dar latinii au dovedit că, până la Sfântul Vasile cel Mare, liturgiile apostolice și ale Sfinților Părinți s-au făcut fără epicleză. Dar, în sfârșit, s-a hotărât și latinii s-au mulțumit cu o declarație solemnă, care să o facă grecii înainte de semnarea decretului final de unire și să confirme astfel că, pentru prefacerea pâinii și a vinului, sunt suficiente cuvintele Domnului: **"Luați, mâncați, acesta este trupul Meu..."** și **"Beți dintru acesta toți, acesta este sângele Meu..."**

După dezbateri furtunoase privitoare la primatul papal, în concluzie orientalii - grecii - au recunoscut în papa pe *Supremul Pontif, Vicar al lui Hristos, păstorul și învățătorul întregii turme a lui Hristos, care conduce și guvernează Biserica lui Dumnezeu*, însă fără a prejudicia privilegiile și drepturile patriarhilor orientali a căror serie s-a stabilit astfel: al Constantinopolei al doilea, după papa, apoi al Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului. Din păcate, patriarhul Iosif al Constantinopolei, bolnav pe tot timpul tratativelor, la 10 iunie 1439 a încetat din viață, cu o lună înainte de închiderea sinodului, în comuniune cu Biserica Romei, unul dintre sincerii susținători ai unirii. A fost înhumat în biserica "Santa Maria Novella" din Florența.

Sinodul a luat sfârșit fără învingători și fără învinși. **DECRETUL DE UNIRE** din 6 iulie 1439 a consemnat acest atât de important act, care rămâne mărturie istorică și dovada de netăgăduit că au existat oameni de bine în ambele Biserici, care s-au străduit să traducă în viață dorința Mântuitorului de a se realiza **"o turmă și un păstor"**.

Textul decretului a fost scris pe un pergament, în două coloane, la stânga în limba latină și la dreapta în limba greacă. Sub textul latin a semnat papa, cardinalii și întreaga delegație apuseană, în total 115 semnături ale latinilor. Sub textul grecesc a semnat împăratul: **"Eu în Hristos Domnul, credinciosul împărat și singurul domnitor al romanilor, Paleologul am subscriis"**, urmat de reprezentanții celor patru patriarhate orientale, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim,

arhiepiscopi, episcopi și prelați inferiori. În locul al 13-lea după împărat a semnat, în limba greacă, **"Smeritul mitropolit al Moldovlahiei și reprezentant al celui de Sebaste, DAMIAN, mulțumit am subscris"**. În locul al 12-lea, între neepiscopi, a semnat, tot în limba greacă, **"Protopopul CONSTANTIN și vicar al celui de Moldovlahia, am subscris"**.

Pe tot timpul cât delegația orientală ducea tratative cu Apusul, acasă nu înceta propaganda și instigația antiunionistă, susținută, îndeosebi, de călugării greci, care antrenau întreaga masă de credincioși împotriva unirii. Fratele mitropolitului Marcu din Efes, Ioan, plecat de la Florența înainte cu șase luni de încheierea lucrărilor sinodului, a răspândit la Constantinopol tot felul de știri alarmante. La întoarcerea spre casă, delegația orientală s-a oprit pe drum la Corfu, Methone și Euboea, unde ierarhii greci au celebrat împreună cu latinii, fapt care a produs un mare scandal și indignare între grecii localnici. Marcu din Efes și Anton al Heracleei n-au stat nici ei cu mâinile în sân. Au boicotat pe noul patriarh Mitrofan II, ales la 2 mai 1440, în locul lui Iosif II, decedat la Florența. Enciclicei unioniste a noului patriarh îi răspunde Marcu din Efes printr-o contra-enciclică de mare influență asupra credincioșilor de rând și a mulțimii de călugări, incuți, habotnici și infestați până la saturație de ură antilatină. Nici Gheorghe Scholarios și nici cel de-al doilea patriarh unionist, Grigore Mammas, cu toate argumentele folosite, n-au reușit să combată propaganda antiunionistă a lui Marcu din Efes, care considera și pleda despre sine ca despre o victimă și martir al adevărului. Încep să se lepede de unire și unii dintre cei care au semnat-o la Florența, iar patriarhii Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului, într-un sinod ținut la Ierusalim la 1 aprilie 1443, condamnă și ei unirea. Dar, cea mai crâncenă lovitură - deși indirectă împotriva unirii - a fost înfrângerea creștinilor în 1444, la Varna, în fața otomanilor, armatele creștine fiind conduse de românii Ioan Huniade și Vlad Dracul, iar la 1448, a doua înfrângere a lui Ioan Huniade i-a produs împăratului Ioan VIII Paleologul o așa mare supărare și disperare că s-a stins din viață. A fost așezat în mormânt fără slujbă religioasă, în gropnița imperială a mănăstirii Pantocrator din Constantinopol. În 1445 s-a lepădat de unire și Gheorghe Scholarios, călugărit sub numele Ghenadie, supărat pe papa că nu l-a făcut și pe el cardinal. El va fi întâiul patriarh constantinopolitan sub turci, dar cu prețul unei rușinoase trădări. Izidor, mitropolitul Kievului, plecat din Florența, după sinod, spre patrie, ca legat apostolic pentru Lituania, Rusia și Polonia, mergând la Moscova cu un mesaj al papei pentru ducele Vasile, a fost arestat și abia a scăpat prin evadare și s-a refugiat la Roma, unde papa l-a răsplătit cu pălăria de cardinal. **"Așa s-a năruit o operă clădită cu multă trudă, sacrificiu și iubire de Biserică din cauza secularei uri și antipatii a grecilor contra latinilor..."**¹¹⁹⁾

În Moldova se crease de mult timp o situație favorabilă răspândirii catolicismului. Înmulțirea credincioșilor catolici și azeziunea unor personalități de seamă la catolicism, ca Lațcu Vodă, ca și prețuirea Bisericii Romei din partea altor voievozi, ca Mușatinii și Alexandru cel Bun, au creat condiții favorabile apariției și menținerii timp îndelungat a episcopiiilor catolice de la Milcova, Siret și Baia. O atmosferă pro-catolică o probează, în continuare, în Moldova, *scrisorile papei Eugen al IV-lea, adresate în 1436 mitropolitului Grigore, apoi participarea delegației la sinodul unionist de la Ferrara-Florența, precum și păstrarea oficială, în Moldova, a unirii după sinod.*

Cele două scrisori adresate de papa lui Grigore, "mitropolitul Moldovlahiei", sunt datate din 10 și 11 martie 1436. Din ele este greu a fixa cu precizie data convertirii lui Grigore la Catolicism, căci întâia din scrisorile citate zice numai **"în vremurile din urmă"**, *retroactis temporibus*, iar în a doua, **"nu de mult"**, *novissime*; papa acordă mitropolitului puterile cele mai întinse pentru a uni cu Biserica romană pe **"valahi, bulgari și moldovlahi"**, *Valachos, Bulgaros et Moldovlachos care se găsesc în Ungaria și la hotarele regatului. În același timp îi dă un salv-conduct spre a se putea duce liber în mai multe părți ale lumii pentru a răspândi credința catolică... Grigore dispăre din istorie în 1436 sau 1437 și lasă urmașului său, Damian, menirea să facă pregătirile mai apropiate pentru participarea la soborul de la Ferrara-Florența".¹²⁰⁾ Despre mitropolitul Damian trebuie să reținem că, la Florența, a semnat decretul de unire al sinodului, adăugând după nume: "mulțumit am semnat". Am revenit asupra acestui post scriptum la semnătura mitropolitului Damian, fiindcă unii afirmă că ar fi semnat silit, fie de papa, fie de împărat, afirmație inexactă împotriva căreia pledează activitatea mitropolitului Moldovei de după sinod. Întors acasă a rămas în comuniune cu Roma până la sfârșitul vieții. Semnătura lui Damian de pe hotărârile sinodului din Constantinopol din 1450, care a respins unirea, semnătură ce ar fi fost depusă prin delegat - prin mijlocirea lui Macarie, episcopul Nicomediei -*

nu poate fi socotită ca probă concludentă, atâta timp cât *actele numitului sinod sunt declarate de mulți istorici false, impostură ulterioară în sprijinul anulării unirii*.¹²¹⁾ Foarte probabil că Damian murise înainte de 1450, prin 1446-1447. Este sigur că el a fost urmat în scaunul mitropolitan de la Suceava de către un alt mitropolit unionist, pe nume Ioachim. Dar, cum Ioachim este transferat de împăratul Ioan VIII Paleologul, la 15 noiembrie 1447, de la Agatopole (azi Athopol în Bulgaria) la mitropolia Moldovei, putem conchide că la acea dată Damian era mort și, deci, semnătura lui pe actele sinodului separatist din 1450 de la Constantinopol, prin pretinsa delegație, e lipsită de orice valoare.

Din păcate, pe timpul arhipăstoririi mitropolitului Ioachim, în urma fricțiunilor politice pentru ocuparea tronului Moldovei, problema religioasă fiind strâns legată de cea politică, biruind de data aceasta și aici fracțiunea separatistă, Ioachim a trebuit să părăsească Moldova, căutând adăpost în Polonia, după cum reiese din cele două scrisori date din Cracovia și datate doar *"Sandomir 16 aprilie"* fără a se menționa anul, atribuite numitului cardinal Zbigniew Olesnicki, episcop de Cracovia (ț 1455) și adresate una papei și alta Consistoriului cardinalilor din care rezultă că ***"kir Ioachim, episcop de Suceava în Moldova, fiind gonit din scaunul său împreună cu cei care, urmând învățăturilor sale, mărturisesc aceeași normă a credinței adevărate... el a încercat cu bărbăție să aducă popoarele încredințate orânduiri sale pe cărările ortodoxiei catolice, asigurându-le că pentru dânsule e nevoie de mântuire, de a rămâne credincioase unirii încheiate în soborul ecumenic de la Florența între Biserica latină și greacă și că trebuie să recunoască de tribunal unic pe cel al succesorului lui Petru, care este în același timp și vicarul lui Isus Hristos"***.¹²²⁾ În confirmarea pastorației mitropolitului Ioachim la Suceava vorbesc și scrierile rămase de la el: ***Enciclica*** scrisă în limba greacă, adresată ***"creștinilor unde s-ar afla, ierarhi, ieromonahi, egumeni, călugări, preoți și tot blagoslovitul norod al Domnului"***, semnată de mitropolitul Moldovlahiei Ioachim ***"prin care îndemna pe toți să primească și să ajute cu dragoste creștinească pe cei fugiți din Constantinopol, în urma căderii acestuia sub turci (29 mai 1453)"*** și un ***"canon la preacinstita adormire a Maicii Domnului cu însemnarea că este facerea smeritului mitropolit al Moldovlahiei Ioachim"***.¹²³⁾

Atât timp cât unioniștii s-au menținut la Constantinopol, s-au menținut și în Moldova. Nu mult după depunerea și alungarea patriarhului Grigore Mammas, urmând și căderea Constantinopolului sub turci, a fost silit și mitropolitul Ioachim să plece. A fost urmat de Teoctist, bulgar de neam, fost diacon al fanaticului Marcu din Efes, recomandat de Ohrida, îndochinat până în măduva oaselor de fobia antilatină. A venit în Moldova cu preoți slavoni și cu hotărârea de a îngropa ultimele elemente de cultură romană, grafia latină, care a răzbit în unele locuri în lupta cu cirilicele introduse de slavobulgari în Biserică și în cultura românească. Despre el spune Dimitrie Cantemir că, realizând timpul definitiv al slavonismului ***"prin acest zel prea mare și fără timp, el s-a făcut primul urzitor al barbariei în care geme astăzi Moldova"***.¹²⁴⁾ Cu toate acestea, până azi, adeziunea Bisericii românești din Moldova la hotărârile sinodului unionist de la Florența, confirmată prin semnăturile mitropolitului Damian și a vicarului său, protopopul Constantin, nu a fost revocată de vreun sinod local al Bisericii moldovene. Încercările unor istorici de a crea un asemenea sinod nu pot fi luate în considerare.

CAPITOLUL VIII

REFORMA RELIGIOASĂ ȘI ROMÂNII DIN TRANSILVANIA

Înainte de 1517, data declanșării Reformei religioase de către Martin Luther, cele trei națiuni privilegiate din Transilvania, ungurii, sașii și secuii, au fost catolice. Rapida răspândire a Reformei între etniile acestea a favorizat-o sistemul medieval, pătruns cu putere în Biserică, cu episcopi cu altă vocație decât cea spirituală, pentru care eparhia era mai mult un sistem de venituri, mulți dintre ei trăind foarte departe de eparhii, administrându-și moșiile proprii, cu un cler de mir lipsit de pregătire și în atârnare de stăpânii de pământ. Cu asemenea episcopi, unii dintre ei - ca și clerul de mir - fără nici o pregătire teologică, ba chiar copii nevârșnici, numiți sau înlăturați din slujbe de regii a căror interese politice aveau prioritate în fața celor ecleziastice, deci, cu o așa ierarhie și cu un astfel de cler nu a putut fi împiedicată decadența religioasă, una din cauzele împotriva cărora s-a ridicat Reforma.

Cei dintâi dintre catolicii din Transilvania care au aderat la Reformă au fost sașii, însuflețiți de ideile vijeliosului reformator german, Martin Luther, care-i îndemna la nesupunere față de ierarhia Bisericii Catolice, la disprețuirea Sfintelor Taine, a sărbătorilor, posturilor și icoanelor și la săvârșirea serviciilor religioase în limba lor proprie. Autoritatea bisericească a fost complet distrusă, oamenii nemairecunoscând instanțele bisericesti ca până atunci, mergând cu toate cauzele lor înaintea instanțelor civile.

Sașii au rămas statornici *luteranismului*, pe când ungurii, deși la început au aderat și ei la luteranism, la scurt timp, sub influența acțiunii lui Petru Meliusz, parohul Debreținului, au îmbrățișat *calvinismul*, confesiune îmbrățișată și de Gáspár Heltai și Francisc David. La început au fost considerați eretici și persecutați, dar, prin hotărârea dietei de la Turda din 1-11 iunie 1564, calvinismul a devenit religie oficială. Într-o altă sesiune a dietei ținută la Turda, la 10-17 mai 1566, s-a hotărât ca toți catolicii să fie expulzați; apoi, o parte dintre unguri, în frunte cu David Francisc însuși, a părăsit calvinismul și a îmbrățișat *unitarianismul* sau antitrinitarismul.

Așadar, pe ruinele vechii și puternicei religii catolice, în Transilvania, în abia o jumătate de veac, s-au ridicat trei confesiuni protestante: luterană, calvină și unitariană.

Națiunea cea mai numeroasă, însă, cât toate cele trei la un loc, o formau românii. Cei dintâi care s-au îndreptat spre ei au fost sașii. Fără a folosi mijloace de constrângere, în 1544, sașii sibiieni le-au dat **Micul catehism** luteran în limba română, pentru a înlocui limba slavonă din Biserică. Urmările au fost nule în sufletele foarte puținilor cititori români cărora le-ar fi căzut catehismul în mână. De altfel, bațjocirea posturilor, a sărbătorilor, a cultului sfinților, suprimarea rugăciunilor pentru morți nu au atras pe români, atât de legați de aceste forme ale cultului creștin. Peste câțiva ani o nouă încercare au făcut-o sașii brașoveni, prin judele Johan Benkner, care recomanda românilor cu mai multă insistență Reforma și cu deosebire învățarea Catehismului, mai întâi cel tipărit în 1544, după care a tipărit la 1559 el însuși un **Catehism românesc**, în mare parte deosebit de cel sibian, mai bogat. Le-a tipărit și alte cărți de cult. Urmările au fost, ca și ale celui de la Sibiu, cu totul neînsemnate. De aceea sașii, convinși de zădărnicia unei astfel de încercări, au renunțat la convertirea românilor, iar tipografia, înființată la Brașov cu ajutorul diaconului Coresi, au transformat-o într-o afacere comercială, punând-o la dispoziția oricui putea plăti, tipărind cărți românești și slavone ortodoxe, cât și din cele de propagandă calvină.

Nu după multă vreme, acțiunea reformării bisericii românești din Transilvania a luat-o în mână stăpânirea, care era ungurească și dispunea de cu totul altă autoritate decât se bucurau sașii. Majoritatea ungarilor din Transilvania erau calvini, religia calvină fiind îndeobște numită "*religie ungurească*", spre deosebire de cea luterană care era considerată "*religia sașilor*". Propaganda calvină a fost mult mai agresivă decât cea luterană. Agresivitatea calvină se vede din prima lor carte de propagandă pentru convertirea românilor, **Tâlcul Evangheliilor** și anexa acesteia, **Molitvenicul**, tipărite în 1564 în aceeași tipografie condusă de Coresi. Cartea conține pericopele evanghelice de peste an, urmate fiecare de *tâlc* sau învățătura calvină, după care *faptele bune nu ne pot mântui ci numai credința, sola fides justificat.* "**Cuvântul lui Dumnezeu** este cheia împărăției cerurilor. Cine

crede propăvăduitorulu, dezlegat și iertat și spășit va fi, cine nu crede fi-va și în cer legat, neiertat și osândit". Credința adevărată trebuie căutată numai în Scriptură, căci **"nu vine legea nici de la Ierusalim, nici de la Roma, nici din țara grecească, nici nemțească, nici românească, nici leșească, nici de la moschicească, ci e lăsată și locuită de la Isus Hristos"**. Nu trebuie să ne rugăm sfinților fiindcă ei nu aud rugăciunea noastră, ci numai lui Isus Hristos. Cum nu ne pot ajuta nouă morții, nu le putem nici noi ajuta lor. **Molitvenicul** este traducerea românească, cu mici adaptări a **Agendei** calvinești a lui Gáspár Heltai, tipărită la Cluj în 1551 în prima ediție și în 1559 în ediția a doua. Destinația acesteia era să înlocuiască atât **Molitvenicul ortodox** cât și **Liturghierul**, dând "purificate" ceremoniile Botezului, Cununiei, Euharistiei și "tipicul" Liturghiei, Utreniei și Vecerniei, precum și "Cântece din psalmi și din Evanghelie". În prefață, "polojenie" - se dau sfaturi să se slujească românește, căci **"și Dumnezeu așa au fost lăsat proorocilor să vorbească în limba cum înțeleg și vorbesc oamenii"**. Preotul când **"nu înțelege au el au oamenii, grăiește în vânt și face păcat luând numele lui Dumnezeu în deșert"**. De aceea **"nu boscorodiți că vă bate pe voi Dumnezeu!"**

Aceste scrieri au prevestit furtuna care se apropia amenințătoare. La 30 noiembrie 1566, dieta ținută la Sibiu hotărăște **"libertatea propovăduirii Evangheliei și extirparea "idolatriei" cu deosebire dintre români "** și poruncește **"ca toți care nu vreau să primească adevărul, episcop, preot sau călugăr, să fie scoși din țară"** și să asculte numai de episcopul-superintendentul Gheorghe de Sângeorz **"superintendent general al bisericilor românești"**. Cu toate acestea, dieta ținută în anul următor la Turda se plânge că sunt mulți care nu se supun episcopului numit de **"Măria sa"** și ascultă de **"popii vechi și de rătăcirile lor"**.

Propaganda calvină își justifică **"legitimitatea"** prin deviza-slogan, popularizată în lumea reformaților **"Cuius regio, eius religio"** (Ț A cui e stăpânirea, a aceluia este religia).

Celebrarea slujbei numai în românește, cum poruncea principele Ioan Sigismund (1540-1551 și 1556-1571) și episcopul superintendent Gheorghe, rezident în Teiuș, însemna completa reformare a Bisericii românești, reducând slujba numai la citirea și explicarea Evangheliei și Apostolului, la Botez, Împărtășanie și Cununie, administrate după ritualul **Molitvenicului** din 1564.

Urmașul lui Gheorghe de Sângeorz - mort în 1568 sau 1569 -, superintendentul Paul Tordasi, convoacă, în 1569, la Aiud pe toți preoții români pentru a reforma slujba Liturghiei, stabilind principiul general ca tot ce are temei în Scriptură să fie păstrat și, în schimb, să fie eliminate toate adausurile, adică ceremoniile și riturile ce se bazează pe tradiția Sfinților Părinți.

Preoții neascultători care slujesc **"sârbește"** să fie aspru pedepsiți. La ordinul lui Ioan Sigismund, Paul Tordasi convoacă un sinod la Cluj pe data de 1 ianuarie 1570 fiindcă **"preoții nu vestesc cu adevărat pe Hristos și pentru că sunt mulți prooroci mincinoși, care, spune episcopul, sunt preoții înșiși"**. Atrage atenția preoților că acei care vor lipsi de la sinod vor fi pedepsiți **"în vitele lor"** ca să fie pildă și altora. Participanții la sobor vor trebui să aducă bani pentru **Psaltire** și **Liturghier**. Tot pe timpul lui Paul Tordasi apare, între 1570-1573, o carte de **Cântări bisericesti** cu litere latine, prea puțin cunoscute de clerul român, dar și într-o limbă românească pocită care nu a atras pe nimeni. Din dieta ținută la Turda la 21 aprilie 1577 aflăm că Paul Tordasi a încetat din viață și că **"multe sate românești luminate de Dumnezeu au părăsit credința grecească, ascultând cuvântul Domnului în limba proprie"**. În locul superintendentului decedat i s-a dat clerului dreptul să-și aleagă altul. A fost ales Mihai Tordasi, a cărui singură amintire ne-a rămas în prefața **Paliei de la Orăștie** din 1582.

Cu toate măsurile atât de necruțătoare luate de principele Ioan Sigismund și de dietă pentru **"reformarea"** Bisericii românești, roadele propagandei calvine au întârziat să dea rezultatele scontate, românii fiind legați de preoții lor și de episcop, în calitatea acestora de oameni cu har, deosebiți de statutul mirenilor, pe când superintendentii calvini nu aveau darul arhieriei, fiind simpli predicatori ai Bisericii în spiritul Reformei, ca și puținii preoți, cum știm că a fost Moise Pestișel **"propovăduitorul Evangheliei lui Hristos"**, cum îl numește prefața **Paliei de la Orăștie**.

Cu venirea noului principe, Ștefan Bathory (1571- 1576), catolic, s-a mai potolit acțiunea calvinilor între români.

Sub Mihai Viteazul, Biserica românească din Transilvania a fost așezată sub jurisdicția mitropolitului Țării Românești. După asasinarea voievodului, lucrurile nu iau de la început o turnură defavorabilă românilor. Gabriel Bethlen (1613-1629), deși a fost mare calvin, n-a fost exclusivist și

intolerant față de români. La 25 iunie 1614 confirmă diploma din 9.VII.1609 a lui Gabriel Bathory (1608-1613), prin care **"preoții români, chiar de origine iobăgească, au dreptul să se mute cu soția și copiii, fără aprobarea stăpânului, în satul în care vor fi aleși preoți"**. La fel, îi scutește de obligațiile iobăgești, afară de darurile obișnuite a se da stăpânului pe a căror moșie trăiesc. Problema convertirii la Reformă a românilor l-a preocupat și pe principele Gabriel Bethlen, fără însă a recurge la mijloace de constrângere. În acest scop a dus tratative cu patriarhul constantinopolitan Ciril Lukaris, cunoscut prin deosebitele simpatii de care se bucura în lumea protestantă a Occidentului. I s-a arătat patriarhului că Episcopul Ghenadie II (1627-1639) ar fi de acord să adere la calvinism dacă patriarhul și-ar da învoirea. Tratativele, însă, nu au dus la vreun rezultat.

După un an de la moartea lui Gabriel Bethlen, timp în care principatul a fost condus de către văduva sa, Ecaterina de Brandenburg (1629-1630) și fratele său Ștefan Bethlen, pe tronul Ardealului a fost înscăunat Gheorghe Rákoczi I (1630-1648). Ajutat și îndemnat de superintendentul calvin Ștefan Katona Geleji (1633-1649) începe o nouă campanie de convertire a românilor la calvinism. Acesta se intitula, încă din 1634, *episcop al românilor ortodocși* (calvini). La 9 aprilie 1639, Gheorghe Rákoczi supune pe episcopul român autorității superintendentului Geleji, sau - cum traduce Samuil Micu Clain - **"să fie ascultător de vlădica Bisericii ungurești, de Lege dreaptă"**.¹²⁵⁾ Murind episcopul Ghenadie II, superintendentul Geleji propune în 1640, în locul lui, pe egumenul Meletie Macedoneanul, un tipograf al lui Matei Basarab, însă Gheorghe Rákoczi l-a numit pe Ilie Iorest, recomandat de Vasile Lupu, domnul Moldovei, care a păstorit însă numai până la 1642 când a fost destituit și aruncat în temniță, de unde a ieșit numai după ce a plătit 1000 de taleri. Gheorghe Șincai afirmă că vlădica a fost condamnat de preoții și protopopii calvini fiindcă n-a primit **Catehismul calvinesc**.

Sub influența aceluiași superintendent Geleji, în locul lui Ilie Iorest a fost numit la 10 octombrie 1643, Simion Ștefan, care a primit și semnat **"reversalul"** de primire a reformei și să-i fie scoasă de sub jurisdicție teritorială districtele protopopilor români care au semnat și ei **"reversalul"**. Din condițiile impuse, 14 la număr, menționăm:

- cuvântul lui Dumnezeu va fi propovăduit numai după textul Bibliei;
- Botezul va fi administrat cu apă simplă, nesfințită;
- Cununia se va face cu jurământ;
- credincioșii, luminați de Duhul Sfânt, care doresc să treacă la calvinism, să fie liberi să o facă;
- protopopii aleși nu pot fi judecați și pedepsiți decât cu aprobarea superintendentului;
- cu prilejul vizitațiilor canonice va judeca, împreună cu protopopii care îl însoțesc, cauzele mai

importante ce se vor ivi. Scaunul de judecată vlădicesc va supune deciziile sale cenzurii superintendentului calvin. Aceste condițiuni au fost aduse și la cunoștința preoțimii, obligată să le observe cu strictețe. Ele modificau esențial întreg ceremonialul bisericesc al românilor și, în mare parte, structura dogmatică. Liturghia cuprindea numai citiri din Biblie, iar vlădica român devenea un simplu vicar al superintendentului calvin, fără a cărei aprobare nu putea lua nici o măsură importantă, nu putea numi și destitui protopopi și nu putea da sentințe definitive nici într-un proces.

Prin grija lui Geleji s-a realizat traducerea din limba greacă a **Noului Testament**, apărut în 1648 la Alba Iulia, prevăzut cu strălucita prefață, **Predoslovia** lui Simion Ștefan.

Tot sub domnia lui Gheorghe Rákoczi I și cu cheltuiala lui Acațiu Barcsaj, mare ban al Lugoșului și Caransebeșului și comite suprem al Severinului, s-a mai tipărit pentru români un **Catehism calvinesc**. De reținut în mod deosebit că în această carte, tradusă din ungurește de Ștefan Fogarasi, scrisă pentru convertirea la calvinism a românilor, se atacă *rosarium* și *breviarium*, necunoscute în Biserica ortodoxă, ele fiind folosite exclusiv de catolicii de rit latin. O dovadă că în Banat catolicismul românesc a avut vechi tradiții.

Atât Gheorghe Rákoczi I, mort în toamna anului 1648, cât și fiul și urmașul său, Gheorghe Rákoczi II (1648-1660) au scos de sub jurisdicția lui Simion Ștefan teritorii întinse din Banat, Crișana și Maramureș, punându-le sub ascultarea altor episcopi, fie români care au acceptat **"condițiile"** puse de calvini, fie direct superintendentului Geleji, rămas și sub Gh. Rákoczi II. Așa a fost așezat Savu Popa în părțile Chioarului, Maramureșului și Sătmăruului, iar după plecarea acestuia în Moldova (în 1651) a fost numit episcop Mihai Molodeț, omul de încredere al superintendentului Geleji, iar în Zărand, la 15 decembrie 1648, a fost numit Petru Csucsy, cu condiția să atârne de superintendentul calvin, să

predice românește, să impună învățătura catehismului calvinesc și să elimine *superstițiile* de la Botez și Cununie.

Ortodoxia din Principate, văzând pericolul "*reformării*" Bisericii românești ardelene, dă *Răspuns la Catehismul calvinesc* din 1640, prin mitropolitul Varlaam al Moldovei, în urma sinodului ținut în 1645 la Iași de episcopii din ambele Principate. Mai de folos însă, pentru românii din Transilvania, a fost *Cazania* lui Varlaam, tipărită în 1643 la Iași, cu cheltuiala Domnului Vasile Lupu, răspândită pe întregul teritoriu al Transilvaniei.

Replica din partea calvinilor la *Răspunsul la Catehism* vine abia după zece ani, în 1655, prin *Scutul Catehismului cu răspuns din Scriptura Sfântă împotriva a două țări fără Scriptură Sfântă*, prin care-i acuză pe ierarhii celor două țări românești că "**umblă în veșminte de oi iar înăuntru sunt lupi răpitori**", se feresc de carne și se îmbată de vin din care "**iaste curvia**".

După Simion Ștefan, în 1656, la stăruința superintendentului calvin, acum Gheorghe Csulai, Gheorghe Rákoczi II a numit episcop pe Sava Brancovici. Condițiile de calvinizare continuă cu tot mai multă intensitate și sunt sistematizate. Școala românească de la Făgăraș are scopul să pregătească elevi români să-i învețe să scrie și - mai ales - să citească fără greșală **Testamentul Nou, Psaltirea și Catehismul calvinesc** tipărit la 1640 la Alba Iulia, apoi *Tatăl Nostru, Crezul, Zece Porunci, Taina Botezului și Cina Domnului*.

Odată cu alegerea lui Mihail Apafi (1661-1690), impus de turci care stăpâneau încă Transilvania, Biserica românească avea doi episcopi, pe Sava Brancovici numit de Gheorghe Rákoczi II și Ghenadie III, numit pe timpul lui Acațiu Barcsai (1658-1660). În 1662 un sinod l-a ales din nou pe Sava Brancovici, iar principele Mihail Apafi l-a numit pentru a doua oară. Prin diploma de numire sunt scoase de sub jurisdicția episcopului Sava mai multe teritorii, printre ele comitatul Severinului și Sătmarul. La fel și Făgărașul, unde a numit pe călugărul Daniil, cu condiția de a fi supus superintendentului calvin și de a observa cu strictețe toate condițiile impuse episcopilor români.¹²⁶⁾ Restrângându-i-se și lui teritoriul la câteva sate din jurul orașului, majoritatea satelor și orașul rămânând sub jurisdicția superintendentului calvin.

Mihail Apafi, continuând politica de calvinizare a Bisericii românești, a făcut din episcopul Sava Brancovici o simplă marionetă. La început l-a pus sub stricta supraveghere a doi preoți și a doi mireni care îl urmau peste tot, iar, până la urmă, autoritatea episcopului a fost cu totul desființată, fiind trecută întreagă jurisdicția superintendentului Gaspar Tiszabecsi, cu dreptul acestuia de a inspecta și conduce toate bisericile românești. Episcopul, protopopii și preoții sunt datori să-l primească și, când vor fi invitați, sunt datori să se supună și să urmeze dispozițiile ce le va da.¹²⁷⁾ Din hotărârile sinodului din 1675 rezultă că vlădica Sava Brancovici a acceptat să aplice și execute toate "*dispozițiile*" de reformare a Bisericii românești, date de M. Apafi, un fanatic propagator al calvinismului.

Prin hotărârea sinodului din 2 iulie 1680, Sava Brancovici a fost scos din scaun și a fost urmat, între anii 1680-1690, de către episcopii: Iosif Budai (1680-1682), greul Iosafat (ales în 1682), Sava Veștemeanul (în 1687) și Varlaam II (1687-1690). Acest Vasile Varlaam II, acceptat și de sinodul Bisericii, a păstorit silit să țină cu strictețe toate cele 19 condițiuni stabilite de calvini, încă din 28 decembrie 1680, prin diploma de numire a lui Iosif Budai.

Aceasta a fost situația Bisericii românești din Transilvania la 1686, când armatele împăratului Leopold I au recucerit Buda și Transilvania a devenit provincie a Austriei catolice.

La 18 septembrie 1692 a fost numit episcop Teofil Seremi din Teiuș, cu care va începe o nouă epocă în istoria Bisericii românești din Transilvania - Unirea cu Roma.

Cu toate eforturile făcute de reformați în cursul atâtor decenii pentru calvinizarea Bisericii românești și, deși vom găsi și mai târziu, în Banat și unele părți ale Transilvaniei, sate cu păstori calvini, prin Hațeg, la Deva etc., iar prin părțile bihorene până prin anii 1727-1728 structuri calvine românești, cu pastori, protopopi sau vicari ai superintendentului calvin,¹²⁸⁾ totuși calvinizarea românilor nu a izbutit. Care este explicația? De ce celelalte etnii Transilvănene catolice, ungurii, sașii și secuii au părăsit atât de repede catolicismul și au aderat la Reformă?

Se susține că românii, complet ignoranți în ce privește temeiurile dogmatice ale credinței ortodoxe, ar fi fost profund legați de cultul sfinților, al icoanelor, al crucii și al rugăciunilor pentru cei morți, pe lângă credința într-un Dumnezeu atotputernic, răsplătitor al faptelor omenești bune și rele, milostiv și răscumpărător prin moartea de pe Cruce a Fiului Omului, elemente de credință cărora propaganda

calvină le cerea eliminarea. Nu se poate spune că aceste afirmații nu ar conține adevăr. Dar același cult al sfinților, al icoanelor, al morților etc. îl aveau ungurii, sașii și secuii catolici și la fel de ignorante erau și masele lor de credincioși în ce privește temeiurile dogmatice ale credinței. Cu toate acestea, la întâia atingere cu reforma, au părăsit catolicismul.

Alții atribuie rezistența românilor la calvinism influenței ortodoxiei din principate. A fost și acesta un stimulent la rezistență, dar n-a fost hotărîtor. Aceeași influență au exercitat-o și asupra ungarilor, sașilor și secuilor țările catolice, cu deosebire Ungaria și Austria habsburgică, dar fără rezultat.

În realitate, atât adeziunea grabnică a ungarilor, sașilor și secuilor la reformă cât și rezistența românilor, au avut în primul rând un caracter social politic. Adeziunea la reformă a celor dintâi a fost o mișcare insurecțională, nu datorită caracterului dogmatic al noii confesiuni, ci profunde nemulțumiri sociale de propriile ierarhii bisericești, de viață și apucăturile ierarhilor lor. Aceste ierarhii formau o *castă* stăpână pe mari privilegii sociale și politice, așezată deasupra poporului, distanțată de el, trăind din dijmele și exploatarea propriilor credincioși, a muncii lor, predicând în același timp cu fățarnicie egalitatea tuturor oamenilor înaintea lui Dumnezeu, răbdarea, iertarea și iubirea. În prăbușirea acestei ierarhii masele populare vedeau zdrobirea unuia din factorii esențiali ai exploatării și împilării. Pentru aceste popoare, reforma a fost continuarea revoluțiilor din 1437 de la Bobâlna și a celei mai recente, din 1514, a lui Gheorghe Doja.¹²⁹⁾

La români, în schimb, ***"ierarhia Bisericească era abia la începutul înfiripării ei. Câțiva episcopi pe care i-a avut au fost abia niște bieți oameni tolerați în funcțiile lor, fără castele, fără latifundii, fără mii de robi și fără banderile în fruntea cărora să mășăluiască în zale. Ei nu luau parte la conducerea țării, la făurirea legilor și exploatarea și ținerea în robie a mulțimilor. Iar preoțimea de rând, departe de a forma o castă privilegiată, avea soarta comună a credincioșilor, plătind până târziu aceleași dijme, fiind legați, iarăși până foarte târziu de aceeași glie pe care nu o puteau părăsi nici ei, nici copiii lor, fiindcă făceau parte din averea mișcătoare a stăpânului de pământ. Nici vlădicii, nici preoții satelor nu făceau parte din clasa asupritorilor, ei nu puteau împila pe nimeni și nu trăiau din rodul ostenelelor credincioșilor lor. Astfel nu puteau trezi în sufletele acestora sentimente de invidie, de ură și răzbunare, care să-i îndemne la revoltă distrugătoare de altare și icoane, la părăsirea Bisericii ai cărei slujitori erau la fel de împilați și de storși"***.¹³⁰⁾

Pe de altă parte, reforma a prins prea puțin în masa popoarelor latine, mai conservatoare și cu un foarte vechi stagiu în creștinism în raport cu popoarele germanice și fino-ugrice. Viața spirituală a popoarelor latine se desfășoară într-o permanentă comuniune cu lumea sfinților și cu a celor trecuți peste pragul morții, care au nevoie de ajutorul nostru și după ieșirea din viața pământească, credință pe care din sufletele românilor n-a putut-o scoate nici bizantinismul greco-slav cu respingerea Purgatoriului, a cultului morților, manifestat prin diferite acte de pietate și milostenie, prin care ***"se dau pâini peste sicriu, se aprind lumânări și se arde tămâie pe morminte, se fac slujbe și rugăciuni și se dă pomană pentru ei"***.¹³¹⁾

CAPITOLUL IX

UNIREA CU ROMA

EPISCOPII TEOFIL SEREMI (1692-1697) și ATANASIE ANGHEL (1698-1713)

La 26 iunie 1686, prin tratatul de la Viena, Transilvania a acceptat protecția Casei de Habsburg, iar împăratul recunoaște pe principele calvin Apafi. În primăvara anului 1688, când reprezentanții Transilvaniei au semnat declarația de fidelitate și supunere față de împărat, provincia avea - din punct de vedere religios - caracter protestant, de nuanță calvină, aceasta datorită, cu deosebire, faptului că, în ultimele opt decenii, principii care au stăpânit-o au fost adepți fanatici ai calvinismului. Pe lângă cele trei Biserici protestante, libere și privilegiate, calvină, luterană și unitariană, mai existau, încă, cea catolică, rămasă atât de slăbită în urma Reformei și cea românească, orientală, impilată și abia tolerată. Deși legal și formal religia catolică era între religiile *recepte*, Episcopia catolică de Alba Iulia fusese desființată din 1566, catedrala ocupată de reformați, averile confiscate și călugărtii obligați să părăsească țara. Catolicii nu aveau episcop și nici cel puțin un vicar. Prigonit și lipsit de orice sprijin al statului, Catolicismul a fost redus la câteva parohii secuiești. Disciplina clerului catolic, rămas fără autoritate superioară, a lăsat foarte mult de dorit, preoții violând cu deosebire disciplina celibatului. Conducătorii Transilvaniei voiau să mențină în continuare această stare de lucruri și sub habsburgi, cerând autonomia completă a provinciei în frunte cu principe calvin și cu respectarea drepturilor Bisericilor, așa cum se găseau ele pe timpul lui Gabriel Bethlen, ba mai mult, în afară de asigurarea dată de împărat, drepturile provinciei să fie puse și sub protecția unor state protestante: Anglia, Suedia, Danemarca, Prusia, Olanda și Elveția.¹³²⁾ Moartea lui Mihai Apafi I la 15 aprilie 1690 și numirea de către turci, în locul urmașului și fiului acestuia, Mihai Apafi II, a lui Emeric Tököly, acesta cu curuții săi și având alături pe turci - și silit de aceștia - , și pe Constantin Brâncoveanu, înfrânge la 11 august oștile imperiale la Tohan-Zărnești, iar la 8 octombrie turcii ocupă Belgradul. Sub această presiune, prin diploma de la 16 octombrie 1690, nevoit să accepte condițiunile puse, împăratul *declară că orice încercare, din orice parte ar veni, de a modifica situația de drept și, mai ales, cea reală a Bisericilor din Transilvania este în prealabil neavenită*. Toate bunurile Bisericii catolice: biserici, școli, moșii, care i-au fost luate în cursul vremii și date reformaților (calvinilor) ori alteia dintre confesiunile protestante, rămân și în viitor în posesia acestora. Numai după ce Tököly a fost alungat din țară și stăpânirea habsburgilor s-a consolidat, îndrăznesc și catolicii să-și pretindă drepturile. Împăratul, prin diploma din 4 decembrie 1691, cere dietei să le rezolve problemele. Dieta întrunită pe ziua de 15 martie 1692 la Sibiu, a început tratative cu catolicii, dar nu au ajuns la nici un rezultat. În lipsa înțelegerii între confesiuni, guvernul a hotărât să supună rezolvarea cauzei deciziei împăratului. Rezoluția imperială s-a dat la 9 aprilie 1693, când Leopold I a emis *Diploma suppletorium de negotiis religionis*, care asigură celor patru confesiuni recunoscute, deci în egală măsură și catolicilor, liberul exercițiu al cultului și respectarea tuturor drepturilor, libertăților și privilegiilor de care se bucură și celelalte religii recepte, apoi, cedarea pentru catolici a bisericii reformate și a colegiului unitarian din Cluj, a bisericii catedrale din Alba Iulia, precum și cumpărarea, pe seama lor, a domeniului Mănăstur, pe care-l vor folosi pentru nevoile lor școlare și bisericesti și în fruntea Bisericii catolice din Transilvania să fie așezat un *vicar apostolic* înzestrat cu toate puterile unui episcop - însă catolicii nemulțumiți cer episcop cu puteri depline, pe care împăratul îl aprobă și numește la 10 ianuarie 1696.

În tot acest timp cât Transilvania trecea prin aceste frământări politico-religioase, Biserica românească, deși nu făcea parte din cultele recunoscute, fiind numai *tolerată*, din unele puncte de vedere avea o situație mai bună decât cea catolică. Înainte de toate avea episcop care-i hirotonea preoții, îi sfințea mirul, antimisele și lăcașurile de cult, avea mănăstiri și, atât preoții cât și credincioșii puteau locui pe întreg cuprinsul țării, în schimb, însă, din alte puncte de vedere situația ei era mult mai grea decât a celei catolice.. ***"Ea nu dispunea de numărul însemnat de fruntași mireni, bogați, culți și cu înalte situații în viața publică a țării, care s-o ocrotească și să lupte cu hotărâre pentru drepturile și libertățile ei cum avea catolicismul și, ceea ce e mai grav, Biserica întreagă, cu toate instituțiile și ierarhia ei, se găsea sub teroarea protestantismului calvinesc. Conducătorul adevărat al ei era superintendentul calvin, fără a cărui autorizație vlădica nu***

putea sfinți preoții, nu putea pedepsi pe cei vinovați, nu putea vizita bisericile și nu putea soluționa nici o cauză bisericească mai importantă. Hotărârile sinoadelor românești trebuiau supuse aprobării superintendentului calvin și vlădica era dator să participe cu un număr de preoți la sinodul calvinesc și să-i supună spre revizie hotărârile propriului sinod și ca să-și însușească aici cunoașterea credinței celei adevărate."¹³³⁾ Mai erau obligați românii să renunțe la ritul Bisericii, fiind contrar concepțiilor reformate, să recunoască între Sfintele Taine numai Botezul și Cina Domnului, să elimine cultul Sfinților, icoanelor, ceremoniile de la înmormântare și cu deosebire să învețe **Catehismul calvinesc**. Pentru toate acestea, mai ales în timpul din urmă *preoțimea română a fost impusă la o excesivă contribuție de război, secătând-o de bani, cereale, fân, carne, vin etc. sărăcind-o cu totul.*

În același timp în ținuturile vecine Transilvaniei, supuse și ele aceluiași împărat, pentru preoții români, "**sacerdos nationis Valachorum**", din protopopiatul Satu Mare care, urmând pilda rutenilor, s-au unit cu catolicii în 1689, s-a propus să fie scutiți de sarcinile iobăgești ca și preoții catolici și să nu fie constrânși a da dijme preoților necatolici. *Pentru rutenii trecuți la unire a fost numit episcop Ioan Camillis*. La 23 august 1692 a apărut importanta *diplomă a împăratului Leopold I*, care stabilește scutirile și drepturile preoților ruteni care s-au unit sau se vor uni cu Roma. Cei ce sunt fiii aceleiași Biserici - se arată în diplomă - și au același conducător spiritual, indiferent de neamul din care fac parte, toți trebuie să se bucure de aceleași drepturi. Aflând că unii domni de pământ tratează pe preoții uniți ruteni ca pe iobagi, punându-i la munci alături de servitori, îi arestează, îi bat și-i batjocoresc în tot chipul atât pe ei cât și Biserica lor și lucrurile sfinte, dispune ca pe viitor preoții uniți și bunurile Bisericii Unite să se bucure de aceleași drepturi care sunt garantate preoților și Bisericii Catolice. Mai dispune să li se dea uniților ruteni terenuri pentru biserici, pentru case parohiale, cimitire și școli, iar copiii de preoți să fie socotiți ca născuți din părinți liberi și să nu fie ținuți în iobăgie. Exprimă nădejdea că nu numai rutenii, ci și alte neamuri se vor întoarce la Biserica lui Cristos Catolică.¹³⁴⁾ În anul următor - 1693 - împăratul pune în vederea consiliului de război să dea dispoziții tuturor comandantilor de trupe să ia măsurile ce se cuvin împotriva acelor care nu vor respecta scutirile și privilegiile acordate preoților ruteni uniți cu Roma.

În aceste împrejurări, la 18 decembrie 1692, guvernatorul Banfi numește în fruntea Bisericii Românești din Transilvania *ca episcop pe Teofil, dar în aceleași condițiuni de calvinizare în care au fost numiți și antecesorii săi pe timpul domniei fanaticilor principi calvini*. De aceea unii dintre români, din părțile Sătmarului, Băii Mari, Crasnei etc., urmând exemplul rutenilor, au aderat și ei la unire, preoții lor recunoscând jurisdicția episcopului greco-catolic al rutenilor, de Camillis. La 21 martie 1695 episcopul raporta congregației "*De propaganda Fide*" că a izbutit să aducă la unire 40 de preoți români din părțile Bihorului și Crasnei. În anul următor îl roagă pe cardinalul Kolonich să-i extindă jurisdicția și asupra altor ținuturi românești: Solnoc, Chioar, Maramureș ș.a. Peste 140 din aceste parohii românești care, împreună cu cele rutene, au format dieceza greco-catolică de Muncaci, vor fi dezmembrate de la această eparhie abia în anul 1853, odată cu înființarea episcopiei Gherlei, căreia îi vor fi repartizate prin bula papală *Ad Apostolicam Sedem*.

Sarcinile tot mai grele puse asupra românilor din Transilvania, a Bisericii și a clerului românesc, precum și aceste antecedente rutene de adeziune la Biserica Romei, cu păstrarea ritului, sărbătorilor, posturilor, icoanelor, cultului morților etc. au pus pe gânduri pe episcopul Teofil și fruntașii preoțimii române. "**Istoria unirii** - spune Nicolae Iorga - **pe care au întunecat-o și complicat-o patimi, ușor de înțeles, dar dăunătoare statornicirii adevărului istoric, e nu se poate mai simplă, precum simple erau împrejurările și simplă firea poporului a cărui aristocrație de popi foarte puțin cărturari, a luat în mai multe rânduri, sub doi vlădici, unul după altul aceleași măsuri pe care le porunca vremea... În vecinătate erau Domni de același neam, care erau deprinși să se amestece în afacerile Bisericii din Bălgrad... Un cuvânt venit de lași și București nu mai putea ajuta nimic... Două lucruri se puteau face: să se urmeze vechile legături cu calvinii sau aceasta să fie lepădată pentru a face o alianță religioasă cu noul domn al țării. De calvini erau sături români... Starea peste tot a românilor din Ardeal era cea mai proastă... Preoții stăteau și ei pe marginea sălbăticiei. Erau câte șase într-un sat... Numai potcapul de culoare albastră pentru popii de rând, neagră pentru protopopi, îi deosebea de ceilalți săteni. Arau, semănau și culegeau ce li se îngăduia... Ei atârnavă mai mult de domnul locului decât de protopop sau de**

vlădică. Se mai putea găsi cineva care să ție, acum când puterea trecuse în mâinile altora, la calvinismul superintendenților și domnilor rămași atunci când principele dispăruse?... Era deosebire de purtare între catolici și calvini, care trebuia să măgulească pe frații noștri chiar și în afară de făgăduieli. Calvinii «Craiului» băteau din picior, catolicii împăratului făceau propuneri, cei dintâi amenințau cu temnițele și bătăile, aceștilalți făceau să se zărească începutul unei ere de libertate și lumină".¹³⁵⁾

Iezuiții care vor acționa între români vor trebui să țină seamă, în opera lor misionară, de unele norme fixe stabilite de Sfântul Scaun pentru misionarii care activau în lumea orientală, încă din 1669 prin Congregația de Propaganda Fide, în *Monita ad misionaries in partibus orientalibus*:

- unirea trebuie să se facă în credință;
- semnul văzut al acestei uniri este recunoașterea papei ca șef suprem al Bisericii lui Hristos în lume, fiind urmașul direct al Sf. Apostol Petru, căpetenia Apostolilor;
- respectarea ritului și disciplinei Bisericii orientale, a posturilor, sărbătorilor, obiceiurilor, ceremoniilor, rugăcinilor etc.;
- **să nu îndemne pe orientali să treacă la ritul latin și a nu se îngădui astfel de treceri fără autorizația specială a Sfântului Scaun.**

Punctele dogmatice care vor trebui să fie respectate vor fi cele fixate la 1439 prin sinodul de la Florența: primatul papal, purcederea Spiritului Sfânt și de la Fiul-Filioque, existența Purgatoriului și valabilitatea pâinii nedospite, a azimei, ca materie a Euharistiei.

În limitele acestor norme au început iezuiții din Alba Iulia discuțiile de unire cu conducătorii Bisericii românești din Transilvania.

Discuțiile purtate din partea catolicilor de către iezuitul Ladislau Baranyi, paroh în Alba Iulia, cu conducătorii Bisericii românești în frunte cu vlădica Teofil, au început încă din 1693, în secret, pentru a nu afla calvinii care stăpâneau atât de aproape Biserica românească. După patru ani de discuții, când pregătirile au ajuns să fie hotărâtoare, problema unirii a fost pusă public, în sinodul convocat în cursul lunii februarie 1697, la Alba Iulia. În prima zi vlădica Teofil a arătat starea Bisericii sub calvini și efortul depus de aceștia de a-i schimba credința și ritul și, arătând folosul și binele ce ar urma prin unirea cu Roma. În ziua a doua au stabilit condițiile de unire: să primească cele patru puncte, rămânând neschimbate ritul și disciplina orientală. După stabilirea condițiilor bisericești, s-au discutat condițiile politice: să se dea Bisericii și preoțimii românești aceleași drepturi care le au catolicii și să nu mai fie socotiți tolerați. Apoi s-a stabilit ca hotărârile luate să fie aduse la cunoștința împăratului și a cardinalului Kolonich. Pe baza hotărârii aduse la sinodul din februarie, la 21 martie 1697, s-a redactat declarația prin care Biserica pravoslavnică românească din Transilvania se unește cu Biserica Romei:

"Noi Teofil cu mila lui Dumnezeu episcopul Bisericii românești din Ardeal și din părțile Țării ungurești lui împreunate și tot clerul aceleiași Biserici, lăsăm pomenire prin scris a ceea ce a fost tuturor cărora se cuvine, cum că în trecuta lună din februarie când am avut săbor mare în Bălgrad cu o inimă am așezat ca să ne întoarcem în sânul Maicii Biserici romano-catolicești și iarăși să ne unim cu ea, toate acele primindu-le și crezându-le, care ea le primește, le mărturisește și le crede. Și mai întâi mărturisim acele patru puncte în care până acum ne-am împerecheat" (urmează cele patru puncte privitoare la Primatul papal, Purgatoriul, azima ca materie validă a Sf. Euharistiei și Filioque). După această mărturisire se cer de la împărat, **"privilejuri și scutițe, care le au nu numai preoții romano-catolici ci și arianii, luteranii și calvinii".** După încheiere, declarația este semnată de Teofil și 12 protopopi.

Cu toate că declarația de unire a devenit publică și trimisă împăratului, calvinii își exercitau în continuare jurisdicția asupra Bisericii românești. La 9 aprilie 1697, la două luni după sinodul de unire, o dispoziție a lui Teofil prin care numea provizoriu pe protopopul Ioan din Hunedoara, în locul lui Nicolae, decedat, pe pagina 2 găsim ordinul de numire redactat în ungurește și semnat de superintendentul Vesszpremi Istvan **"episcop ardelean reformat maghiar și român"**, care însărcinează pe același **"popă Ioan"** cu conducerea provizorie a protopopiatului până se va întruni sinodul calvinesc care-l va așeza definitiv și-i va lua jurământul.¹³⁶⁾

Acțiunea pentru unire continuă cu intensitate. La 10 iunie 1697 au semnat alți 12 protopopi declarația de reunire. Dar urgentarea problemei, la Viena, devine pentru moment inutilă fiindcă, în iulie, Teofil a încetat din viață. A stăruit suspiciunea că ar fi fost otrăvit.

Ales grabnic, cu acordul calvinilor, Atanasie Anghel, preot, originar din Bobâlna, jud. Hunedoara, fiul preotului de acolo, la 28 ianuarie 1698 a fost hirotonit episcop la București, de unde s-a întors cu daruri din partea domnitorului Constantin Brâncoveanu, dar și cu *Instrucțiunea* stabilită de patriarhul Dositei al Ierusalimului, prezent în București, redactată în 22 de puncte, între care faimosul punct 5, de a nu întrebuița la slujbe limba românească, ci "*slovineasca sau elineasca*". Toate punctele prevăd dispoziții împotriva calvinismului, doar în punctul 10 pare a se referi la catolici, cerând să facă Sfânta Cuminecătură cu pâine dospită.¹³⁷⁾ Odată cu declarația de unire, sinodul din februarie 1697 ceruse și câteva drepturi de natură politică, la care s-au opus cu toată hotărârea guvernatorul George Banfi și cancelarul Nicolae Bethlen, ambii calvini, petrecând și ei atunci la Viena. Hotărârea imperială, luată la 16 aprilie 1698 și comunicată guvernului ardelean la 28 mai, ținând cont și de dorințele calvinilor, *împărtășește pe preoții români de privilegiile și drepturile preoților cultului cu care se vor uni*, calvinii dorind și ei să-și asigure unirea românilor, promițând acum și ei aceleași privilegii, fiindcă cine izbutea să-i câștige pe români devenea majoritar și astfel domina politic întreaga activitate a țării. Dar împotriva unirii cu calvinii pledau nu numai Instrucțiunile date de Dositei, ci și trecutul atât de recent de umilințe și prozelitism care tindea să înlocuiască cu totul *Legea românească*.

În scopul de a clarifica situația, Atanasie a convocat *sinodul de la 7 octombrie 1698*, la care, la început au fost invitați numai protopopii, apoi, având în vedere importanța hotărârilor ce trebuiau luate, sinodul a fost întregit cu preoții și cu câte 2-3 frunțași din fiecare parohie. O însemnare păstrată la Nilles arată că 2270 de preoți au semnat hotărârile sinodului, preoții parohi care au făcut, pe rând, mărturisirea credinței. Întregirea sinodului a fost făcută pentru a nu putea fi acuzați episcopul și protopopii că au făcut unirea singuri... Aceasta a fost o consultare a poporului, fără precedent până atunci în uniri religioase. În urma acestei adeziuni s-a redactat declarația de unire de la 7 octombrie 1698, semnată de episcopul Atanasie și 38 protopopi districtuali.

CARTEA DE MĂRTURIE

"Noi mai jos scrișii, protopopii și popii bisericilor românești dăm în știre tuturor celor ce se cuvine, mai vârtos Țării Ardealului. Judecând schimbarea acestei lumi înșelătoare și nestarea și neperirea sufletelor căruia în măsură mai mare trebuie a fi decât toate, din buna noastră voie ne unim cu Biserica Romei cea catolicească și ne mărturisim a fi mădulările acestei Biserici sfinte, catolicească a Romei prin această CARTE DE MĂRTURIE a noastră și cu acelea privilegiuri voim să trăim cu care trăiesc mădularele și popii acelei Biserici sfinte, precum înălțimea sa și încoronatul craiul nostru în milostenia decretului înălțimii sale ne face părtași... S-a dat în Bălgrad în anii Domnului 1698 în 7 zile a lui octombrie". După aceea cu un scris mai mărunț, dar de aceeași mână, continuă: ***"Însă întru acest chip ne unim și ne mărturisim a fi mădularele sfintei catolicești Biserici a Romei, cum pe noi și rămășițele noastre din obiceul Bisericii noastre a Răsăritului să nu ne clătească, ci cu toate ceremoniile, sărbătorile, posturile, cum până acum așa și de acum înainte să fim slobozi a le ține după calendarul vechi și pe cinstitul vlădicul nostru Atanasie până la moartea sfinției sale să n-aibă puterea a-l clăti din scaunul sfinției sale..."*** După pecetea episcopului și semnătura lui și a celor 38 de protopopi se mai adaugă: ***"Și așa ne unim acei ce-s scriși mai sus cum toată Legea noastră să stea pe loc. Iară de n-ar sta pe loc acele, nici aceste puncte să n-aibă nici o tărie asupra noastră și vlădica nostru Atanasie să fie cap și nimeni să nu-l hărbutăluiască"***.¹³⁸⁾

În timpul cât se purtau discuțiile de unire, între 20 octombrie - 12 decembrie 1698, și-a ținut și dieta ședințele, tot la Alba Iulia, cu scopul declarat de a stabili noi contribuții asupra clerului român în legătură cu cantonarea de trupe în țară. La 23 noiembrie, dieta a luat în dezbatere și rezoluția împăratului de la 16 aprilie, rugându-l să renunțe la punerea pe picior de egalitate a preoților români, chiar dacă se vor uni cu vreunul din cultele recunoscute, aceasta constituind o injurie, o umilință și un prejudiciu pentru cele trei națiuni. Drept răspuns la această intervenție, Episcopul Atanasie și preotul Baranyi cer Cardinalului Kolonich să demaște la împărat uneltirile calvinilor. La 16 februarie 1699, împăratul, luând la cunoștință de unirea românilor, emite diploma cunoscută sub numele de Diploma I-a a Leopoldină, prin care, asemeni celei date pentru ruteni la 23 august 1692, stabilește ca *bisericile, fețele bisericesti și lucrurile de lege grecească ce sunt unite cu Sfânta Biserică a Romei... aceeași*

scutință bisericească să o aibă... ca și a celor de lege latinească. Diploma a produs o impresie foarte dureroasă în sunul națiunilor privilegiate. Cei dintâi care reacționează sunt chiar catolicii, care dau lui Atanasie instrucțiuni pentru a nu extinde drepturile asupra întregii mase de preoți și a rudeniilor lor, ci numai a câte unul din fiecare parohie.

Discuțiile încinse, controversate și, cu deosebire, agitația calvinilor l-au obligat pe împărat să intervină cu încă o diplomă, la 12 decembrie 1699, prin care respinge afirmațiile că românii ar fi constrânși la unire cu catolicii și arată că *au libertatea de a se uni cu una din cele patru religii recepte sau a rămâne în starea lor de acum.* Dar guvernul Transilvaniei nu se astâmpără și, în speranța că-i va putea hotărî pe români pentru calvinism, cu tot protestul lui Atanasie, a întreprins o anchetă pentru a obliga pe fiecare locuitor român să se declare personal dacă vrea să rămână în legea veche, sau vrea să treacă la una din cele patru religii. Se cunosc prea puțin rezultatele acestei anchete. Unii s-au declarat că vreau să rămână în legea veche, deci cu ceremoniile pe care unirea cu Roma le lasă neatînse. Mulți au declarat că ei cred în ceea ce crede Vlădica.

În acest timp, în părțile Chioarului, alți 12 preoți, și ale Sătmarului alți 58, în frunte cu protopopul din Ruseni, au aderat la unire, solicitând jurisdicția episcopului de Muncaci, Camillis.

Făcând vizitații canonice, cu deosebire în părțile mai "*fierbinți*" ale diecezei, episcopul Atanasie Anghel s-a convins de rezistența unor preoți, cum au fost cei din Țara Hațegului, care se socoteau uniți cu calvinii, sau cei din părțile Brașovului și Făgărașului, mult timp scoși de sub jurisdicția Bălgradului, s-a hotărît să convoace un nou *sinod la 4 septembrie 1700*, iarăși cu o largă participare, la care au fost prezenți protopopii, fiecare cu "juratul" său, cu câte doi preoți și câte trei țărani fruntași. După ce vlădica a pus în discuție problema unirii, s-au declarat toți de acord, inclusiv boierii din Țara Făgărașului. Mai greu s-au lăsat convinși cei din Hunedoara și din scaunele săsești ale Brașovului și Sibiului. În ziua a 2-a, la 5 septembrie, Sinodul a stabilit că primește cele patru puncte și altceva nimic, apoi, în aceeași zi, a redactat MANIFESTUL de unire în care arată că **"slobozi de bună voie și porniți de Duhul Sfânt ne-am unit cu Biserica Romano-catolică și prin rândul acestora ne mărturisim a fi mădularele ei, toate primindu-le, mărturisindu-le și crezându-le, câte le primește, le mărturisește și le crede dânsa și mai ales acele patru puncturi, în carele ne vedem până acuma a fi osebiți..."** După ce arată că așteaptă aceleași privilegii de care se bucură "**cei de ritul latinesc, după Sfintele Canoane și privilegiurile de fericiti răposații crai ai Ungariei date**", "**Manifestul**" a fost semnat de episcopul Atanasie și de 54 protopopi reprezentanți a 1640 preoți (după Clain, iar după Nilles 1563). Printre ei și Ioan din Hunedoara cu cei 50 de preoți, Sava din Săliște cu 15 preoți, Petru din Sibiu cu 33 preoți, Vasile din Brașov cu 35 preoți etc., consfințind astfel unirea cu Roma după tratative purtate sub doi ierarhi, aproape 8 ani.

Din cele de mai sus se desprind câteva succinte concluzii:

- *Unirea Bisericii* românești din Transilvania cu Biserica Romei, *nu a fost rezultatul unei constrângerii*, cum susține o istoriografie interesată, ci urmarea unor tratative purtate între reprezentanții celor două Biserici începute în 1693 sub Episcopul Teofil și terminate în 1700 sub Atanasie Anghel.

- Străbunii au fost conștienți că *revin la Biserica Romei de care au fost despărțiți: "Cu o inimă am așezat ca să ne întoarcem la sânul Sfintei Maicii Biserici Romano-catolicești și iară să ne unim cu ea, toate acelea primindu-le și crezându-le, care ea le primește, le mărturisește și le crede"*.

- Unirea este deci rezultatul persuasiunii, al convingerii câștigate în urma discuțiilor și tratativelor de aproape 8 ani. O influență la adoptarea hotărîrii a avut și propaganda agresivă a calvinismului care prin unirea cu reformații amenința Biserica românilor cu dispariția.

- Împăratul, deși catolic, a căutat întotdeauna să păstreze un echilibru între confesiuni și n-a intervenit în desfășurarea evenimentelor pregătitoare unirii, dovedindu-se mai mult un arbitru care a favorizat, în egală măsură, cele patru religii recepte din Transilvania.

- Ultimul argument de care se folosesc, de regulă, dușmanii unirii este *contestarea și pretinsa falsificare a documentelor*, cum s-a întâmplat și la Sinodul din Florența din 1439; când apusenii încercau cu texte din Sfinții Părinți să dovedească dogmele contestate, bizantinii pentru a justifica respingerea, susțineau că textele respective sunt falsificate sau interpolate de latini. Disputa de contestare a autenticității documentelor unirii religioase a românilor din Transilvania cu Roma a inițiat-o Nicolae Densușianu, care a contestat identitatea textului românesc cu cel latin al "**Manifestului**" de

unire al sinodului din 7 octombrie 1698, susținând că textul românesc ar consemna numai o uniune sau *"alianță"* religioasă pentru a obține **"privilegiomuri cu care trăiesc mădularele și popii acestei Biserici sfinte"** și nu o *unire dogmatică*, așa cum reiese din textul latin al sinodului care ar fi fost falsificat de iezuiți. Istoricul Augustin Bunea încă la 1893, a publicat în **"Cestiuni din dreptul și istoria Bisericii Române Unite"**, partea a II-a, studiul **Autenticitatea și genuinitatea manifestului de unire cu Biserica Romei din 7 octombrie 1698**, dovedind identitatea manifestului redactat în cele două limbi, deosebirile de nuanțare, proprii fiecărei limbi, sunt nesemnificative, fondul fiind în ambele variante identic. N. Densușianu, contestând unirea în baza variantei românești a **"Manifestului"**, confundă, voit, când interpretează cuvântul **"unire"** identic cu **"alianță"**. Or, *alianța* are întotdeauna caracter limitat și se încheie între două sau mai multe state, care își păstrează frontierele care le despart și tot specificul etnic național, colaborarea lor fiind numai în anumite situații sau acțiuni bine determinate, pe când unirea, chiar între două țări - cazul Principatelor Române la 1859 - elimină tot ce le-a despărțit până atunci, formând un stat unitar, o singură țară fără frontiere între ele, o singură constituție, un singur drapel, un singur imn, o singură conducere, cetățenii ambelor țări devenind după unire fii egali ai aceleiași patrii. Așa interpretează istoria cuvântul **"unire"**. Manifestul de unire din 1698 susține clar: **"din bunăvoia noastră ne unim cu Biserica Romei cea Catolicească și ne mărturisim a fi mădulările acestei Biserici Sfinte, catolicească a Romei din această carte de unire"**... Mădulările nu formează **"alianță"** cu corpul ci sunt părțile lui constitutive ale aceleiași organism: **"Precum corpul este unul, deși are mai multe mădulări... toate mădulările corpului formează un singur corp"** (I Corinteni XII, 12). Așa și **"mădulările"** Bisericii catolice de rit latin, bizantin, armean, copt etc., toate formează un singur Corp al Bisericii una, sfântă catolică și apostolică, unitate caracterizată prin mărturisirea aceleiași credințe, împărtășirea cu aceleași Sfinte Taine și supunerea aceleiași conduceri, urmașului Sfântului Apostol Petru, pontifului roman. Expresia **"din bună voia noastră"** nu este una formală și reală, lipsind orice act de presiune, fiindcă românii au putut *alege* să se unească cu oricare din cele patru religii recepte din Transilvania sau cu nici una și să rămână în continuare în credința lor, conform diplomei imperiale din 14 aprilie 1698. Nici un istoric român sau străin și nici un filolog nu a reluat disputa inițiată de N. Densușianu decât istoriografii Ortodoxiei confesionaliste românești. Dintre aceștia ne rezumăm la profesorul sibian Mircea Păcurariu, exponentul cel mai autentic al curentului antiunionist și reprezentantul lui, caracteristic tocmai pentru susținerea cu rea-credință a falsurilor. Pentru profesorul sibian **"Manifestul"** unirii este redactat în **"termeni vagi"**. Reproducând parțial din manifest, pentru a fi credibil omite ceea ce nu-i convine, deși este esențial interpretării textului, anume din pericopa **"și pe cinstitul Vlădica nostru Atanasie, nimeni până la moartea Sfinției Sale să n-aibă putere a-l clăti din scaunul Sfinției Sale, ci tocmai de i s-ar tâmpla moarte, să stea în voia soborului pe cine a-l alege să fie Vlădică, pe care Sfinția Sa Papa și Înălțatul Împărat să-l întărească și Patriarhul de sub biruința Înălției Sale să-l hirotonească"**... În broșura sa de propagandă antiunionistă, *Uniația, pagini din istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania*, (Edit. "Vox", 1991, Satu Mare), pag.17, omite din text *competența Papei, stabilită de sinod, de a-l confirma, "întări"* pe vlădica nou ales și lansează **"probabilitatea"** că părinții sinodali au vizat ca arhieru hirotonisitor pe Patriarhul ortodox sârb din Carlovitz. Dar pentru așa ceva nu era nevoie nici de unire și nici să-l **"întărească"** Papa. În mod cert este vorba de un ierarh catolic din Imperiul habsburgic. Căci dacă ar fi fost vorba numai de o alianță religioasă rămâneau cu hirotonirile de episcopi în continuare în Țara Românească, așa cum a fost până la 1698 și nu schimbau pe Mitropolitul Ungro-Vlahiei cu Patriarhul sârb din Carlovitz. De altfel, trecerea timpului a confirmat că episcopii uniți, după Atanasie Anghel, au fost hirotoniți de ierarhi greco-catolici ruteni, **"de sub biruința Înălției Sale"**, de la Muncaci, până la Ioan Bob cu care începe șirul hirotonirilor oficiate de episcopi români uniți greco-catolici.

- Nu se poate compara adevărata revenire făcută de părinții noștri prin unirea de la 1700 cu parodia numită **"revenire"** din 1948, care a fost un complex de crime, în fraternă complicitate, un guvern comunist și ateu și o ierarhie ortodoxă, la fel de vinovată.

CAPITOLUL X

GREUTĂȚILE ÎNCEPUTULUI. REAȚIILE ÎMPOTRIVA UNIRII

Fiecare din părți a căutat să-și asigure roadele unirii. Catolicii au pretins garanții pentru păstrarea integrală a credinței, iar preoțimea română, în frunte cu episcopul Atanasie, dorea să fie din nou confirmate drepturile, libertățile și privilegiile promise și cuprinse în diplomele și hotărârile imperiale de până acum. Cardinalul Kolonich, deși a fost sfătuit de sfetnicii săi că unirea nu poate fi întărită cu preoți de rit latin, față de care românii, infestați după schismă de atâta ură antilatină, vedeau rău un paznic iezuit pe lângă episcopul lor, totuși a cerut să i se impună lui Atanasie un astfel de teolog, pentru a avea garanția păstrării curate a credinței. Aceste garanții, atât pentru unii cât și pentru ceilalți, au fost cuprinse într-o *diplomă* a împăratului Leopold I, numită *a II-a leopoldină* din 19 martie 1701 și în *Jurământul și reversalul* semnat de Atanasie la 7 aprilie 1701. Diploma stabilește drepturile și îndatoririle episcopului, clerului și Bisericii românești. Preoții vor fi scutiți de orice fel de sarcini publice, de dări, de vămi la treceri peste râuri, de dijme, ca și nobilii țării, iar mirenii devin și ei *fii ai patriei* în loc de tolerați până atunci, cu dreptul de a ocupa și ei orice beneficiu public. Diploma sublinia mânia împăratului împotriva acelor ce nu vor respecta drepturile preoțimii unite și-i vor pune, în continuare, la muncă, exploatându-i ca pe iobagi. După asigurarea, în trei articole, a privilegiilor, urmează articolele care stabilesc condițiuni, printre altele:

- să se ia din mâinile clerului catehismul calvinesc;
- vlădica va primi pe lângă dânsul un teolog, *causarum auditor generalis*, care va supraveghea respectarea disciplinei, canoanelor și poruncilor Bisericii;
- va depinde de arhiepiscopia din Strigoni, aceasta fiind autoritatea bisericească imediat superioară;
- nu va ține legături și nu va corespunda în numele Bisericii cu nici un necatolic, mitropolit, patriarh, principe al Țării Românești, iar dacă va avea de scris probleme personale, va arăta scrisoarea teologului înainte de a o trimite;
- nu va spori inutil numărul preoților pentru a nu păgubi pe stăpânii de pământ;
- nu va hirotoni preoți bigami;
- cărțile ce se vor tipări vor fi supuse cenzurii teologului;
- înainte de a pretinde privilegiu preoții trebuie să facă mărturisirea credinței înaintea teologului și a episcopului;
- în caz de vacanță a scaunului episcopal, Biserica unită va propune trei candidați dintre care împăratul îl va numi pe unul.

Rolul acestei diplome a fost foarte important pentru Biserica Română Unită, deși a fost diminuat, dintr-un punct de vedere, prin impunerea teologului romano-catolic și, mai ales, prin hirotonirea - sub conditione - la Viena, a doua oară, a lui Atanasie, la insistența teologilor vienezi, fără aprobarea Sfântului Scaun și obligația impusă de cardinalul Kolonich să depună *Jurământul* și să semneze *reversalul*. Istoricii bisericești convin, pe bună dreptate, că acestea au fost acte de umilință la care a trebuit să coboare episcopul și care trebuiau evitate. Deși obligația de a ține lângă sine teologul latin, cu misiunea de a supraveghea toată activitatea episcopului, pare a fi actul cel mai umilitor, nu trebuie să uităm deficiențele care s-au strecurat în Biserica românească, rămasă cu un cler nepregătit, în atâtea veacuri de stăpânire străină. Se desfăceau foarte ușor căsătoriile, se hirotoneau preoți bigami, se organizau petreceri zgomotoase în reședințele eparhiale, se înlocuiau și se mutau preoții dintr-o parohie într-alta, după bunul plac și interesul protopopilor sau episcopului. Toate acestea trebuiau eliminate din Biserică. Garanția neproliferării lor a constat în numirea teologului iezuit, fără de care nu se putea rezolva nici un act de administrare episcopală. Toată lumea știa de acum că șeful real al Bisericii românești este teologul, care o va ține cu mult mai bine în mână decât superintendentul calvin pe baza condițiilor impuse de principii Transilvaniei la numirea episcopilor. *Legea românească* se păstra însă, neatinsă, cu toate că sinodul devenise un element de simplă decoratie. Situația acesta va dura puțin, fiindcă urmașii lui Atanasie vor avea ceea ce i-a lipsit lui, pregătirea teologică, în baza

căreia devin ei stăpânii eparhiei, nu teologul iezuit. Începând cu Ioan Giurgiu Patachi, episcopii români uniți și, mai târziu, mitropoliții și episcopii diecezani vor proveni din elementele clerului cu cea mai solidă pregătire teologică.

În mai 1701 Atanasie a venit acasă însoțit de teolog, călugărul iezuit *Carol Neurauter*. A fost instalat în 20 iunie, cu un fast și o pompă nemaiîntâlnite până atunci, la care a participat și oficialitatea reprezentată prin vistiernicul Ardealului, Ștefan Apor. Însă unirea, care s-a crezut formal încheiată cu actele de la Viena și instalarea fastuoasă de la Alba Iulia, a avut, atât în țară cât și în străinătate, dușmani foarte puternici. În Transilvania, cei dintâi și cei mai puternici au fost cele trei Biserici protestante și, în primul rând, calvinii și unitarienii, care dețineau cele mai importante slujbe în stat și erau proprietarii celor mai multe sate românești. Pentru ei, unirea românilor cu catolicii, a însemnat pierderea multor mii de brațe de muncă iobăgească, brațele preoților și familiilor lor - soție și copii - pierderea dijmelor precum și a contribuțiilor către stat, la care preoții erau obligați până atunci. Nici proprietarii catolici n-au văzut bine unirea, fiindcă și ei pierdeau aceleași contribuții, în calitate de stăpâni ai satelor românești. Prin drepturile date mirenilor de a nu mai fi socotiți ca *tolerați*, devenind cetățeni îndreptățiți a ocupa funcțiuni de stat, era amenințat cu prăbușirea însuși sistemul constituțional al țării. De aceea, când Inochentie Micu Clain a pus problema în dietă, a provocat izbucnirea revoltei nobiliare, gata-gata să-l arunce pe fereastră. O dușmănie neîmpăcată manifestau ierarhii din Principate, cu deosebire cei din Țara Românească, de mitropolia căreia a depins, până la Unire, Biserica din Transilvania. Acolo petrecea, de multă vreme, patriarhul Dositei al Ierusalimului, autorul *Instrucției* dată lui Atanasie cu ocazia hirotonirii de la București, din ianuarie 1698.

În comitatul Maramureșului, bucurându-se de sprijinul calvinilor, păstora în 1690 episcopul *Iosif Stoica*, numit încă de ultimul principe calvin, Mihai Apafi. Aici își găseau refugiul mulți dintre cei ce, din diferite principii nu primeau Unirea.

Protestanții împiedicau preoțimea de pe pământurile lor să adere la unire, printr-o persecuție uneori chiar sângeroasă, eludând obligațiile stabilite prin Diploma a II-a leopoldină, neacordând scutirile prescrise cuvenite uniților. Încă din octombrie 1700 episcopul Atanasie se plângea că preoții trecuți la unire sunt alungați din parohii, bătuți, întemnițați, li se luau vitele, li se dărâmau bisericile.¹³⁹⁾

Multă tulburare a produs *Ion Țârca din Gâmbuț* care, râvnind vlădicia, a trecut în Țara Românească unde a cerut hirotonirea de episcop. Revenit în Ardeal, a refuzat să se prezinte la chemarea lui Atanasie. Prins și întemnițat, a evadat cu ajutorul calvinilor. Cert este că acest Țârca s-a unit cu calvinii, s-a ridicat împotriva unirii și a slujit un timp, mai înainte, ca pastor într-o parohie româno-calvină, de unde și-a pierdut urma. În 1706 sau la începutul anului 1707, în timpul răscoalei lui *Rákoczi* a revenit în Ardeal și s-a așezat la Alba Iulia, unde a ocupat scaunul episcopesc, părăsit de Atanasie care s-a retras la Sibiu unde era și guvernul țării. Din cauza teroarei desfășurate de Țârca cu ajutorul curuților răsculați, întreaga operă a unirii a fost amenințată cu prăbușirea, dar în curând trupele răsculate au fost învinse și alungate și cu ele a plecat și Țârca. La un sinod convocat de Atanasie în toamna anului 1707, la care au participat 33 de protopopi, reînnoindu-și adeviziunea de la 1700, au semnat cu toții o nouă declarație de unire, l-au declarat pe Țârca nedemn de episcopie și și-au mărturisit supunerea față de episcopul Atanasie.

În timpul răscoalei au încetat din viață împăratul Leopold I (1705) și cardinalul Kolonich (1707). Răscoala a luat sfârșit abia în 1711, an în care, în împrejurări încă nelămurite, probabil sub influența rușilor ajunși în Moldova cu Petru cel Mare, s-a produs în Biserica Unită o încercare de revenire la Ortodoxie, la care, sub presiune, ar fi aderat însuși episcopul Atanasie, revenind însă grabnic asupra ei. Aceste tulburări de tot felul au îngreunat foarte mult viața Bisericii unite. În Maramureș, episcopul *Iosif Stoica* deși ducea o viață destrăbălată și a fost anchetat și închis pentru fărădelegile sale, datorită intervențiilor calvinilor, care aveau un mare interes ca Stoica să fie episcop, a fost eliberat. Aici s-a refugiat și Țârca. După atâtea aventuri, rămas neastâmpărat și nestăpânit, și-a continuat activitatea de destrămare, hirotonind bigami, jefuind mănăstirea Uglea, oprind sate de la slujbe (cu interdict) și revenind asupra opreliștei numai pentru bani, supus unei aspre investigații în 1709 a dispărut pierzându-i-se urma pentru totdeauna. În 1711 a murit și Iosif Stoica. Urmașul său, *Ștefan Serafim Petrovan*, un om nedecis, a cochetat și el cu catolicii, însă calvinii l-au împiedicat în acțiunile sale.

În Bihor, datorită puternicei influențe a reformaților, 16 sate românești au trecut de la unire la calvini **"pilda lor pare a fi urmată și de românii din județul vecin al Sătmărulei"**.¹⁴⁰⁾ Tot în Bihor întreține o

propagandă neîntreruptă episcopul sârb al Aradului. La 19 august 1713 vlădica Atanasie a încetat din viață.

EPISCOPUL IOAN GIURGIU PATACHI (1723-1727). După moartea lui Atanasie a urmat o vacanță de zece ani a scaunului episcopal, la care conducerea a avut-o teologul iezuit. Tulburările au continuat. Protopopii adunați la începutul lui noiembrie 1713, au oferit scaunul vlădicesc *iezuیتului Szunyog*, fostul teolog al episcopului decedat, dar acesta, invocând statutele ordinului iezuit care opresc pe membrii săi să ocupe demnități în afara tagmei călugărești, a refuzat. După aceea l-au ales în unanimitate pe cehul *Venceslav Franz*, fost secretar al lui Atanasie. Dar împăratul a refuzat pe motivul că era laic și sinodul trebuia să propună conform Diplomei a II-a Leopoldine, trei candidați dintre care împăratul trebuia să numească pe unul. Curtea din Viena a dorit și a cerut ca între candidați să fie și *Ioan Giurgiu Patachi*, preot misionar român de rit latin în Făgăraș. După multe tratative cu protopopii, s-a ajuns la un consens în baza căruia la 23 decembrie 1715, împăratul Carol VI îl numi episcop pe Ioan Giurgu Patachi, născut în anul 1682 din părinți români, în satul Strâmbu, comitatul Solnocului, în ungurește Horgos Patak, de unde și numele lui. Rămas orfan de ambii părinți, a fost crescut de iezuiți. A studiat la Cluj, Sabaria (Szambathely), Viena și Roma. Din 1712 era preot misionar în Țara Făgărașului.

Începându-se zidirile noii cetăți a Albei lului, căzând în perimetrul lucrărilor printre altele au fost demolate și **"Mitropolia Bălgradului cu Biserica cea de Mihai Vodă cel Viteaz pe la 1600 făcută"**.¹⁴¹ Terenul primit în cartierul *Maieri* al orașului și suma de 1300 florini necompensând paguba făcută, odată cu diploma din 23 decembrie 1715 prin care îl numise pe episcopul I.G.Patachi, împăratul a înzestrat episcopia cu moșiile, domeniile fiscale, de la Sâmbăta de Jos, districtul Făgărașului și de la Gherla. Reînființând iarăși la Alba Episcopia romano-catolică, scoasă de reformați la 1566 și ținând cont de hotărîrea conciliului Lateran din 1215, că în aceeași localitate nu pot rezida doi episcopi catolici, Episcopia română unită a fost mutată la Făgăraș, aproape de domeniul de la Sâmbăta de Jos. Abia la 1721 a fost aprobată numirea lui I. Giurgiu Patachi de Sfântul Scaun prin bula papală *Rationi Congruit*. Înainte de hirotonirea ca arhiepiscop, a trecut de la ritul latin la cel oriental, devenind călugăr bazilian în Agram, unde a fost sfințit episcop. La 17 august 1723 a fost instalat festiv în catedrala *"Sfântul Nicolae"* din Făgăraș. După abia patru ani de episcopat, la 29 octombrie 1727, I.G.Patachi a încetat din viață în vârstă de abia 45 de ani.

Se cuvine să ne oprim în mod deosebit asupra importanței bulei papale **"Rationi Congruit"**, prin care, pe de o parte se *canonizează Episcopia Română Unită de Făgăraș*, iar pe de altă parte este *actul de naștere al școlilor din Blaj*.

În vremea când în Moldova la 6 octombrie 1711 și în Țara Românească la 5 ianuarie 1716 se instalase regimul fanariot, prin care ortodoxia filo-turcă și antiromană își desfășoară nestingherită activitatea sub protecția otomană, în Transilvania, Biserica românească, intrată cum a putut în comuniune cu Biserica Romei a dat naștere unei instituții românești, de cea mai mare importanță pentru întregul neam, Episcopia Română Unită a Făgărașului, în cadrul căreia, după stabilirea reședinței la Blaj, va lua ființă Mănăstirea cu seminarul "Sfintei Treimi", *"Mama și învățătoarea întregului neam românesc"*, așa cum a numit-o Petru Maior, instituție care, pe lângă seminarul *"Bunei Vestiri"* a întemeiat și *"Fântânile Darului"*, sau școlile blăjene, izvor de apă vie pentru toți românii, atât de o parte cât și de cealaltă a Carpaților. Baza lor juridică a fost Bula papală, promulgată la 18 mai 1721 de către Papa Inocențiu al XIII-lea (1721-1724), cunoscută - după cuvintele de început - **"Rationi Congruit"**. Așa începe: **" Rationi Congruit et convenit honestari"...** **"Se cuvine și se potrivește rațiunii, judecății sănătoase să onoreze"**... inițiativa antecesorului său, Clemente al XI-lea (1700-1721), decedat cu două luni înainte (la 19 martie 1721).

Câteva antecedente lămuritoare:

Inițiatorul acestei bule, promulgată de Papa Inocențiu al XIII-lea, a fost antecesorul său în scaunul Sfântului Apostol Petru, Papa Clemente al XI-lea care anterior alegerii, s-a numit Giovanni Francesco Albani și se pare că era de origine aromân. În orice caz este sigur că a fost în bune relații cu domnitorul Constantin Brâncoveanu și cu boierii Cantacuzini din Țara Românească, îndeosebi prin Răducanu (Radu sau Rodolfo), fiul lui Constantin Stolnicul Cantacuzino, cunoscutul protector al

catolicilor, el însuși *greco-unit* (ortodox unit). Răducanu, studiind la Padova, a fost omul de legătură între Brâncoveanu și Papă, încă înainte de urcarea acestuia în Scaunul Pontifical.

Radu Dudescu, Mihail Cantacuzino, fratele Stolnicului și soția lui Păuna, cu fiii Radu și Constantin, părăsind Țara Românească după martiriul lui Brâncoveanu și al fiilor săi la Constantinopol, ajung pe furiș, prin Messina, Napoli, Bologna, Ferrara și Veneția la Viena, pentru a cere protecție împărătească. Păuna merge la Papa Clemente XI personal, pentru protecția fiului ei Radu. Legăturile Cantacuzinilor cu papalitatea vor continua și după aceea. Așa se explică fixarea episcopului Ioan Giurgiu Patachi și a reședinței episcopiei Române unite la Făgăraș, fiindcă Țara Făgărașului era o feudă a Țării Românești.

Alt motiv al mutării episcopiei românești, de la Alba Iulia la Făgăraș, a fost pretenția episcopului romano-catolic Martonffi, instalat cu mare fast creat de protopopii români greco-catolici, la 17 februarie 1716, după restaurarea episcopiei catolice a Transilvaniei, din care a fost alungat episcopul pe la jumătatea secolului al XVI-lea de către calvini, potrivit hotărârii Conciliului Lateran II din 1215, în virtutea căreia nu pot avea reședință două episcopii catolice în aceeași localitate, a cerut ca el să fie unicul episcop cu jurisdicție peste toți catolicii din Transilvania, de ambele rituri, iar Ioan Giurgiu Patachi să fie vicatul său. Or, acum erau cu totul schimbate lucrurile față de 1215, când papii cereau într-una protecția românilor catolici de rit bizantin, prin numirea unui episcop vicar pentru ei, ceea ce episcopii maghiari n-au făcut. Acum Biserica Română Unită își avea deja cristalizată ființa încă de la unirea din 1700.

Diplomația papală ajunsese astfel într-o gravă încurcătură. Numai dragostea Papei Clemente XI față de români pe care-i cunoștea prin Cantacuzini, inculșina și vizuinea lui superioară, a salvat cauza printr-o acțiune diplomatică. Papa ar fi dorit pentru români o arhiepiscopie autonomă, dar opoziția maghiaro-vieneză era foarte greu de învins. Cel ce nu putea canoniza Diploma a II-a Leopoldină, nu putea aproba nici cererea lui Martonffi, dar nu putea anula nici diploma cu condițiile ei umiltoare, cu dependența românilor de Esztergom. În situația aceasta a găsit totuși, o ieșire fericită. Prin bula **"Rationi Congruit"**, pregătită de el și publicată de urmașul său, Inocenție al XIII-lea trece peste prevederile Conciliului Lateran, și nu-i supune pe românii greco-catolici episcopului romano-catolic de Alba Iulia, creând pentru ei Episcopia greco-catolică de Făgăraș. Atât alegerea persoanei episcopului cât și a reședinței episcopale, Papa le-a făcut la sugestia Cantacuzinilor (Nilles, Symbolae, P.408/409).

Acum este momentul să arătăm cum bula papală este certificatul de naștere al școlilor din Blaj: **"predecesorul nostru - spune Papa Inocențiu în bulă - același Clemente al XI-lea, a voit ca atunci și cât mai curând să se cumpere reședința episcopală, pentru care se află destinată suma de 4.000 de florini. De asemenea, după rânduielile ritului grec, în aceeași Biserică a Făgărașului trebuie să fie așezați călugări și preoți, de cumva nu sunt de rit bizantin, așa cum s-a menționat, care să țină locul canonicilor și capitulului. Ba și mai mult, la numita Biserică a Făgărașului să fie promovați și aduși numai episcopi care țin ritul răsăritean și care să aibă și să poată exercita jurisdicție asupra acestora"**. Separarea de episcopia de Alba Iulia și dreptul de a avea mănăstire și călugări după regula Sfântului Vasile cel Mare, îmbrățișată de Episcopul Ioan Giurgiu Patachi, n-a putut fi dusă la bun sfârșit din cauza morții atât de timpurii a acestuia, dar urmașul său în episcopat Inocenție Micu Clain, pe temeiul bulei **"Rationi Congruit"** va stăruia la Roma și la Viena pentru obținerea fondurilor necesare pentru mănăstire. În această mănăstire se vor așeza călugării Atanasie Rednic, Grigore Maior, Gherontie Cotorea ș.a., primii dascăli ai școlilor românești din Blaj.

Pastorația Episcopului Ioan Giurgiu Patachi a fost extrem de grea. A urmat după 10 ani încheiați de vacanță episcopală, timp în care episcopia a fost condusă de teologul iezuit, n-a avut cine să sfințească mirul, antimise, biserici și mai ales să hirotonească preoți. Candidații la preoție treceau munții în principate ori în Maramureș unde erau hirotoniți. I-a fost foarte greu episcopului să lucreze cu cei peste 400 de preoți hirotoniți în afară. Aceștia erau răspândiți în toate părțile eparhiei și nu țineau nici o legătură cu vlădica. Sinodul convocat la 27 februarie 1725, cere protopopilor să stabilească exact numărul preoților și să-i socotească scoși din tagma preoțească dacă nu vor veni să ia binecuvântarea episcopului. În același timp, s-au strecurat în țară o mulțime de călugări străini, care atrăgeau credincioșii satelor, cărora li se adresau pentru diferite slujbe, deși nu se știa despre ei dacă

au sau nu darul preoției, cu toate că îndemneau pe credincioși să-și părăsească propriii lor preoți. Sinodul din februarie 1725 a luat măsuri și asupra acestora și a credincioșilor care-i opoșesc.

După moartea Episcopului Patachi, conducerea eparhiei a trecut în mâinile celor doi vicari episcopali: protopopii din Daia și Juc și a teologului iezuit Regai, sub supravegherea lui Adam Fitter, rectorul colegiului iezuit din Cluj. Din actele sinodului ținut la 15 noiembrie 1728, convocat de Adam Fitter la Cluj, aflăm că tulburările au reînceput. Popa Mailat din Șona s-a ridicat ca un mare prigonitor al uniților, fiind nevoie de intervenția forței publice pentru a-l prinde și pedepsi. Mai aflăm că preoții schismatici au luat de la uniți bisericile cu forța, săvârșind și alte acte violente, pentru care au fost puși sub anchetă, incitând împotriva preoților uniți, iar călugării străini (sârbi) cutreierau satele sub pretextul strănerii de milă, în realitate fiind răspânditori ai schismei. Pentru a ne putea da seama de amploarea rezistenței împotriva unirii, lămurirea ne-o dă analiza conscripției făcută de Inochentie Micu Clain în 1733, la puțin timp, deci, după instalarea lui în scaunul episcopesc:

- preoți români se găseau în. .... 1432 sate
- preoți numai uniți în ..... 1065 sate
- preoți numai neuniți în ..... 176 sate
- preoți uniți și neuniți în ..... 191 sate
- fără preoți români ..... 645 sate
- total preoți uniți în ..... 2255 sate
- total preoți neuniți în..... 486 sate

EPISCOPUL INOCHENTIE MICU CLAIN (1732-1751). La data de 4 iunie 1728, pentru ocuparea scaunului rămas vacant prin moartea Episcopului Ioan Giurgiu Patachi, au fost propuși trei candidați: în locul 1 Iosif Hodermarszki, vicar rutean greco-catolic la Muncaci, care vânașe mult timp scaunul episcopal de acolo; în locul al 2-lea Ioan Micu, teolog în anul al III-lea la Tirnavia, iar în locul al 3-lea preotul Ladislau Hatos din Făgăraș. Prin diploma din 25 februarie 1729 împăratul Carol VI l-a numit pe Ion Micu nu numai episcop ci și consilier imperial. Noul episcop s-a născut în Sad, scaunul sășesc al Sibiului în anul 1692. După cinci clase secundare absolvite la colegiul Iezuit din Cluj a trecut la seminarul din Tirnavia (Nagy Szombat) ca bursier al fundației întemeiată de cardinalul Kolonich pentru educația teologilor uniți.

"Sigur, Adam Fitter nu bănuia când a propus sinodului alegerea tomaticului elev al ordinului său, apriga luptă îndârjită pe care acesta va purta-o peste câțiva ani împotriva teologilor iezuiți (de pe lângă episcopia unită), precum nu bănuia nici împăratul când a iscălit diploma de numire, marea furtună răscolitoare pe care va dezlănțui-o în viața nației românești din principatul Transilvaniei".¹⁴²⁾

După ce a fost ales și numit episcop, Micu a mai rămas în seminar până în iulie 1729 când a intrat în mănăstirea greco-catolică ruteană din Muncaci. La 5 septembrie primi titlul de baron, devenind și purtătorul numelui *Clain* (Klein - Micu în germană). În 23 septembrie a fost hirotonit preot, iar în 25 septembrie se călugări luând numele de *Inochentie*. În 11 septembrie 1730 a fost preconizat, iar în 25 octombrie/5 noiembrie a fost consacrat episcop. După hirotonire a plecat la Viena, unde a insistat pentru asigurarea drepturilor acordate - legal - poporului român prin diplomele leopoldine. Revenit în Transilvania a fost înscăunat cu mare pompă la Făgăraș la 28 septembrie 1732. În urma stăruințelor sale, prin decretul din 11 decembrie 1732, împăratul Carol VI ***"i-a dat loc și scaun potrivit cu caracterul lui și vot între staturile și ordinele țării atât în dietele Transilvaniei cât și în congresele publice"*** (subl. n.).¹⁴³⁾ Drept urmare între anii 1733-1744, sub domniile împăraților Carol VI și Maria Terezia, a dus în dietă o luptă inegală cu *staturile* celor trei națiuni pentru drepturile clerului și poporului său. În anii 1734-1735 petrecu mai mult timp la Viena, unde obținu de la împărat schimbarea domeniilor de la Sâmbăta de Jos și de la Gherla cu cel de la Blaj, al cărui venit evaluat la 6.000 florini aur, a fost destinat jumătate episcopiei, și jumătate mănăstirii din Blaj cu școlile și seminarul de băieți. În 1737 a mutat reședința episcopiei de la Făgăraș la Blaj, care însă va purta în continuare numele de *Alba Iulia și Făgăraș*. Așezat la Blaj, prin colectă de la cler, episcopul a creat fondul necesar reparării castelului din Blaj, edificării bisericii catedrale, a mănăstirii și școlilor. În 1741 a pus piatra fundamentală a mănăstirii (terminată în 1747) în care se vor așeza primii călugări bazilieni trecuți prin școli înalte, Grigore Maior, Silvestru Caliani și Gerontie Cotorea, oameni luminați cu care a

Început seria bărbaților atât de distinși ai Bisericii Române Unite. Prin rescriptul din 3 septembrie 1743, a obținut de la împărăteasa Maria Tereza sesiuni canonice (ecleji) pentru preoți, locuri de casă și biserică, dreptul fiilor de iobagi de a cerceta școli, accesul nobililor români la funcțiuni publice, iar iobagii să nu mai fie maltratați.

O problemă deosebită de care s-a ocupat episcopul Inochentie a fost cea a teologului iezuit a cărui asistență continuă i-a impus-o diploma de numire ca episcop. Lupta împotriva acestei umilitoare instituții a început-o încă de atunci și o va continua prin excluderea teologului cu locuința din castelul reședinței și de la masa episcopului, pe motivul că, fiind de alt rit, pretinde mâncăruri cu carne în zile de post răsăritean, smintind pe cei ce văd o asemenea comportare și sfârși prin excomunicarea teologului Balogh, cel care a trimis informări curții imperiale din Viena pentru deschiderea anchetei în 1744 împotriva episcopului. Stăruințele lui Clain pentru drepturile Bisericii și națiunii și readucerea românilor din Transilvania într-o singură Biserică, cu excepția câtorva din părțile Brașovului, Țării Bârsei și districtul Făgărașului, i-au creat dușmani puternici care, profitând și de tulburările călugărului sârb Visarion Sarai, l-au reclamat la Curtea imperială, acuzându-l că toate îndepărtările de la Unirea la care împărăteasa Maria Terezia ținea atât de mult se datorează episcopului. Vlădica a crezut că marea lovitură pentru Biserica Unită va veni de la preoțimea înșelată în nădejdea ce și-a pus în promisiunile împărătești. De aceea a luptat cu toate forțele sale, intervenind atât la Viena cât și în dietă pentru dobândirea drepturilor promise la începutul unirii. Dar episcopul s-a înșelat. Furtuna s-a produs în sate între credincioși și a atras în vârtejul ei o parte a preoțimii datorită unui călugăr sârb, *un bosneac care nu știa o boabă românească, dar era înzestrat cu toate însușirile cu care marii șarlatani de pretutindeni izbutesc să târască după ei mulțimile naive și credule*. Numele lui era Visarion Sarai.¹⁴⁴⁾ Avea faimă de sfânt. **"Fusesse la Ierusalim și la Muntele Athos, ceea ce îi sporea prestigiul, iar pașaportul dat de patriarhul din Karlowitz (Arsenie Ioanovici l-a trimis în Transilvania, n.n.) spunea că merge iarăși la locurile sfinte. Disprețuia carnea și băuturile și dormea pe pământul gol cu o cărămidă sub cap și spunea că în fiecare noapte i se arată Sfânta Fecioară, care îi călăuzește pașii, faptele și vorbele. De pălărie îi atârnav panglici cu chipurile Mântuitorului și a Maicii Sfinte. Așa l-a descris Petru Maior, pe timpul căruia mai pomeneau încă de Visarion"**.¹⁴⁵⁾ Acțiunea lui a durat între 11 martie și 20 aprilie 1744, timp în care Inochentie era cuprins în marea bătălie cu dușmanii renașterii noastre naționale. Călugărul a venit în Transilvania pe la Lipova unde sfințise o cruce și binecuvântase un izvor, pe care mult timp oamenii l-au cercetat crezându-l tămăduitor de boale. Primul sat în care s-a oprit a fost Dobra. Era însoțit de un mare alai, unii călări, alții pedestri. Deși n-a fost așteptat cum a cerut, de către protopop în fruntea mulțimilor și cu lumânări aprinse, totuși lumea s-a apropiat de el. Spunea că predicile le rostește la îndemnul Maicii Sfinte și erau scurte, cu un **"cuprins merit a prăbuși în praf pe cei ce le ascultau"**. Fiind zi de duminică a fost invitat să intre în biserică, dar **"sfântul"** a refuzat, spunând că i s-a arătat Maica Sfântă și i-a **"interzis să calce pragul bisericii în care a slujit popă unit"**. A propovăduit în satele dintre Dobra și Săliște. Poporul îl asculta fascinat, urmându-l din sat în sat, aruncându-se la pământ înaintea lui. Pretutindeni, în calitate de **"trimis al lui Dumnezeu"** și după **"sfaturile Maicii Sfinte"**, spunea că popii uniți **"au vândut legea"**, că botezul lor nu-i botez, cununile lor nu-s cununii și că ascultarea de ei duce direct și sigur în muncile eterne ale Iadului cu focul nestins și viermele care nu doarme. Cuprinși de spaima osândei de veci, în ignoranța lor, credincioșii, la îndemnul **"sfântului"** au alungat pe preoții uniți și au refuzat să mai participe la slujbele lor. Morții erau îngropați fără prohod și pe copiii nou născuți îi botezau... babele, spune Vlădica Inochentie în fața comisiei de anchetă. Popii uniți trag clopotele la biserică și nimeni nu merge. **"Stan Miclăuș din Săliște a strigat: Unde sunt copiii popilor uniți, să-i tăiem pe toți cu toporul căci și aceia sunt papistași"**.¹⁴⁶⁾ Credincioșii din Șibot, județul Hunedoara, au despoit biserică, scormonind pământul de trei degete sub podele, aruncându-l afară și înlocuindu-l cu altul, fiindcă în biserică slujise până aici un preot unit. În unele sate preoții uniți au fost prinși și bătuți la îndemnul **"sfântului"**, iar în altele, cuprinși de frică și de valul agitației, au părăsit și ei unirea. În câteva săptămâni, între Mureș, Târnave și Carpați, unirea a fost aproape total desființată. Părțile din nordul Transilvaniei au rămas neatinsse.

Visarion a fost prins la Săliște, dus și anchetat la Sibiu și apoi trimis la Viena unde i s-a pierdut urma. Dar această răzmeriță a călugărului sârb a dus la sfârșitul carierei marelui episcop, Inochentie Micu Clain. Din declarațiile făcute de episcop la Viena în fața comisiei de anchetă rezultă că în *săborul*

mare din 25 iunie-6 iulie 1744, la care au luat parte, pe lângă protopopi, mulți preoți, apoi mireni nobili și țărani și chiar unii dintre cei ce părăsiseră unirea, episcopul a făcut o lungă expunere asupra luptei sale pentru drepturile și privilegiile promise, dar totul a fost zadarnic fiindcă domniii țării s-au opus. N-a putut obține confirmarea diplomei a II-a leopoldine, din cauza opunerii staturilor. Dintre cei prezenți la sinod, unii au amenințat cu lepădarea unirii. Acest sinod i-a fost socotit lui Clain agitație împotriva stăpânirii, a Curții imperiale. Pe de altă parte, reclamațiile trimise la Curte împotriva episcopului îl mai acuzau că ar fi dat ordin protopopilor și preoților să-l primească pe Visarion Sarai în triumf; o mare născocire și minciună. Pe baza materialului informativ sosit din Transilvania, comisia de anchetă a Cancelariei aulice a formulat 82 de întrebări la care episcopul trebuia să răspundă. Convocat la Viena în fața unei comisii de anchetă a Cancelariei aulice, Inochentie sosi în capitală la începutul lunii iulie 1744, însoțit de secretarul său Petru Dăianu și tânărul preot Petru Aron, întors de curând de la studii din Roma.¹⁴⁷⁾ Acasă, conducerea episcopiei a rămas în seama vicarului general, care era protopopul Nicolae din Bia, de lângă Blaj. La Curte stăpâna o atmosferă foarte dușmănoasă împotriva ierarhului român. La 16 noiembrie, la prima ședință, comisia de anchetă a încercat zadarnic să-l convingă să renunțe la lupta pentru Biserică și Națiune și, deși a răspuns la câteva întrebări ce i s-au pus, a contestat competența comisiei de a face investigații împotriva lui. După ce arată că motivul principal al defectiunilor de la Unire este nerespectarea promisiunilor făcute în diplomele împărătești și că așa s-a ajuns la *săborul mare - o adevărată adunare națională a românilor -*, să i se strige în față: "**ne făgăduiți multe dar ne mințiți**",¹⁴⁸⁾ "**Continuarea dialogului lui Clain trebuia să aibă loc în ședința comisiei din 7 decembrie 1744. Vlădica, însă, nu s-a mai prezentat ci a comunicat prin Aron și prin agentul său Hardt, că nunțul i-a interzis să se prezinte în fața unui for incompetent să judece chestiunile și persoanele bisericești, dar dacă i se vor comunica întrebările în scris, va răspunde tot în scris**".¹⁴⁹⁾

La 9 decembrie 1744, după ce a aflat că împărăteasa ar vrea să-l închidă în faimoasa temniță de la Graz, episcopul, sfătuit de nunțul apostolic, a părăsit Viena, plecând la Roma. Aproape 7 ani s-au dus tratative între Sfântul Scaun și Curtea din Viena pentru întoarcerea episcopului în patrie, dar toate intervențiile Romei au fost zadarnice, împărăteasa nemaiputând fi înduplecată, ba amenința că dacă episcopul s-ar întoarce fără aprobarea ei, ar da dispoziție să fie întemnițat. După foarte multe stăruințe din partea Sfântului Scaun, la 7 mai 1751, episcopul Inochentie Micu Clain a demisionat din funcție, renunțând la episcopat, asigurându-i-se o pensie anuală de 1.200 florini aur, pe care succesorii lui la scaunul episcopesc, Petru Pavel Aron și Atanasie Rednic, i-au plătit-o regulat până la 28 septembrie 1768, când a încetat din viață. A fost înmormântat în Biserica "*Madonna del Pascolo*" din Roma.

EPISCOPUL PETRU PAVEL ARON (1752-1764). După plecarea lui Inochentie Micu Clain la Roma, din Biserica română unită pe care el a reușit s-o unifice și să le dea credincioșilor liniștea după atâta zbucium - cu excepția câtorva grupări din părțile Brașovului și Făgărașului, rămase sub influența unor grupuri de greci fanatici - din întreaga operă a unirii n-au mai rămas decât frânturi bântuite de furtună. Tulburările au fost create de factori externi care au intervenit atât de brutal în viața atât de liniștită până atunci a satelor românești. Călugării străini veniți din toate părțile, adăpostiți în numeroase schituri așezate în satele de la poalele munților, au întezit tulburările. *Protopopul Nicolae din Bia*, vicarul general episcopesc lăsat de Clain, a încetat din viață la 23 iunie 1745. Tânărul preot Petru Pavel Aron, singurul cu studii corespunzătoare, în vârstă de 36 de ani, nerevenit încă de la Viena unde îl însoțise pe Clain, a fost numit de către acesta - care era deja în exilul de la Roma - vicar general episcopesc și, după ce a primit confirmarea împărătesei Maria Terezia, s-a întors la Blaj.

Petru Aron s-a născut la Bistra, Munții Apuseni, fiu al preotului de acolo, în anul 1709. Între anii 1730-1735 a urmat cursurile Colegiului iezuit din Cluj, de unde a trecut la Tirnavia, unde a făcut studii filosofice, după care a fost trimis de episcopul Inochentie Micu Clain la Roma, odată cu Silvestru Caliani și Grigore Maior, dar Aron s-a întors numai după patru ani de studii teologice, fiindcă filosofia o făcuse la Tirnavia. La 26 mai 1742 depuse jurământul obișnuit și voturile călugărești. În 1743 a fost hirotonit preot, iar în 1744 a sosit în țară cu puțin timp înainte de a-l lua episcopul Inochentie ca însoțitor la Viena. Samuil Micu spune despre Aron că "**au petrecut o viață sfântă, au fost un om postelnic, îndurat, bisericos și înfrânat. Măcăniile cele scrise în posturi toate și, afară de acele**

și altele, făcea noaptea, cât degetele lui pururea se cunoșteau de mătâni".¹⁵⁰⁾ În călugărie a luat numele *Pavel*.

Foarte grea i-a fost lui P.P. Aron pastorația eparhiei și cu deosebire în perioada de timp cât a fost vicar general. Inochentie dădea de la Roma diferite dispoziții, pe care împărăteasa și autoritățile de stat i le contestau și, deci, nu-i îngăduiau lui Aron să le execute, cum a fost, spre exemplu, excomunicarea teologului iezuit Balogh, pe care Inochentie i-a cerut să o publice, iar Aron, la îndemnul autorităților imperiale, a refuzat să o publice, rezultând din aceasta supărare între episcop și vicarul său.

Alegerea lui Petru Pavel Aron ca episcop s-a făcut la 4 noiembrie 1751. Primii trei candidați au fost: P.P. Aron, Grigore Maior și Silvestru Caliani. La 28 februarie 1752 împărăteasa îl numi episcop pe P.P. Aron, iar Sfântul Scaun îl confirmă prin bula din 6 iulie 1752. A fost hirotonit episcop la 1 septembrie același an. Introdus în beneficiu a fost scutit de a mai susține ca până atunci din fondurile eparhiale pe teologul iezuit, fiind trecut în sarcina statului (a erarului). În capitulul eparhial al episcopului P.P. Aron întâlnim pe tinerii călugări baziliani, Gerontie Cotorea, vicar general, iar asesorii: Silvestru Caliani și urmașii în episcopat ai lui Aron, Atanasie Rednic și Grigore Maior. Om de cultură, P. P. Aron a scris mai multe lucrări de învățătură creștinească. De numele lui se leagă, cu deosebire, *întemeierea și organizarea în 1754 a școlilor din Blaj*, puse sub conducerea călugărilor baziliani, oameni cu atât de frumoase studii făcute în străinătate, mai ales la Roma. Încă de la început, școlile blăjene, izvor nesecat de cultură pentru viața românească, aveau peste 300 de elevi pe care episcopul îi ținea cu pâine, iar la praznice și cu fiertură, obicei prefăcut mai târziu în fundațiunea *"țipăilor"*. Cea mai importantă dintre școli, seminarul *"Bunei Vestiri"* a fost cu totul preferată de episcop și i-a lăsat la moarte întreagă averea sa. A înființat o tipografie la care s-au tipărit multe cărți folositoare. A zidit, pe cheltuiala sa, bisericile din Cut, Bistra, Mănărade și Rășinari. Prin stăruințele sale a reușit să mai completeze câteva sesiuni parohiale, dar cu greu, fiindcă stăpânii de pământ din cele mai multe sate românești erau calvini care nu luau în seamă dispozițiile Curții imperiale privitoare la aceste dotări.

Foarte mult i-au stricat acestui blând și cucernic episcop veștile rele ce circulau prin țară că el ar fi uneltit la îndepărtarea Episcopului Inochentie Micu Clain. Dar neliniștea cea mai mare i-a produs agitația ierarhiei sârbești din Carlovitz, care vroia să supună pe români jurisdicției ei și mai ales reluarea răzmeriței începută de Visarion Sarai împotriva unirii, de astă dată prin călugărul Sofronie de la Cioara, împreună cu preotul *Ioan Molnar* zis și Popa Tunsu, răzmeriță care a făcut ca mulți români, îndeosebi din Mărginimea Sibiului, să se lapede de unire. Așa de puternice au ajuns din nou tulburările religioase și certurile între uniți și neuniți, aceștia din urmă incitând peste tot la revoltă, încât a trebuit să intervină puterea de stat prin generalul Buccow. Pentru liniștea spiritelor, episcopul a întreprins multe vizitații canonice. Într-una din acestea, pe când se afla la marginea Transilvaniei, la Căvnic, la 27 ianuarie 1764, l-a surprins moartea. Osemintele i-au fost aduse la Blaj și îngropate în curtea episcopiei." ***Când a fost Aron aproape de moarte, spune Samuil Clain, s-au descins de brăul de fier, ce în unsprezece ani, până a fost episcop, l-a purtat pe pielea goală, peste mijloc***".¹⁵¹⁾

Așadar, pastorația Episcopului Petru Pavel Aron a fost tulburată de mișcarea călugărului ortodox Sofronie. Acesta, călugărit la Argeș, locuia într-un schit așezat pe hotarul satului său natal, Cioara. Luând și el drumul Carlovitzului, se întorcea de acolo cu îndemnul Mitropolitului, de luptă împotriva unirii cu Roma. Mișcarea lui Sofronie a depășit, însă, stadiul unei activități de propagandă antiunionistă, religioasă, cum o redă istoriografia Ortodoxiei românești. Ea revendica, nu mai puțin, probleme sociale: ***"A trecut puterea domnilor, acum noi suntem domni"*** (Acad. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura Științifică București 1967, p.209). Mișcarea, luând proporțiile unei răzmerițe violente și recrudescențe, a determinat autoritățile să aresteze pe unii din capii ei, îndeosebi călugări fanatici. Pentru a obține eliberarea lor, Sofronie luă și el mai mulți ostatici, preoți uniți, pe soția directorului minier, pe preotul romano-catolic din Zlatna ș.a. Călugărul se intitula *"vicar al Sfântului Sinod din Carlovitz"*. În această calitate, Sofronie promitea preoțimii și poporului privilegiile ilirice, de care se bucurau numai sârbii ortodocși din Imperiul habsburgic. ***"Pentru preoțime cu deosebire, ele puteau fi chiar mai ispititoare, cuprindeau drepturi mai mari și mai reale, în raport cu cele numai promise de diplomele unirii"*** (D.Prodan, Op. Cit. p. 218). Atacând probleme

sociale, mișcarea a produs teamă că agitația ar putea duce la o adevărată revoltă: **"Căci toți credeam că această scânteie, stârnită sub numele religiei, în foc mai mare se va schimba"** (Idem, p.309), scrie guvernatorul Transilvaniei, baronul Ladislau Kemény, cancelarului imperial. Unirea, lege latină, intoxicată de propaganda vechii fobii greco-slavone antiromane, era considerată **"lege nemțească"**.

"Încadrându-se în Ortodoxia răsăriteană, provoacă intervenția Rusiei, afectează relațiile dintre cele două imperii" (Idem p. 218). Sofronie ajunsese la Blaj. Se duse să ceară socoteală Episcopului Petru Pavel Aron. Spre norocul lui, acesta se retrăsese la Sibiu.

Situația nemaiputând suferi amânare, **"conferința ministerială din 12 martie 1761 hotărî să încredințeze pacificarea românilor generalului Nicolae Adolf de Buccow, nou numitul comandat al forțelor militare din Transilvania"**. În același scop a fost trimis și episcopul ortodox sârb, Dionisie Novacovici, care, însă, nefiind omul mitropolitului din Carlovitz, n-a avut autoritatea de a potoli zelul revoluționar al lui Sofronie și al oamenilor săi. Nici încercările generalului și ale comisiei constituite în acest scop, al pacificării, n-au ajuns la rezultat pozitiv. Așa că generalul decide singur distrugerea cuiburilor de agitatori din schiturile și mănăstirile ortodoxe din Transilvania. Episcopul Petru Pavel Aron i-a cerut generalului să nu recurgă la această atât de drastică măsură dar n-a fost ascultat, cum fără rezultat a intervenit și Episcopul Dionisie Novacovici. Sofronie n-a mai fost găsit, fugise la Argeș de unde trimitea peste tot scrisori să se pregătească de o nouă revoltă: **"Cumpărați-vă puști și pistoale, căci va veni vremea când veți da un plug cu boi pentru un pistol micuț și nu-l veți afla. Și să nu credeți că aceasta e glumă sau poveste, ci grăbiți-vă, căci nu știți ceasul când va veni și porunca"** (Idem, p. 214).

Mănăstirile atât de deplânse azi - cu excepția câtorva - erau mărunte schituri, improvizate din una sau două încăperi, adevărate bordeie, cele mai multe acoperite cu stuf, așezate în marginea satelor sau la liziera pădurii, în care se aciuaseră după răzmerița lui Visarion Sarai, sub masca monahismului, agenți ai Moscovei, foarte mulți sârbi. Unii dintre ei locuiau împreună cu câte o **"călugăriță"** cu care aveau împreună o droaie de copii, pe care îi întrețineau din rublele țarilor moscoviți, din cerșit și din agitație. Această **coloană a cincea a Sfintei Rusii**, din care și-a recrutat Sofronie cei mai mulți dintre luptătorii pentru ortodoxie, a devenit un pericol pentru pacea din Transilvania și a generat reacția atât de brutală a generalului Buccow.

EPISCOPUL ATANASIE REDNIC (1765-1772). S-a născut în satul Giulești-Maramureș, la începutul anului 1722. Între anii 1734-1738 a studiat la Colegiul iezuit din Cluj. A urmat noviciatul la mănăstirea din Muncaci, după care a revenit la Cluj și și-a continuat studiile la același colegiu. Absolvind filosofia, în 1743 a trecut la Viena ca student al Institutului Pazmanian, urmând la Universitate studiile teologice, pe care le-a absolvit în 1747, când iarăși s-a întors la mănăstirea din Muncaci și a petrecut acolo până la începutul anului 1749, când a depus voturile monahale și a fost hirotonit preot. Între anii 1750-1751, venit la Blaj, a însoțit pe vicarul Petru P. Aron în vizitațiile canonice ce le-a făcut acesta în ținutul Făgărașului. Ajungând Aron episcop, Atanasie Rednic a fost cuprins între membrii capitulului diecezan, iar la 1754, când s-au deschis școlile din Blaj, a fost unul dintre cei dintâi profesori, funcționând mult timp ca prefect la seminarul înființat de P.P.Aron, în urmă fiind numit **vicar episcopesc și mare econom**.

După moartea lui P.P. Aron, sinodul electoral întrunit la Blaj, la 30 iunie 1764, a stabilit, în ordinea voturilor, următorii candidați la episcopat: 1. Grigore Maior cu 90 de voturi; 2. Inochentie Micu Clain, în exil la Roma, 72 voturi; 3. Silvestru Caliani, 16 voturi și 4. Atanasie Rednic, 9 voturi. Fiindcă Inochentie Micu Clain renunțase la episcopat încă din 1751, a fost scos din calcul, rămânând numai trei candidați, dintre care, în toamna anului 1764, împărăteasa l-a numit pe Atanasie Rednic. După numire a plecat la Viena, unde la 15 mai 1765 a primit bula papală de confirmare. Din Viena, după ce a solicitat mai multe îmbunătățiri pentru soarta clerului, s-a întors pe la Muncaci. Aici a fost hirotonit episcop de către Manole Olșavski, același episcop rutean care-l hirotonise și pe P.P.Aron. De la Muncaci a plecat pe jos la guvernul din Sibiu, iar de acolo la Blaj, unde sosi la începutul lui septembrie. A fost instalat în scaun la 13 noiembrie 1765, iar în beneficiu a fost introdus la 14 aprilie 1766. Tratatările începute la Viena pentru îmbunătățirea vieții clerului le-a continuat și cu guvernul transilvan, numind în acest scop patru deputați, pe protopopii din Daia, Coșai, Armeni și Monor, care

să trateze direct cu guvernul problemele clerului. Dar s-a ajuns la prea puțin rezultat, completându-se câteva porțiuni parohiale, din cauza aceluiași eterne opoziții ale reformatilor. S-a mai obținut și în numerar un ajutor de 10.000 florini pentru ajutorarea bisericilor și preoților săraci.

Preocuparea de căpetenie a episcopului Atanasie Rednic a fost consacrată refacerii și consolidării unirii, atât de încercată în urma răzmerițelor lui Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara. În acest scop episcopul a întreprins multe vizitații canonice în parohii și a luat măsuri pentru înflorirea unei vieți monahale autentice, populând mănăstirile "*Buna Vestire*" și "*Sfânta Treime*" din Blaj, precum și cea din Alba Iulia, cu călugări bine pregătiți, atât la școlile din Blaj a căror roade începeau să se arate, cât mai ales la cele înalte ale Apusului. Pe acești bărbați erudiți episcopul i-a obligat să practice viața monahală prescrisă în regulile călugărești ale ordinului Sfântul Vasile cel Mare, cu disciplină severă, cu renunțare la orice fel de avere mobilă sau imobilă, cu respectarea riguroasă a posturilor și a slujbelor bisericești, de zi și de noapte, rânduite pentru călugări. Cei care nu erau pregătiți pentru a fi dascăli ai tineretului școlar, pentru a rămâne în mănăstire trebuia să învețe o meserie potrivită cu statutul călugăresc: tiparul, olăritul, fabricarea lumânărilor de ceară, croitoria etc. Pe Grigore Maior, nemulțumit pentru că nu i s-a dat episcopatul, având el cele mai multe voturi "*făcând împerecheri în cler împotriva episcopului său*", l-a trimis la pocăință în mănăstirea de la Muncaci, iar Gerontie Cotorea și Silvestru Caliani, amici și în oarecare măsură complici ai lui Maior, n-au rămas nici ei nepedepsiți.

Atanasie Rednic a continuat tradiția inițiată de P.P.Aron de a întreține școlarii săraci de la școlile din Blaj cu pâine (țipăi), a dispus ca în Seminarul "*Sfânta Treime*" să se primească numai tineri care doresc să se preoțească, introducând pentru ei obligația de a purta reverenda. Pentru școlile regimentului românesc de graniță din Năsăud (înființat în 1762) a stăruit să se numească profesori români. Samuil Clain, pe care episcopul Atanasie Rednic l-a trimis să învețe carte la Viena, unde episcopul obținuse două burse la Institutul Pazmanian, spune despre el că "***a petrecut o viață cucernică, era foarte păzitor rânduielilor răsăritului... De școală și de învățătură avea grijă bună, era om foarte smerit, haine de mătăasă nicidecum n-a purtat, hrana lui de când s-a făcut călugăr numai cu legume și cu ulei au fost... Slujba rugăciunilor cea de toate zilele niciodată nu au lăsat să nu o fi zis. Slujea episcopește și din acel timp așa slujbă episcopească nu s-au întâmplat... La anul 1772, în 2 mai, a murit episcopul Atanasie și toate ale sale le-a lăsat seminarului diecezan***". Mai spune Clain că "***toată lumea ar fi vrut s-o poată călugări și să supună pe toți la o viață grea***" cum ținea și el.¹⁵²⁾

EPISCOPUL GRIGORE MAIOR (1773-1782). S-a născut în anul 1715. A fost fiul preotului român unit din Sărvad, comitatul Solnocului de Mijloc, azi în județul Satu Mare. Numele de botez i-a fost *Gavrilă*, iar Grigore e cel primit în călugărie. Augustin Bunea ne spune că a studiat mai întâi în Ungaria,¹⁵³⁾ după care a trecut la Cluj, unde a absolvit retorica. În 1740 a fost trimis de Episcopul Inochentie Micu Clain la Roma, unde a studiat Filosofia și Teologia la Colegiul *De Propaganda Fide*, fiind promovat, la absolvire, doctor în ambele discipline. În 1745 a fost hirotonit preot după ritul bizantin în biserica Sfântul Atanasie din Roma. În 1747 s-a întors la Blaj. A intrat în mănăstirea "*Sfânta Treime*", abia terminată, împreună cu Silvestru Caliani și Gerontie Cotorea.

La alegerea de episcop din 1751, după demisia lui Inochentie Micu Clain, Grigore Maior a fost pe locul al doilea, după Petru P. Aron care a ocupat locul I și a fost numit episcop. La deschiderea școlilor din Blaj, în anul 1754, Grigore Maior a fost numit "***învățător limbilor*** (latină și maghiară) **și după vreme și puțință a științelor**" și bibliotecar al bibliotecii ce avea de început 350 de cărți. La alegerea din 1764, Grigore Maior a primit cele mai multe voturi, 90, dar împărăteasa l-a numit pe Atanasie Rednic. Din acest motiv nemulțumit, Maior propaga în cler nedreptatea ce i s-a făcut. A fost considerat agitator împotriva rânduielilor legale și, la porunca împărătesei Maria Terezia, generalul Hadik, comandantul trupelor împărătești din Transilvania, în primăvara anului 1765, l-a arestat și l-a ținut închis la Sibiu trei luni și jumătate, după care, conform propunerii Episcopului Rednic, a fost trimis la pocăință în mănăstirea de la Muncaci, interzicându-se clerului de a avea orice tangență cu exilatul. Dar, în 1771, cu ocazia unei vizite a împăratului Iosif al II-lea la Muncaci, trecând și pe la mănăstire, Maior i-a strigat "***să se milostivească a-l auzi. Împăratul l-a întrebat cine este? Maior a răspuns «Eu sunt Iosif pe care l-au vândut frații» și a început a-și spune patimile***".¹⁵⁴⁾ Reexaminându-i-se

cauza Maior a fost eliberat și numit cenzor al cărților ce urmau a se tipări în tipografia nou înființată slavo-română de la Viena.

În sinodul electoral din 15 august 1772, Grigore Maior, candidat pentru a treia oară la episcopat, a întrunit peste 100 de voturi, iarăși pe locul I, urmat de Ignatie Darabant și Iacob Aron. Prin diploma imperială din 27 octombrie 1772, a fost numit episcop **"de care lucru foarte s-a bucurat toată românimea din Ardeal"** fiindcă **"între vlădicii românești se poate asemăna cu adevăratul părinte al românilor, Ioan Inochentie Liber Baron Clain".**¹⁵⁵⁾ În tradiția rămasă despre episcopul Grigore Maior se spune că, în vizitațiile canonice ce le făcea, ajuns într-un sat lângă Turda, în care credincioșii nu aveau biserică fiindcă stăpânul de pământ, calvin, nu le-a dat teren unde s-o zidească potrivit dispozițiilor imperiale, în predica rostită la slujba în aer liber, episcopul adresându-se Cerului, a rostit cu tărie: **"Așa-ți trebuie, Doamne, să n-ai biserică dacă ai dat tot pământul la Grofi!"**

În 23 aprilie 1773, Grigore Maior a fost hirotonit episcop în biserica curții imperiale din Viena, prin punerea mâinilor episcopului unit, croatul Vasile Bojișcovici, ceremonie la care, fapt nemaiîntâlnit până atunci, a asistat însăși împărăteasa Maria Terezia și împăratul Iosif al II-lea, pe lângă marii demnitari ai curții. Bucurându-se de binecuvântarea ce i-a dăruit-o noul episcop la sfârșitul Liturghiei împărătesei, aceasta l-a dăruit cu o cruce (pectorală) și un inel. După instalare, în același an, episcopul a fost numit *consilier intim*, fiind *primul episcop român care va purta titlul de Excelență*.

Sub Grigore Maior s-au stabilit cu precizie obligațiile de participare la fondul **"țipăului"**, repartizându-se contribuțiile anuale de grâu pentru pâine la 200 de școlari: Domeniul episcopesc cu 200 de gălete, mănăstirea **"Sfânta Treime"** 200 și Seminarul Teologic cu 200. Pentru a avea un cler cât mai bine pregătit, Maior a trimis tineri la studii în Timnavia, Agria, Viena și la Roma. Printre ei Gheorghe Șincai și Petru Maior (doi din Corifeii Școlii Ardelene), la Roma (Samuil Micu a studiat la Viena trimis de Episcopul Atanasie Rednic).

Grigore Maior a fost primul episcop român unit care nu a mai avut pe lângă el teologul iezuit, datorită desființării ordinului iezuiților la 21 iulie 1773. Sub păstorirea lui prin decretul aulic din 12 decembrie 1781, s-a unificat seminarul lui Aron din mănăstirea **"Buna Vestire"**, cu cel din mănăstirea **"Sfânta Treime"** formând Seminarul Teologic, devenit mai târziu Academia de Teologie din Blaj, existentă până în anul 1948. Facultatea de Teologie a Academiei din Blaj a fost singura instituție teologică română unită de grad universitar din Provincia Mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș care acorda titlul de *licențiat în teologie*.

Cu contribuțiile sale personale s-au construit bisericile din Tășnad-Sarvad, localitatea sa natală și din orașul Sibiu.

Din timpul scurt cât a păstorit Grigore Maior, cel mai mult l-a destinat vizitațiilor canonice, adevărată campanie de readucere la Unire a atâtor parohii, rupte de Biserică îndeosebi după plecarea lui Inochentie Micu Clain, pe timpul păstoririi lui Petru Pavel Aron. După propriile sale afirmații, numai în primii 2 ani de arhipăstorie, până la 2 ianuarie 1775 **"pot număra ca la 500 de sate întoarse la unire"**.¹⁵⁶⁾ Dar toate aceste progrese realizate de episcop pentru consolidarea Unirii și, mai ales, agitațiile sale împotriva nedreptelor rânduieli sociale, precum și legăturile cu conducătorii țăranilor nemulțumiți din Munții Apuseni, care se vor răscula sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan, i-a nemulțumit și agitat pe reformați și luterani, eternii dușmani ai Unirii, care l-au reclamat la Curte, aceasta obligându-l să demisioneze, ceea ce a și făcut la 13 martie 1782, obținând prin decretul din mai 1782 o pensie de la stat de 1.500 florini anual. Retras la mănăstirea din Alba Iulia a încetat din viață la începutul lunii februarie 1785. De acolo, trupul neînsuflățit i-a fost adus la Blaj, unde la 6 februarie a fost așezat în cripta bisericii din curtea episcopiei.

EPISCOPUL IOAN BOB (1784-1830). S-a născut în anul 1739 în satul Orman, comitatul Solnocul Interior, azi satul făcând parte din comuna Iclod, județul Cluj. Tatăl său, Andrei Bob, a fost nobil din Copalnic Mănăștur, iar mama era fiica vicarului episcopesc Ștefan Timandi din Juc. Studiile elementare le-a urmat la școlile din Orman, Ocna Dejului și Ciumăfaia (azi sat în comuna Borșa, județul Cluj), la reformați. A trecut apoi în clasele gimnaziale la iezuiții din Cluj, fiind primit bursier la seminarul **"Sf. Iosif"**. Îmbolnăvindându-se după ce a absolvit cursul de *retorică*, a întrerupt un an. Reîntors la Cluj n-a mai fost primit în seminar. Continuând cu greu școala, după ce a absolvit **"fizica"** a plecat la Blaj în 1764 ca novice la baziliani. În anul 1765 a predat câteva luni *sintaxa* la Gimnaziul blăjan, în

locul lui Grigore Maior trimis la Muncaci. Părăndu-i-se prea grea viața călugărească, în condițiile impuse de episcopul Rednic, se retrase și plecă la Odorhei ca *econom* la iezuiți. Murindu-i protectorul, iezuitul Sárosi care-i promisese că-l va trimite în Ungaria să studieze dreptul, în 1769 s-a reîntors la Blaj și a mai petrecut în mănăstire la baziliani în diferite slujbe până în anul 1773 când, fără a se călugări, a fost trimis de episcopul Grigore Maior la Timnavia pentru a studia teologia. Revenit de la studii și încercându-l iarăși boala, mai petrecu puțin timp pe acasă, apoi reveni la Blaj unde, la 25 decembrie 1777, a fost hirotonit diacon, iar la sărbătoarea Sfințelor Paști din anul 1778 a fost hirotonit preot la vârsta de 39 de ani. După ce a fost ținut câteva luni în cancelaria episcopescă, a fost numit protopop la Daia, de unde, abia după un an, în martie 1779, a fost transferat ca paroh și protopop la Târgu Mureș. Acolo a funcționat până în iulie 1782. La data de 21 august, același an, clerul l-a candidat la scaunul episcopal rămas vacant prin demisia lui Grigore Maior și a obținut 37 de voturi cu care a ocupat locul al III-lea. La 21 octombrie 1782, împăratul Iosif al II-lea l-a numit episcop, iar la 15 decembrie 1783 i se dădu și confirmarea papală. A fost hirotonit episcop la 6 iunie 1784 de către antecesorul demisionat, episcopul Grigore Maior, iar la 2 iulie același an a fost instalat cu o deosebită solemnitate.

Perioada pastorației episcopului Ioan Bob a fost una dintre cele mai înfloritoare. Pe timpul lui mănăstirea "Sf. Treime" din Blaj a ajuns la culmea înfloririi sale, găzduind în sânul ei pe corifeii Școlii Ardelene, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior cu care, din păcate, episcopul nu a fost întotdeauna de acord. Diferențele dintre ei au fost mai puțin de natură personală și mai mult de principii. *Ioan Bob a fost primul episcop unit care n-a fost călugăr*. În locul consistoriului format din călugări, vicari și asesori, în 1807 a introdus capitulul catedral, format după modelul latin, din 7 canonici. Cel care-l atacă în mod deosebit pe episcop este Petru Maior în **Istoria Besearicii Românilor**, în care deplânge dispariția practicii păstrate de episcopii anteriori ai Bisericii Române Unite până la Grigore Maior, considerându-l pe Bob un inovator care a introdus în Biserica Unită un model prea autoritar de conducere. Nu numai călugărilor ci și protopopilor le-a răpit din drepturile de care s-au bucurat după rânduiala Bisericii Răsăritului **"cu care cale protopopii cei uniți din Ardeal din protopopi de lege grecească ar rămâne arhidiaconi popistășești"**. P. Maior mai deplânge și cere **"reactivarea conducerii sinodale a episcopiei prin Săborul Mare"**.¹⁵⁷⁾ Săborul Mare era format din episcop cu toți protopopii și delegații clerului din fiecare district, spre deosebire de Săborul Mic, format din episcop și 12 protopopi, cum a fost cel din februarie 1697, ținut sub Episcopul Teofil în legătură cu unirea.

În calitatea sa de luptător pentru drepturile românilor din Transilvania, episcopul Ioan Bob a înaintat Curții Imperiale mai multe memorii, între care cel mai important este *Supplex Libellus Valachorum* din 1791, semnat și de episcopul ortodox Gherasim Adamovici. **"Aceluiași obiectiv îi este subordonată și activitatea sa de «luminare a neamului» prin slova cărții, sprijinirea învățământului și întemeierea de manuale în limba română. Este autorul primei ample lucrări lexicografice românești tipărite, Dicționarul românesc, latinesc și unguresc (Cluj, 1822-1823). Cele aproximativ 11 mii de cuvinte românești înregistrate - pentru care se indică echivalentul latin și maghiar - sunt grupate, fapt ce atestă viziunea puristă a autorului, în două secțiuni, cea mai mare cuprinde cuvintele de origine latină sau romanică, a doua reprezentând un glosar dat la sfârșitul volumului II, reunește cuvintele de alte origini"**.¹⁵⁸⁾ A mai scris *Teologia dogmatică* după Tournely, *Cartea de învățături creștinești despre deșertăciunea lumii, Cuvânt păstoresc* etc.

Episcopul Ioan Bob s-a stins din viață la 2 octombrie 1830, în vârstă de 91 de ani, încărcat de merite atât pentru Biserica unită, cât și pentru Neam.¹⁵⁹⁾

EPISCOPUL IOAN LEMENI (1833-1850). Este ultimul episcop dinaintea restaurării mitropoliei. Va fi și el unul dintre episcopii demisionari, dar cu totul din alte motive decât antecesorii săi Inochentie Micu Clain și Grigore Maior.

Ioan Lemeni s-a născut la 22 aprilie 1780, în Dezmir, un sat în apropierea Clujului, *"din părinți nobili"* spune Agustin Bunea.¹⁶⁰⁾ Școala elementară a urmat-o la Cluj și Blaj, iar gimnaziul, cursul filosofic și juridic, la Cluj, locuind și el în Seminarul "Sf. Iosif". În 1801 a intrat la Seminarul Teologic din Blaj, de unde, după doi ani, a fost trimis de Episcopul Ioan Bob la Seminarul catolic din Oradea, pe care l-a absolvit în 1805, an în care a primit și ordurile sfinte, subdiaconatul, diaconatul și, la 1

octombrie, preoția. După doi ani de carieră didactică la Blaj, ca profesor de Filosofie și Istorie bisericească, în 1807 a fost numit paroh și protopop al Clujului **"unde întoarse la Unire mai pe toți locuitorii români din acel oraș și din unele comune din jur"**.¹⁶¹⁾

Ales canonic la 28 octombrie 1819, mai rămâne un an la Cluj, până la 1 octombrie 1820, când trece la Blaj. În 1829 a fost numit secretar al Episcopului Ioan Bob, deși avea și catedra de Istorie bisericească la Seminarul Teologic. După moartea episcopului Ioan Bob, a fost ales vicar general episcopesc Demetru Caian junior, dar stingându-se și acesta din viață, a fost ales, în locul lui, la 3 martie 1832, Ioan Lemeni. La 15 mai, același an, s-au ținut alegeri pentru ocuparea scaunului episcopesc vacant, la care canonicul Ioan Lemeni a obținut 179 din cele 212 voturi exprimate, ocupând primul loc între candidați. La 23 august a fost numit episcop, iar la 16 aprilie 1833 primi confirmarea Sfântului Scaun, în urma căreia la 6 iunie 1833 a fost hirotonit în catedrala română unită din Oradea, prin punerea mâinilor episcopului Samuil Vulcan, iar la 14 iulie a fost instalat în scaun la Blaj. Din activitatea episcopului Ioan Lemeni trebuie consemnate multe lucruri de însemnătate deosebită pentru Biserica Unită. Așa, în primul *săbor diecezan*, ținut cu ocazia instalării sale în scaun, s-a hotărât ca în fiecare parohie să ia ființă o *școală poporală cu învățător*. A făcut vizitații canonice aproape în toate parohiile diecezei. În 1837 a transformat catedrala din Blaj, lungindu-i nava și adăugându-i cele două turnuri, două sacristii și două coruri. A restaurat castelul reședinței episcopale. A completat cursurile teologice de la 3 la 4 ani. Împreună cu episcopul ortodox Andrei Șaguna, a prezidat Adunarea Națională de pe Câmpia Libertății, la 3/15 mai 1848.

Sub episcopatul lui Ioan Lemeni s-au ridicat în Biserica Română Unită mari personalități, care au avut un rol deosebit atât în cultură cât și în viața politică a Neamului românesc. Așa au fost Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, George Barițiu ș.a. Lui Bărnuțiu, Episcopul Lemeni i-a încredințat catedra de Istorie universală și Filosofia la gimnaziu. A participat personal la acțiunile luptei de dezrobire națională și înainte de 1848. Astfel, la 8 martie 1842, a înaintat curții imperiale vieneze protestul Capitulului blăjean împotriva proiectului de lege pentru introducerea limbii maghiare în administrația Bisericii și a școlilor, iar împreună cu Episcopul ortodox Vasile Moga a înaintat în același an Dietei din Cluj, un memoriu în legătură cu drepturile românilor din *"Fundus regius"*, de pe *"pământ crăiesc"* sau domeniile coroanei. Însă, lipsa de prudență în comportare cu cei din jurul lui și îndeosebi cu profesorii Seminarului teologic, l-au făcut să sufere foarte mult între anii 1842-1846. Dar foarte păgubitor i-a fost conflictul cu Simion Bărnuțiu și alți intelectuali ai vremii, care l-au învinuit pentru atitudinea din timpul Revoluției din 1848 când episcopul s-a pronunțat în favoarea unirii Transilvaniei cu Ungaria, lucru de care n-a fost străin nici Andrei Șaguna.¹⁶²⁾ Lui Lemeni însă nu i s-a iertat proclamația din 9/21 octombrie 1848 dată în acest scop, împotriva chemării la luptă contra răsculaților unguri adresată de generalul Puchner. În urma acestei atitudini, prin decretul din 9 noiembrie 1848, generalul Puchner l-a suspendat pe episcop și i-a sechestrat veniturile domeniului episcopesc. În martie 1850 a fost obligat de către guvernatorul Transilvaniei, Wohlgemuth, să demisioneze, ceea ce episcopul și făcu și, la 10 aprilie 1850, a plecat la Viena unde și-a petrecut restul vieții. A încetat din viață la 29 martie 1861 și a fost înmormântat în cimitirul vienez Simmering.